

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

SURİYE İHVÂN-I MÜSLİMİN'İ

MUHAMMED ZARİFOĞLU

238110601096

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. AYTEKİN ŞENZEBEK

KONYA-2025

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed Zarifoğlu		
	Numarası	23810601096		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	SURIYE İHVÂN-I MÜSLİMİN'İ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhammed Zarifoğlu

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed Zarifoğlu		
	Numarası	23810601096		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Aytekin ŞENZEYBEK		
Tezin Adı	SURİYE İHVÂN-I MÜSLİMİN'İ			

Bu tez, İhvân-ı Müslimîn'in Suriye'deki tarihsel gelişimini, örgütsel dönüşümünü ve siyasal konumlanışını incelemektedir. Çalışma, hareketin 1940'lı yıllarda ortaya çıkışından itibaren Suriye'nin sosyo-politik yapısına uyum sürecini, Baas rejimi sonrasında değişen devlet-cemaat ilişkilerini ve 1980'lere uzanan çatışma dönemini ele almaktadır. Araştırma ayrıca 2011 Arap Baharı ayaklanmaları sonrasında hareketin yeniden yapılanma girişimlerini, muhalefet içindeki konumunu ve bölgesel aktörlerle ilişkilerini incelemektedir. Arapça, Türkçe ve yabancı literatürün yanı sıra resmî belgeler ve akademik araştırmalar kullanılarak çok yönlü bir analiz yapılmıştır. Bulgular, İhvân-ı Müslimîn'in Suriye siyasal tarihinde yalnızca dinî-siyasal bir örgüt değil, aynı zamanda toplumsal mobilizasyon ve kimlik inşasında etkili bir aktör olduğunu göstermektedir. 2011 sonrası dönemde ise hareket, yeni jeopolitik koşullar içinde hem fırsatlarla hem de sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Bu çalışma, İhvân'ın Suriye'deki konumunu tarihsel ve siyasal boyutlarıyla değerlendirerek literatüre katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

İslam Mezhepleri Tarihi, Suriye İhvân-ı Müslimîn'i, Hasan el-Bennâ, İslami Hareketler, Baas Rejimi

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Muhammed Zarifoğlu		
	Student Number	23810601096		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES / HISTORY OF ISLAMIC SECTS		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Aytekin ŞENZEBEK		
Title of the Thesis/Dissertation	SYRIAN MUSLİM BROTHERHOOD			

This thesis examines the historical development, organizational transformation, and political positioning of the Muslim Brotherhood (Ikhwan al-Muslimin) in Syria. The study explores the movement's adaptation to Syria's socio-political structure since its emergence in the 1940s, the changing state–community relations following the rise of the Ba'ath regime, and the period of conflict that extended into the 1980s. The research also investigates the movement's restructuring efforts after the 2011 Arab Spring uprisings, its position within the opposition, and its relations with regional actors. Using Arabic, Turkish, and foreign-language literature as well as official documents and academic studies, a multidimensional analysis was conducted. The findings indicate that the Muslim Brotherhood has been not only a religious-political organization but also an influential actor in social mobilization and identity formation in Syria's political history. In the post-2011 period, the movement encountered both opportunities and constraints within new geopolitical conditions. By evaluating the Brotherhood's position in Syria through its historical and political dimensions, this study contributes to the existing literature.

Keywords:

History of Islamic Sects, Syrian Muslim Brotherhood, Hasan al-Banna, Islamic Movements, Ba'ath Regime

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
3. Araştırmanın Yöntemi	4
4. Kuramsal Çerçeve ve Çağdaş Araştırmalar	4
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İHVÂN-I MÜSLİMÎN'İN DOĞUŞU	5
1.1. Hasan el-Bennâ ve İhvân-ı Müslimîn'in Doğuşu.....	5
1.1.1.Hasan el-Bennâ'nın Vizyonu ve Kurucu İlkeleri.....	6
1.1.2. İlk Kuruluş Evreleri.....	7
1.1.3.Cemaat ve Gizli Teşkilat (et-Tanzîmü'l-Hâss)	8
1.2. Arap Dünyasında İhvân Hareketinin Yayılışı.....	9
1.2.1. İhvân-ı Müslimîn'in Mısır Sınırlarını Aşan Yayılımını Belirleyen Etkenler ...	10
1.2.2.Cemaatin Ürdün, Filistin ve Lübnan'da Yayılışı	10
1.2.3.İhvân'ın Kuzey Afrika'da Yayılışı	14
1.2.4. İhvân-ı Müslimîn'in Arap Yarımadası'nda Yayılışı.....	15
1.3. İhvân-ı Müslimîn'in Fikrîsel Temelleri ve İdeolojik Yapılanmaları	16
1.3.1.İslam'ın Bütüncül Tasavvuru	18
1.3.2.Toplumsal Değişimin Kademeli Olarak Uygulanması	20
1.3.3. Çağdaş Cihat Anlayışı.....	20
1.3.4.Teşkilat Yapısı ve Hareket Disiplini	21
1.3.5.İdeolojik Yapı ve Siyasetle İlişki	23
1.4.Cemaatin İdeolojik ve Fikri Yapısına Yönelik Eleştiriler	24
İKİNCİ BÖLÜM	28

İHVÂN-I MÜSLİMİN'İN SURİYE'DE ORTAYA ÇIKIŞI ve GELİŞİMİ

..... 28

2.1. 1940'lı Yıllarda İhvân'ın Suriye'deki Faaliyetleri..... 29

2.2. Suriye'de İhvân'ın Temel Fikirleri ve Örgütsel Yapısı 32

2.2.1. Suriye İhvân'ının Fikri Temelleri 33

2.2.2.Suriye Ortamında İhvân'ın Düşünsel Yapısının Gelişimi..... 34

2.2.2.Suriye İhvân'ının Temel Prensipleri..... 35

2.2.3.Örgütsel Yapısı..... 38

2.2.4.Kadın Teşkilatı ve Örgütsel Yapısı İçindeki Rolü 40

2.2.5.Eğitim ve Kültürün Örgütsel Yapıdaki Rolü 41

2.3.Suriye'de Baas Partisinin İktidara gelmesi (1963–1970) 41

2.3.1. 1960 ve 1970'lerde Suriye Baas Rejimi ile İhvân İlişkileri..... 42

2.3.2. Salah Cedid Dönemi Baas Rejimi ve İhvân İlişkileri (1966–1970)..... 44

2.3.3.1970 Düzeltici Darbe Sonrası Dönemde Hafız Esed Rejimi ile İhvân-ı Müslimîn İlişkileri 45

2.4.Hama Katliamı (1982)..... 48

2.4.1. Hama Katliamının Nedenleri 49

2.4.2. Rejimin İhvân'a Yönelik Baskı Politikaları 55

2.4.3.Hama Katliamının Bölgesel ve Uluslararası Etkileri 58

2.5. Suriye İhvân'ının 1982 Sonrası Durumu 61

2.5.2.Psikolojik ve Toplumsal Etkiler 62

2.5.3.Bölgesel ve Uluslararası Boyut 63

2.5.4.1982 Hama Katliamının İhvân-ı Müslimîn'e ve Suriye Toplumuna Uzun Vadeli Etkileri 64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 67

ARAP BAHARI VE SURİYE İHVÂNI 67

3.1.İhvân'ın Suriye İç Savaşındaki Rolü 67

3.1.1.İhvân'ın Suriye İç Savaşındaki Örgütsel Yapısı..... 68

3.1.2.İhvân'ın Suriye İç Savaşındaki Siyasi ve Diplomatik Rolü	70
3.1.3.Mezhepsel ve Dini Boyut ile Cemaatin Diğer Fraksiyonlar ve Yerel Halk İle İlişkisi.....	71
3.1.4. İhvân'ın Suriye İç Savaşı Sürecinde Karşılaştığı Zorluklar ve Meydan Okumalar.....	72
3.1.5.İhvân'ın Muhalefet İçindeki Yeri ve Politik Tutumu.....	74
3.2.İhvân'ın Yeni Oluşumlar (Özgür Suriye Ordusu, Ceyş el-İslam, Ahrar eş-Şam vb.) ve Uluslararası Aktörlerle İlişkileri.....	79
3.2.1.İhvân'ın Suudi Arabistan, Türkiye ve Katar ile İlişkileri:.....	81
3.2.2.İhvân'ın Batı Dünyasıyla İlişkileri	82
3.3.Günümüzde Suriye İhvânı	84
3.3.1.Günümüzde Suriye Muhalefetinin Durumu ve İhvân'ın Pozisyonu	84
3.3.2.İhvân-ı Müslimîn ile Silahlı Gruplar Arasındaki İlişkilerin Boyutları.....	85
3.3.3.İhvân-ı Müslimîn'in Medya ve İletişim Faaliyeti	86
3.3.4. İhvân-ı Müslimîn'in Fikir ve İdeolojisinden Kaynaklanan Sorunlar	87
3.3.5. İhvân-ı Müslimîn'in Halkla İlişkileri ve Siyasî Meşruiyeti.....	88
3.3.6.Bölgesel ve Uluslararası Çatışmaların Cemaatin Konumuna Etkisi	89
3.3.7. Türkiye, Katar ve Diğer Bölgesel Aktörlerle İhvân-ı Müslimîn İlişkisi	90
3.3.8.Geleceğe Dair Senaryolar ve İhvân'ın Potansiyel Rolü	91
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	100

KISALTMALAR

C:	Cilt
çev:	Çeviren
haz:	Hazırlayan
s:	Sayfa
S:	Sayı
Yay:	Yayın
yy:	Yüzyıl
öl:	Ölüm
ör:	Örnek
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
vb.:	ve benzeri
AB :	Avrupa Birliği

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Ortadoğu'nun modern siyasal dönüşümleri içinde belirleyici bir etkiye sahip olan İhvân-ı Müslimîn Cemaati'nin Suriye'deki tarihsel gelişimini, örgütsel yapılanmasını ve siyasal etkilerini kapsamlı bir akademik çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. Araştırma, öncelikle İhvân-ı Müslimîn'in doğuşuna ilişkin fikrî ve örgütsel temelleri ortaya koymakta; ardından cemaatin Suriye'de ortaya çıkışı ve gelişim sürecini, ülkenin toplumsal ve siyasal yapısıyla kurduğu ilişkiler bağlamında incelemektedir. Bu kapsamda çalışma, İhvân'ın Suriye'deki oluşum aşamalarını, yerel dini çevrelerle etkileşimini, Baas rejimiyle çatışma sürecini ve 1980'li yıllarda yaşanan kırılmaları tarihsel bir perspektifle analiz etmektedir. Bunun yanı sıra araştırma, Arap Baharı sonrasında Suriye İhvânı'nın yeniden siyasal alana dahil oluşunu, muhalefet yapıları içindeki konumlanışını ve bölgesel aktörlerle ilişkilerini çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Böylece çalışma, İhvân-ı Müslimîn'in Suriye'deki tarihsel seyrini, ideolojik dönüşümlerini ve kriz dönemlerindeki siyasal pozisyonlarını sistematik bir çerçevede ortaya koymayı hedeflemektedir.

Elinizdeki bu tez, hem bölgesel siyasetin dinamiklerini anlamaya katkı sunmayı hem de Suriye'deki İslamcı hareketlerin konumunu tarihsel bağlam içinde değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda Arapça, Türkçe ve yabancı literatürün yanı sıra resmi belgeler, akademik çalışmalar ve cemaat yayınları kapsamlı biçimde taranmış; böylece konunun farklı bakış açılarından analiz edilmesi sağlanarak araştırmanın derinliği artırıldı.

Çalışmanın ortaya çıkışı, uzun soluklu bir emek, yoğun bir kaynak incelemesi ve kapsamlı analitik değerlendirmeler içeren bir süreç sonucunda mümkün olmuştur. Hazırlık aşamasında karşılaşılan güçlükler, araştırmanın bilimsel niteliğini pekiştiren değerli tecrübelerle dönüşmüş; süreç boyunca elde edilen veriler ise çalışmanın akademik katkısına temel teşkil etmiştir.

Bu tezin hazırlanma sürecinde desteklerini esirgemeyen birçok kişiye teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Öncelikle, çalışmanın her aşamasında kıymetli yönlendirmeleri, akademik rehberliği ve yapıcı eleştirileri ile bana yol gösteren değerli tez danışmanım Doç. Dr. Aytekin Şenzeybek'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, araştırma sürecinde görüş ve tavsiyeleriyle katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Salih Kalkan, Pro f. Dr. Hüseyin Aydın ve Prof. Dr. Doğan Kaplan'a minnettarım.

Son olarak Gazze’de zülme karşı durmanın bedelini canlarıyla ödeyen tüm şehitleri rahmet, hürmet ve derin bir minnetle anıyorum; hürriyet uğruna gösterdikleri cesaret insanlık vicdanında sonsuza dek yaşayacaktır.

Muhammed Zarifoğlu

Konya 2025

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren İslam dünyası, sömürgecilik, modernleşme ve kimlik krizleri gibi dinamiklerin etkisiyle köklü dönüşümler yaşamıştır. Osmanlı hilafetinin 1924 yılında kaldırılması, sadece siyasal bir boşluk yaratmamış, aynı zamanda Müslüman toplumlarda dinin kamusal rolü üzerine yoğun tartışmaların doğmasına neden olmuştur. Bu süreçte İslami değerlere dayalı toplumsal ve siyasal yeniden inşa düşüncesi ön plana çıkmış, bu düşünce farklı coğrafyalarda çeşitli reformist hareketlerin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu hareketlerin en dikkat çekenlerinden biri 1928 yılında Hasan el-Bennâ (öl.1949) tarafından Mısır’da kurulan İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) hareketidir.

İhvân-ı Müslimîn, İslam’ı hayatın tüm alanlarını kapsayan bütüncül bir sistem olarak ele alan düşünsel yapısıyla kısa sürede Mısır sınırlarını aşmış ve Arap dünyasının en etkili İslami hareketlerinden biri hâline gelmiştir. Hasan el-Bennâ’nın liderliğinde şekillenen bu hareket, eğitim, sosyal hizmet, davet ve siyasal katılım gibi alanlarda faaliyet göstermiş; zamanla farklı ülkelerde yerel şartlara uyum sağlayarak çeşitli kollar oluşturmuştur. Bu çerçevede Suriye İhvân-ı Müslimîn’i, hareketin bölgesel uyarlamalarının en dikkat çekici örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Suriye İhvân-ı Müslimîn’i, kuruluşundan itibaren sadece dinî bir cemaat değil, aynı zamanda ideolojik, sosyal ve siyasal bir yapılanma olarak ortaya çıkmıştır. 1940’lı yıllarda başlayan faaliyetleri, zamanla eğitimden siyasete uzanan geniş bir etki alanına ulaşmıştır. Ancak 1963’te Baas Partisi’nin iktidara gelmesiyle birlikte cemaat yoğun baskılara maruz kalmış, 1982’de yaşanan Hama Katliamı sonrasında faaliyetlerini büyük ölçüde yeraltına taşımak zorunda kalmıştır. Buna rağmen, İhvân-ı Müslimîn düşüncesi Suriye toplumunda varlığını sürdürmüş ve Arap Baharı süreciyle birlikte yeniden görünür hâle gelmiştir.

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu araştırmanın ana konusu, Suriye İhvân-ı Müslimîn’inin tarihsel gelişimi, örgütsel yapısı, ideolojik yönelimi ve Suriye siyasal sistemiyle ilişkileridir. Çalışmanın temel problemi, Suriye İhvân-ı Müslimîn’inin Arap dünyasındaki en köklü İslami

hareketlerden biri olan İhvân-ı Müslimîn'in genel yapısından nasıl etkilendiğini, ancak aynı zamanda Suriye'nin kendine özgü siyasal ve toplumsal koşulları içinde nasıl farklılaştığını ortaya koymaktır.

Araştırma, Suriye İhvân-ı Müslimîn'inin oluşum sürecini, örgütlenme dinamiklerini ve ana merkezin (Mısır İhvânı) ideolojik ve yapısal etkisini ele almaktadır. Bu bağlamda, hareketin Suriye siyasal rejimine karşı sergilediği tutum, 1960'larda başlayan gerilimler, 1980'lerdeki silahlı çatışmalar ve Hama olayları çerçevesinde daha da belirginleşen muhalefet kimliği detaylı biçimde analiz edilmektedir.

Ayrıca çalışma, 2011 Arap Baharı sonrasında Suriye İhvân-ı Müslimîn'inin yeniden görünür hâle gelişi, muhalefet blokları içindeki konumu, siyasi geçiş süreçlerindeki rolü ve Suriye iç savaşının dinamikleri içinde üstlendiği işlevleri kapsamlı olarak incelemektedir.

Bu çerçevede İhvân-ı Müslimîn'in genel yapısına da değinilmektedir; ancak bunu Suriye yapılanmasının özgün niteliğini ve farklılaşan stratejik yaklaşımını açıklamak amacıyla yapmaktadır. Literatürde hareketin niteliğine ilişkin farklı yorumlar bulunmaktadır. Suriye İhvân'ı kimi araştırmacılar tarafından ılımlı bir muhalefet aktörü olarak değerlendirilirken, bazı çalışmalarda daha radikal eğilimlere açık bir yapı olarak karakterize edilmektedir. Hareketin yekpare bir organizasyondan ziyade farklı eğilimleri bünyesinde barındıran çok katmanlı bir yapıya sahip olması, bu tartışmaları daha da karmaşık hâle getirmektedir.

Suriye'deki otoriter siyasal yapı, baskıcı güvenlik koşulları ve uzun süreli çatışma ortamı nedeniyle sahadan sağlıklı ve tarafsız veri elde etme imkânlarının sınırlı oluşu, araştırmanın metodolojik sorunlarından bir diğeridir. Bu durum, Suriye İhvân-ı Müslimîn'inin örgütsel dönüşümlerini ve siyasal davranışlarını akademik açıdan bütüncül bir biçimde incelemeyi güçleştirmektedir.

Ayrıca çalışmada, Suriye İhvân-ı Müslimîn'inin son yıllardaki bölgesel ilişkileri, özellikle Türkiye ve Katar gibi aktörlerle geliştirdiği bağlantılar ve bu ilişkilerin hareketin siyasi konumlanışı üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.

Suriye örneği, İslami hareketlerin baskı, otoriterlik ve bölgesel rekabet ortamlarında nasıl yeniden konumlandığını anlamak açısından önemli bir model sunmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı Suriye'deki İhvân-ı Müslimin'in oluşum sürecini izlemek, hareketin Mısır'daki İhvân-ı Müslimin ile ilişkisini ve Arap dünyasındaki yayılımını incelemektir. Çalışma, cemaatin Suriye'deki kritik ve belirleyici siyasal olaylardaki rolünü analiz etmeyi ve ülkenin siyasi güç dengeleri üzerindeki etkisini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, Arap Baharı sonrasında hareketin komşu ülkelerde ve bölgede karşılaştığı koşulları, mevcut konumunu ve gelecekteki olası gelişim seyrini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Araştırma ayrıca cemaatin siyasal İslam söyleminde yaşadığı dönüşümü ve toplumsal rolündeki değişimleri inceleyerek İslam dünyasındaki benzer hareketlerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çalışma tamamlandığında okuyucu, siyasi ve toplumsal koşullar nedeniyle temel yapı taşlarını büyük ölçüde yitiren bir İslami hareketin tarihine ilişkin kapsamlı bir kaynağa ulaşmış olacaktır. Bununla birlikte, her döneme ait veriler ile dinî, siyasi ve mezhepsel çatışmaların gölgesinde yaşanan dönüşümlere dair derinlemesine bir perspektif kazanacaktır.

Suriye'deki İhvân-ı Müslimin Cemaatinin incelenmesi hem siyasi hem de toplumsal açıdan önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Cemaat, özellikle siyasi rejimlerle yaşadığı çatışmalarda, dini ve siyasi alanda belirleyici bir rol üstlenmiş ve ülkedeki muhalefetin etkin unsurlarından biri hâline gelmiştir. Suriye'de siyasal İslam akımını temsil eden İhvân-ı Müslimin, düşünsel yapısı ve örgütlenme modeliyle diğer İslami hareketleri de etkilemiş; buna rağmen baskı, şiddet ve işkence gibi ağır koşullarla karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan, cemaatin toplumsal ve davet faaliyetleri aracılığıyla toplumun farklı kesimleriyle kurduğu etkileşim, onu yalnızca siyasi bir aktör değil, aynı zamanda sosyal bir hareket hâline getirmiştir. Bu nedenle, Suriye'deki İhvân-ı Müslimin'in incelenmesi, Arap dünyasında siyasal İslam ile iktidar arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik gelecekteki akademik çalışmalara önemli bir teorik ve tarihsel zemin sunmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, İslam Mezhepleri Tarihi alanında kullanılan yorumlayıcı yaklaşım esas alınacak; bilim dalının temel yöntemleri olan fikir-hadise irtibatı ile zaman-mekân bağlamı analizlerin merkezine yerleştirilecektir. Suriye'deki İhvân-ı Müslimin'e ilişkin akademik çalışmalar ve ilgili belgeler sistematik biçimde incelendikten sonra, içerik analizi ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılarak cemaatin ortaya çıkışı ve yayılışı, dūřünsel temelleri ve ideolojik yapılanması ile toplumsal rolleri ve siyasi süreçlerle ilişkisi bütüncül bir perspektifte değerlendirilecektir. Bu yöntemsel çerçeve, hareketin tarihsel gelişimini kendi bağlamı içinde anlamayı ve Arap dünyasındaki benzer İslami oluşumlarla karşılaştırılabilir nitelikte analitik sonuçlar üretmeyi hedeflemektedir.

4. Kuramsal Çerçeve ve Çağdaş Araştırmalar

İhvân-ı Müslimîn üzerine yapılan çağdaş akademik çalışmalar, genellikle hareketin ideolojik yapısı, siyasal katılım stratejileri ve modern İslamcılık içindeki konumu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, büyük çoğunluğu Mısır merkezli örnekler üzerinden yürütüldüğünden, Suriye İhvân'ı çoğu zaman ikincil bir konumda ele alınmıştır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurarak Suriye İhvân-ı Müslimîn'i bağımsız bir tarihsel ve siyasal aktör olarak incelemeyi hedeflemektedir.

Araştırmada, siyasal İslam teorileri, sosyal hareketler kuramı ve dūřünsel-siyasal dönüşüm yaklaşımları temel alınarak hareketin tarihsel gelişimi, ideolojik temelleri, örgütsel yapılanması, toplumsal rolleri ve siyasal süreçlerle etkileşimi çok katmanlı bir perspektifle değerlendirilecektir. Ayrıca, Suriye İhvânı'nın Arap dünyasındaki diğer İslami oluşumlarla benzerlik ve farklılıkları karşılaştırmalı bir biçimde ortaya konacaktır. Bu kuramsal ve analitik çerçeve, modern İslam hareketlerinin dönüşümünü anlamaya yönelik özgün ve kapsamlı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İHVÂN-I MÜSLİMÎN'İN DOĞUŞU

İhvân-ı Müslimîn, İslam dünyasının karşı karşıya olduğu medeniyet, siyaset ve toplum düzeyindeki meydan okumalara bütüncül bir yanıt olarak doğmuştur. Fikri ve teşkilat yapısındaki özgünlük, onu yalnızca Mısır'da değil, tüm Arap ve İslam dünyasında en etkili çağdaş İslami hareketlerden biri hâline getirmiştir. Hasan el-Bennâ, İslam'ı hayatın tüm yönlerini düzenleyen kapsamlı bir sistem olarak değerlendirmiş ve “İslam din ve devlettir” şiarını benimsemiştir. Bu yaklaşım, cemaatin dönemin hâkim siyasî güçleriyle doğrudan çatışma içerisine girmesine yol açmıştır.

Bu bölüm, İhvân-ı Müslimîn'in genel tarihi arka planını ana hatlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda inceleme üç temel eksen etrafında yapılandırılmıştır:

1. Hasan el-Bennâ ve İhvân-ı Müslimîn'in doğuşu
2. Arap dünyasında İhvân hareketinin yayılışı
3. Fikirsel temeller ve ideolojik yapılanma

1.1. Hasan el-Bennâ ve İhvân-ı Müslimîn'in Doğuşu

İhvân-ı Müslimîn, Osmanlı Hilafeti'nin 1924 yılında resmen ilga edilmesinden sonra ortaya çıkan siyasi ve toplumsal çalkantıların gölgesinde doğmuştur. Hilafetin kaldırılması, İslam dünyasında sembolik ve siyasi bir boşluk yaratmış, bu da birçok Müslüman toplumu, İslami kimliği yeniden inşa edecek düşünsel ve örgütsel alternatifler aramaya sevk etmiştir. Özellikle Mısır'da, İngiliz sömürgeciliğinin artan etkisiyle birlikte halk arasında dinî değerlere dönüş çağrıları yaygınlık kazanmıştır.¹

Bu bağlamda, 1906 yılında Buhayre² eyaletine bağlı Mahmudiye şehrinde doğan Hasan el-Bennâ ön plana çıkmıştır. Dindar bir ailede yetişen el-Bennâ'nın

¹ Yusuf el-Karadâvi, *Evleviyâtü'l-hareketi'l-İslâmiyye fi'l-marhaleti'l-kâdime* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1992), 18-22; Fehmi Huveydi, *el-İslâmiyyûn ve's-sulta* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1998), 35-38.

² Buhayre, Mısır'ın kuzeyinde, Nil deltası üzerinde kurulmuş eski bir tarım ve liman şehridir. Tarihi 8. yüzyıla kadar uzanan şehir, Fâtımîler, Muvahhitler, Memlûkler ve Osmanlı yönetiminden geçmiştir. Buhayre, birçok önemli alim ve düşünür yetiştirmiştir. Günümüzde valilik statüsünde olan şehir, tarım, pamuk, dokuma, balıkçılık ve kimya sanayisiyle öne çıkmaktadır. (Bk: <https://islamdusunceatlası.org/mekanlar/buhayre/268> erişim tarihi: 20.10.2025)

babası Ahmed Abdülrahman el-Bennâ, Mısır'da tanınmış hadis alimlerinden biridir. el-Bennâ, küçük yaşlardan itibaren tasavvufi ortamların etkisinde kalmış, aynı zamanda selefî hareketlerden de etkilenecek, manevi eğilim ile bilimsel disiplin arasında bir denge sağlamıştır.³

el-Bennâ, Mısır'ın derin siyasi dönüşümler yaşadığı bir dönemde hayatını sürdürmüştür. Bu dönem, İngiliz işgali, el-Ezher'in zayıflaması ve otoritesinin gerilemesi ile bazı entelektüellerin Batı modeline duyduğu hayranlık gibi gelişmelerle şekillenmiştir. Bu koşullar, onu kendi ifadesiyle "İslâm'ın ümmete yeniden önderlik etmesi" fikri üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Hasan el-Bennâ, Mısır'ın derin siyasî dönüşümler geçirdiği bir dönemde yaşamıştır. Ülke, bir yandan İngiliz işgali altında bulunurken, diğer yandan Ezher gibi geleneksel dinî kurumlar zayıflamış, bazı entelektüel çevreler ise Batı modeline hayranlık beslemeye başlamışlardı. Bu bağlamda Bennâ, "İslâm'ın yeniden ümmete önderlik etmesi gerektiğini" savunmuş ve bu düşünce onun temel hareket noktasını oluşturmuştur.⁴

1928 yılında, öğretmenlik yaptığı İsmailiye şehrinde, Süveyş Kanalı Şirketi'nde çalışan altı işçi ile Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin (el-İhvânü'l-Müslimîn) kuruluşunu ilan etmiştir. Cemiyet, kuruluşundan itibaren davet ve ıslah esasına dayanan bir yapıya sahip olmuş; ancak kısa süre içinde, siyasal ve örgütsel boyutları belirgin olan kapsamlı bir harekete dönüşmüştür.⁵

1.1.1.Hasan el-Bennâ'nın Vizyonu ve Kurucu İlkeleri

Cemaat, İslam'ı yalnızca ruhani bir din olarak görmeyip, hayatın tüm alanlarına çözüm sunan kapsamlı bir sistem olarak değerlendirmiştir. Nitekim Hasan el-Bennâ şöyle demektedir: "İslam, hayatın tüm yönlerini kapsayan kuşatıcı bir sistemdir; bir devlet ve vatan ya da hükümet ve ümmettir; ahlâk ve kudret ya da

³ Hasan el-Bennâ, *Müzekkerât ed-da've ve'd-dâ'iyeh* (Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 1986), 230.

⁴ Muhammed Amâra, *Meâlimü'l-meşrû'i'l-hağâri fi fikri'l-İmâm eş-Şehîd Hasan el-Bennâ* (Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, ts.), 54.

⁵ Hasan el-Bennâ, *Müzekkerât ed-da've ve'd-dâ'iyeh* (Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 1990), 61-63.

merhamet ve adalettir; kültür ve hukuk ya da ilim ve yargıdır; madde ve servet ya da kazanç ve zenginliktir.”⁶

Bu anlayış, sadece vaaz düzeyinde kalan bir söylem değil, aynı zamanda İhvân'ın eğitimsel, teşkilatlı ve toplumsal faaliyetleriyle somutlaştırmaya çalıştığı pratik bir vizyondur. el-Bennâ, hareketin anlaşılmasında üç temel esas ortaya koymuştur:

- Fikir: İslam'ı kapsamlı bir referans kaynağı olarak benimsemek.
- Yöntem: Ferdî düzeyden başlayarak toplumsal yapıya ve devlete kadar kademeli bir ıslah süreci.
- Teşkilat: Hareketin birliğini sağlamak ve liderlik ile taban arasında disiplinli bir yapı kurmak.⁷

1.1.2. İlk Kuruluş Evreleri

Cemaat, kuruluşunun hemen ardından özellikle halk tabakaları ve öğrenci çevrelerinde dikkat çekici bir şekilde yayılmaya başlamıştır. “Cemaat daha ilk yıllarından itibaren halk ve öğrenciler arasında hızlı bir şekilde rağbet görmüş, Hasan el-Bennâ'nın güçlü hitabeti ve teşkilatçı liderliği bu yayılmada belirleyici olmuştur. 1938 yılına gelindiğinde, Mısır genelinde 300'ü aşkın şubesi bulunduğu kaydedilmektedir.”⁸

Bu tespitten hareketle, Bennâ'nın yalnızca karizmatik bir hatip değil, aynı zamanda yerel şubeleri merkezî yapıya bağlayabilen bir organizatör olduğu söylenebilir. Bu erken dönem, cemaatin sonraki yıllarda Arap dünyasının en büyük İslami hareketlerinden biri haline gelmesinin temelini oluşturmuştur.

Cemaat, kendisine kurumsal ve toplumsal bir meşruiyet kazandıran okullar, hayır dernekleri ve gençlik kulüpleri kurmuş; ayrıca *İhvân-ı Müslimîn* adlı bir gazete yayımlamaya başlamıştır. Zamanla, cemaat siyasi alana da dâhil olmuş; anayasanın ıslahı, İslam şeriatının uygulanması ve işgale karşı direniş talepleriyle öne çıkmıştır.

⁶ Hasan el-Bennâ, *Mecmû'atü resâil el-İmâm eş-Şehîd Hasan el-Bennâ* (İskenderiye – Mısır: Dâru'd-Da've, 1992), 15.

⁷ Mahmûd Abdülhalîm, *el-İhvânü'l-Müslimîn: Ahdâsün sana'ati't-târîh* (İskenderiye – Mısır: Dâru'd-Da've, 1983), 1/132.

⁸ İshâk Mûsâ el-Hüseynî, *el-İhvânü'l-Müslimîn: Kubrâ'l-harekât el-İslâmiyye el-mu'âşıra* (Beyrut: Dâr Beyrut, 1952), 123.

Hasan el-Bennâ, çeşitli vesilelerle cemaatin nihai hedefinin Kur'ânî temellere dayalı bir İslam devleti kurmak olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁹

Bu bağlamda İhvân'ın yalnızca sosyal ve eğitim alanında değil, aynı zamanda siyaset ve devlet anlayışında da kapsamlı bir proje geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Kurduğu kurumlar ve yayımladığı gazete, cemaatin toplumsal tabanını güçlendirmek ve ideolojik hedeflerini yaymak için stratejik araçlar olarak hizmet etmiştir.

1.1.3.Cemaat ve Gizli Teşkilat (et-Tanzîmü'l-Hâss)

İngiliz işgaline karşı mücadelenin yoğunlaştığı ve iç karışıklıkların arttığı bir dönemde, Hasan el-Bennâ 1930'lu yılların sonlarına doğru cemaat bünyesinde “Gizli Teşkilat” (et-Tanzîmü'l-Hâss) olarak bilinen silahlı ve gizli bir yapı kurmuştur. Bu yapının amacı, cemaatin bazı ileri gelenlerinin daha sonra ifade ettiklerine göre, açıkça ilan edilmesi mümkün olmayan özel görevleri yerine getirmektir.¹⁰

Bu dönem, Mısır'ın hem İngiliz sömürge yönetiminin baskılarıyla hem de iç siyasal parçalanmışlıkla karşı karşıya kaldığı çalkantılı bir süreçtir. Bu bağlamda Hasan el-Bennâ'nın 1930'ların sonlarında et-Tanzîmü'l-Hâss olarak bilinen gizli ve yarı-askerî yapıyı kurması, dönemin şartlarıyla yakından ilişkilidir. Nitekim örgütün ortaya çıkışı, İhvân'ın sadece sosyal ve ahlaki bir ıslah hareketi değil, aynı zamanda ulusal direniş ve siyasal mücadelede etkin bir aktör olma arayışının kurumsal bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dönemin tanıklıkları ve hareket içi anlatılar, bu teşkilatın “açıkça üstlenilemeyecek görevleri” yürütmek üzere yapılandırıldığını göstermekte; bu durum da İhvân'ın kamuya açık söylemi ile kapalı devre örgütsel pratikleri arasındaki gerilime işaret etmektedir. Bu gizli yapının oluşumu, aynı zamanda İhvân'ın örgütsel evriminde yeni bir aşamaya geçildiğinin göstergesidir. Zira el-Bennâ, toplumsal tabanı genişleyen hareketin yalnızca davet ve eğitim faaliyetleriyle sınırlı kalamayacağını, gerektiğinde sömürge karşıtı mücadelede daha etkin araçlara ihtiyaç duyduğunu düşünmekteydi. Bu nedenle et-Tanzîmü'l-Hâss, hem İngiliz varlığına karşı direnişin kurumsallaştırılması hem de hareketin iç disiplininin pekiştirilmesi amacıyla şekillendirilmiş bir “özel misyon birimi” niteliği taşımıştır.

⁹ Cuma Emîn Abdülazîz, *Evrakûn min târihi'l İhvânü'l-Müslimûn* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2001), 7/66.

¹⁰ Saîd Havvâ, *Hâzihi tecribetü ve hâzihi şehâdetü* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1987), 39.

Bununla birlikte, teşkilatın kapalı yapısı ilerleyen yıllarda İhvân'ın siyasi konumunu hem güçlendiren hem de tartışmalı hale getiren unsurlardan biri olmuştur.¹¹

1.2. Arap Dünyasında İhvân Hareketinin Yayılışı

1928'de Mısır'da teşekkül eden İhvân-ı Müslimîn hareketi, İslam'ı toplumsal ve siyasal düzenin bütününe belirleyen kuşatıcı bir din olarak görmüş ve bu anlayış doğrultusunda etkisini Arap dünyasının farklı bölgelerine taşımayı hedeflemiştir. Bölge ülkeleri arasındaki dil birliği, benzer siyasi koşullar ve ortak sömürgecilik deneyimleri gibi faktörler, bu yayılmayı kolaylaştıran başlıca etkenler arasında yer almıştır. Özellikle Mısır'da eğitim alan Arap öğrenciler, cemaatin ideolojisini kendi ülkelerine taşıyarak bu sürecin hızlanmasında önemli rol oynamışlardır.¹²

İhvân-ı Müslimîn Cemaati'nin yayılmasının tesadüfi olmadığını, dil birliği, siyasi koşullar ve öğrencilerin rolü gibi faktörlerle desteklenen stratejik bir süreç olduğunu göstermektedir. Cemaat, insan kaynaklarını ve çevresel fırsatları etkin kullanarak ideolojisini bölgeye taşımıştır.

20. yüzyılın ortalarına doğru, Müslüman Kardeşler, Şam bölgesi başta olmak üzere Irak, Sudan ve Körfez ülkelerinde çeşitli şubeler ve yapılanmalar oluşturmuştur. Bu yapıların örgütlenme biçimleri, buldukları ülkelerdeki siyasi rejimlerin özelliklerine ve İslami hareketlere tanınan özgürlük düzeyine bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Örneğin, Suriye'de yaşanan sert baskılar cemaatin faaliyetlerini gizli veya sürgünde yürütmesine neden olurken, Ürdün gibi bazı ülkelerde ise nispeten daha geniş yasal çerçevelerde hareket edebilmiştir.¹³

Bu durum İhvân-ı Müslimîn Cemaati'nin bölgesel yayılımını ve faaliyetlerini, ülkelerin siyasi koşullarına göre esnek biçimde uyarlama kapasitesine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Cemaat, baskı altında gizli çalışırken, elverişli ortamda açık hareket ederek ideolojik hedeflerini stratejik bir şekilde sürdürmüştür.

Buna ek olarak, "İhvân-ı Müslimîn Cemaati, benzer düşünce yapısına sahip dini ve siyasi gruplarla kurduğu ittifaklar, destek ağları ile hayır ve eğitim kurumları üzerinden bölgesel etkisini güçlendirmiştir. Bu sayede, 20. yüzyılın sonlarına

¹¹ Muhammed Ahmed Malik, *en-Nizâmü'l-hâş ve devruhû fi da'veti'l-İhvâni'l-Müslimîn* (Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 2007), 45-96.

¹² Mehmet Çelik, *Orta Doğu'daki İslami Hareketlerin Gelişimi* (İstanbul: Akademi Yayınları, 2015), 39.

¹³ Selim Kaya, *Siyasi Dinamikler ve Müslüman Kardeşler* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018).

gelindiğinde Arap dünyasının en yaygın ve en iyi örgütlenmiş İslami hareketlerinden biri konumuna ulaşmıştır.”¹⁴

1.2.1. İhvân-ı Müslimîn’in Mısır Sınırlarını Aşan Yayılımını Belirleyen Etkenler

İhvân’ı Müslimîn Cemaati kuruluşundan itibaren yayılmacı bir politika izlemiştir. Hasan el-Bennâ’nın vizyonu, İslam davetinin evrenselliğine ve ümmetin birliğinin yeniden sağlanmasına dayanıyordu. Cemaatin nihai hedefi, kendi literatüründe ve Hasan el-Bennâ’nın yazışmalarında sıkça vurgulandığı üzere, “Peygamberlik yöntemi doğrultusunda Raşid halifelüğün yeniden kurulmasıdır.”¹⁵

1930’lu yıllarda Müslüman Kardeşler Cemaati’nin Mısır’daki etkisi giderek artarken, genişleme süreci de kademeli olarak kendini göstermeye başladı. Bu süreç, diğer Arap ülkelerindeki İslami hareketlerle kurulan iş birlikleri, bazı ülkelere gönderilen davet heyetleri ve yurt dışından gelen öğrenciler ile sempatizanların Mısır’da kabul edilmesi yoluyla gerçekleşti. Şam bölgesi, özellikle Filistin, Ürdün ve Suriye, Müslüman Kardeşler Cemaati’nin Mısır dışındaki ilk yoğun faaliyet gösterdiği alanlardan biridir. Suriye’deki durum ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.¹⁶

1.2.2.Cemaatin Ürdün, Filistin ve Lübnan’da Yayılışı

Ürdün, Müslüman Kardeşler Cemaati’nin Mısır dışındaki ilk yayılma alanlarından biri olarak kabul edilir. Cemaatin buradaki ilk şubesi 1945 yılında Kudüs’te kurulmuş, ardından 1950 yılında Batı Şeria’nın Ürdün Haşimi Krallığı’na katılmasıyla liderliği Amman’a taşınmıştır. Filistin’deki İslami hareketin önde gelen isimlerinden Şeyh Abdüllatif Ebu Kurey, Ürdün’de cemaatin ilk lideri olmuştur. “Müslüman Kardeşler, Ürdün yasaları çerçevesinde hayır ve davet faaliyetleri yürüten resmi bir dernek olarak tanınmış”¹⁷ ve böylece eğitim ile sosyal hizmet alanlarında açık faaliyet gösterme imkânı bulmuştur.

¹⁴ Fatih Özdemir, *Arap Dünyasında İslami Organizasyonlar* (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2020).

¹⁵ Bennâ, *Müzekkerât ed-da‘ve ve ‘d-dâ‘iye*, 1986, 230.

¹⁶ Ahmed Mevsilî, *el-İslâmiyyûn fi‘-s-siyâseti‘l-‘Arabîyyeti‘l-mu‘âşıra* (Beyrut: Merkezü Dirâsâti‘l-Vahdeti‘l-‘Arabîyye, 2004), 112-117.

¹⁷ Sa‘îd el-Astel, *el-İhvânü‘l-Müslimûn fi‘l-âlemi‘l-‘Arabî* (Amman: Merkezü Dirâsât eş-Şark el-Evsat, 2006), 111-113.; Rummân, *el-İhvânü‘l-Müslimûn fi‘l-Ürdün: el-cüzür, et-tahavvulât, el-mevâqif* (Amman: Mû‘essetü Ferid Riş, 2012), 58-61.

Müslüman Kardeşler Cemaati, Ürdün’de belirgin bir büyüme gösterdi. Bu büyümeyi mümkün kılan başlıca faktörler şunlardır:

1. Ürdün rejiminin 1950’ler ve 1960’larda milliyetçi ve sol akımlara karşı İslami akımı kontrol altında tutma isteğiyle harekete olumlu bakışı.

2. Cemaatin çevre ülkelerde yasaklanmasına karşın, erken dönemden itibaren Ürdün’de yasal meşruiyete sahip olması ve bazı dönemlerde açık faaliyetlere teşvik edilmesi.

3. Eğitim ve kültürel alandaki etkin rolü; cemaatin kurduğu okul ve kültür merkezleri toplumun geniş kesimlerinin ilgisini çekmiştir.

4. 1948 Nekbe’sinden¹⁸ sonra artan Filistinli varlığı; pek çok Filistinlinin Müslüman Kardeşler’e katılarak cemaatin mülteci kampları ve şehirlerdeki etkinliğini artırmıştır. Bu faktörler, özellikle öğretmenler, öğrenciler ve tüccarlar arasında güçlü bir sosyal tabanın oluşmasına olanak sağlamıştır.¹⁹

İhvân-ı Müslimîn Cemaati, Ürdün’de Mısır modelinden esinlenen sağlam bir örgütsel yapıyla ortaya çıkmıştır. Bu yapıda yürütme ofisi, genel denetmen ve şura meclisi gibi organlar bulunmaktadır. Cemaatin bağımsız bir siyasi kanadı olan İslami Hareket Cephesi Partisi, meslek birliklerinde aktif bir sendikal kanadı ve üniversitelerde yaygın bir öğrenci kanadı mevcuttur. Ancak, özellikle 2015 sonrası dönemde cemaat içinde “Zemzem” ve “İhvân-ı Müslimîn” adı altında iki ayrı akımın ortaya çıkmasıyla içsel bölünmeler yaşanmış ve bu durum siyasi varlığını etkiledi.²⁰

İhvân-ı Müslimîn Cemaati’nin Filistin’deki ilk teşekkül süreci, 1940’lı yıllara uzanmakta olup bu dönem, hareketin bölgedeki toplumsal ve dini zemine yerleşmesinin başlangıç aşamasını teşkil etmektedir. Bu dönemde Şeyh Muhammed

¹⁸ Nekbe, Arapça’da felaket anlamına gelir ve Filistinliler ve Araplar tarafından 15 Mayıs 1948’deki olaylara verilen isimdir. Bu olaylar, modern tarihin en acı insanî ve siyasi trajedilerinden biridir ve yüz binlerce Filistinli, kasaba ve köylerinden zorla göç ettirildi. Toplulukları yok edildi ve halkı topraklarından koparıldı. Bu olay, 15 Mayıs 1948’de İsrail Devleti’nin kurulmasının ilanı ile aynı zamana denk gelmektedir. 750.000’den fazla Filistinli evlerinden Batı Şeria, Gazze ve komşu ülkelere sürüldü. Bu ülkelerde 500’den fazla Filistin köyü yıkıldı veya sakinleri kovuldu ve Siyonist Haganah, Etsel ve Lehi çeteleri, özellikle Deir Yassin (Nisan 1948), et-Tanura, Safsaf ve al-Duveyima. “Büyük Felaket (Nekbe)”, haz. Al Jazeera Turk, YouTube (2015).

¹⁹ Rummân, *el-İhvânü'l-Müslimîn fi'l-Ürdün: el-cüzûr, et-tahavvulât, el-mevâqif*, 62-66.; Abdullâh ez-Zeynî, *Seb'ün Âmen fi ed-da' ve ve't-terbiye ve'l-cihâd* (Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşr el-İslâmiyye, 2002), 161-163.

²⁰ Rummân, *el-İhvânü'l-Müslimîn fi'l-Ürdün: el-cüzûr, et-tahavvulât, el-mevâqif*, 105-112.; ez-Zeynî, *Seb'ün Âmen fi ed-da' ve ve't-terbiye ve'l-cihâd*, 167-169.

Ferci el-Ghul, 1946 yılında Gazze Şeridi'nde cemaatin ilk örgütsel çekirdeğini kurdu. Bu oluşum, Hasan el-Bennâ'nın Mısır'daki davetinden etkilendi. Said el-Astal'ın çalışmasında belirtildiği üzere, "Gazze'deki muhafazakâr dini çevreler, İhvân-ı Müslimîn'in yayılması için uygun bir ortam sağlamış; özellikle o dönemde Gazze ile Mısır arasındaki güçlü bağlar bu süreci hızlandırmıştır."²¹

1948 Nekbe'sinden sonra, İhvân-ı Müslimîn Cemaati'nin faaliyetleri Filistinli mülteci kamplarında arttı. Cemaat, Nekbe'nin yarattığı manevi ve siyasi boşluk ortamında İslam'ı kapsamlı bir yaşam tarzı olarak teşvik etmeye yönelik dini ve sosyal faaliyetlere odaklandı.

Filistin'de İhvân-ı Müslimîn Cemaati'nin yayılmasına çeşitli faktörler katkı sağlamıştır. Bunların başlıcaları şunlardır:

1. İsrail İşgali: İşgal, cemaatin direniş söylemini benimsemesine neden olmuş ve "toprağı kurtarmanın aracı olarak cihad" ilkesine dayanmıştır. Abdullah Zeyni'nin ifadesiyle: "İhvân, işgale karşı direnişi dini bir görev olarak görmüş ve Allah'a davet ile zulme karşı mücadeleyi birleştiren bir söylem geliştirmişlerdir"²²

2. Siyasi Boşluk: Bazı dönemlerde ulusal ve etkin bir proje bulunmaması, Filistinli gençlerin önemli bir kesimini siyasi ve dini kaygılarını ifade edebilecekleri İslami akıma yönlendirmiştir.

3. Hayırsever ve Sosyal Faaliyetler: Cemaat, özellikle mülteci kampları ve yoksul bölgelerde toplumdaki varlığını güçlendiren eğitim, hayır ve sağlık kurumları kurmuştur. Richard Mitchell'a göre: "İhvân, sosyal hizmet ve bakım kurumlarına yatırım yaparak sağlam bir halk tabanı oluşturdu."²³

Filistin'deki Cemaat ile Ürdün ve Mısır yönetimleri arasındaki ilişki inişli çıkışlı oldu. Batı Şeria'da, Ürdün otoriteleri 1960'ların başında İhvân-ı Müslimîn'in açık faaliyetlerine izin vermiş ve seçimlere katılmalarına olanak sağladı. Öte yandan, Gazze Şeridi'nde Mısır yönetimi, özellikle Abdünnasır (öl.1970) döneminde Mısır'daki İhvân-ı Müslimîn'e yönelik baskıların ardından, cemaatin dini faaliyetlerini

²¹ Astel, *el-İhvânü'l-Müslimîn fi'l-âlemi'l-'Arabî*, 93.

²² ez-Zeynî, *Seb'ün Âmen fî ed-da've ve't-terbiye ve'l-cihâd*, 177.

²³ Richard Paul Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers* (England: Oxford University Press, 1993), 226.

(davet ve tebliğ çalışmaları, eğitim faaliyetleri, yurtları ve medreseleri kapatılması ve sosyal yardım dernekleri projeleri) kısıtladı.

1987 yılında Birinci İntifada'nın patlak vermesiyle, Filistin'de Cemaat hem dini faaliyet hem de silahlı direnişi bir araya getiren sahadaki direniş kanadı olarak İslami Direniş Hareketi (Hamas)'ın kuruluşunu ilan etti. İhvân Wiki sitesinde belirtildiği gibi, " Hamas'ın kuruluşu, 1940'lardan itibaren Filistin'de İhvân-ı Müslimîn tarafından yürütülen uzun yıllara dayanan eğitim, örgütlenme ve davet faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktı."²⁴

1950'lerden itibaren Lübnan'da İhvân-ı Müslimîn Cemaati belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Cemaat, özellikle 1960'lı yıllarda Beyrut bölgesinde faaliyet göstermeye başlamış, çok mezhepli yapının ve siyasi boşluğun farklı dini grupların yayılmasına olanak tanıdığı bir ortamdan faydalanmıştır: " Lübnan, İhvân-ı Müslimîn'in Şam bölgesine açılan kapısı olmuştur; bu da Lübnan'ın farklı dini grupların hareketine izin veren siyasi sistemi sayesinde mümkün olmuştur. Cemaat, siyasi ve sosyal koşulları kendi davet ve hayır işlerinde ağırlar kurmak için kullanmıştır."²⁵

Cemaat, " Lübnan'da İslami hareketler, özellikle ' İslah Hareketi ' gibi gruplarla güçlü ilişkiler kurarak, Ortadoğu'da faaliyetlerini yürütmek için stratejik bir platform bulmuştur. Hayırseverlik ve eğitim faaliyetleri için sağlanan kolaylıklar da genişlemelerine olanak sağlamıştır"²⁶

Lübnan'daki İhvân-ı Müslimîn, kuruluşundan itibaren eğitim ve dini faaliyetler aracılığıyla toplum içinde etkili bir konum elde etmiş, bu durum onların ülkenin siyasi ve sosyal yapısında dikkate değer bir aktör haline gelmelerini sağlamıştır. " İhvân-ı Müslimîn Lübnan'da, eğitim merkezleri ve camiler aracılığıyla geniş bir eğitim ve davet ağı kurarak, savaş öncesi Lübnan siyasi ve sosyal sahnesinde önemli aktörler haline gelmişlerdir. Ancak, Lübnan iç savaşı'nın başlamasıyla ülkedeki güç dengeleri önemli ölçüde değişmiştir."²⁷

²⁴ <https://www.ikhwan.wiki/index>, " el-İhvânü'l-Müslimûn ve'l-Kadiyye el-Filistîniyye", ts.

²⁵ Abdullah en-Necdi, *el-İhvânü'l-Müslimûn fî Lübnân: Bevvâbetü't-tevassu' ve't-ta'îri's-siyâsi*. (Beyrut: Dâru'l-Ufuki'l-'Arabî, 2015), 45-62.

²⁶ Orhan Özkay, " el-İhvânü'l-Müslimûn ve't-tenâmî el-İslâmî", *Mecelletu'd-Dirasât el-İslâmiyye* 12 (2018), 101-118.

²⁷ Matthew Rice, *Islamic Movements in Lebanon: Organizational Structures and Political Impact* (New York: Columbia University Press, 2017), 89-105.

Bu ortamda, cemaat mezhepsel ve siyasi bölünmelerden faydalanarak, eğitim ve hayır kurumları aracılığıyla nüfuzunu genişletmiş; İslami düşünceye sempati duyan yeni nesiller yetiştirmiştir. Ayrıca, Lübnan'daki Filistinli mülteci varlığı, cemaatin sosyal tabanını güçlendirmiş ve çeşitli Lübnanlı ve Filistinli İslami gruplarla ittifaklar kurulmasını sağlamıştır.

1.2.3.İhvân'ın Kuzey Afrika'da Yayılışı

İhvân-ı Müslimîn cemaati, 20. yüzyılın ortalarından itibaren Kuzey Afrika'da belirgin bir varlık göstermiştir. Cemaat'ın faaliyetleri, Mısır'dan Mağrip ülkelerine özellikle Tunus, Cezayir ve Libya'ya uzanmıştır. Bu yayılma, otoriter rejimlere karşı gelişen İslami akımların büyümesine olanak tanıyan sosyal ve siyasi koşullardan faydalanarak gerçekleşmiştir. İhvân düşüncesi, Tunus, Fas ve Cezayir'e; dindar seçkinler, Şark'ta eğitim gören öğrenciler ve kültürel araçlar yoluyla ulaşmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda, bazı Tunuslu, Cezayirli ve Faslı dindarlar, Mısır'da buldukları sırada İhvân hareketine katılmış ve bu tecrübeyi bağımsızlık sonrası kendi ülkelerine taşımışlardır. Fas'ta ise 1970'li ve 1980'li yıllarda ortaya çıkan bazı davet ve siyasi oluşumlar, farklı derecelerde İhvân düşüncesinden etkilenmiştir.

İhvân, mevcut otoriter rejimlerin sunduğu siyasal ve toplumsal imkânları kendi stratejik hedefleri doğrultusunda kullanarak alternatif bir aktör olarak öne çıkmıştır. Bu konumlanmayı ise eğitim ve sosyal yardım alanında kurumsallaşmaya yönelmek ve özellikle öğrenci çevrelerine nüfuz etmek suretiyle gerçekleştirmiştir.²⁸

Cezayir'de Batı sömürgeciliğine karşı gelişen toplumsal ve siyasal tepki, İhvân'ın ortaya çıkışı ve yayılmasına elverişli bir zemin oluşturmuştur. Sömürge sonrası dönemde İhvân'ın bölgede göstermiş olduğu yayılma eğilimi, bir yandan daha radikal İslami hareketlerin ortaya çıkışıyla yakından ilişkili iken, diğer yandan teşkilat yapısı ve davet anlayışı bağlamında kendisinden etkilenen ılımlı İslami hareketler üzerinde de dikkate değer bir etki bırakmıştı.²⁹

Tunus'ta ise İhvân, gizli davet ağlarına dayalı örgütlenme modeli benimseyerek özellikle gençler ve üniversite öğrencileri arasında geniş bir toplumsal

²⁸ Abdulhakîm el-Ĥaĥîb, *el-Ĥarekâtü'l-İslâmiyye fî Şimâli İfrîkiyyâ: Naĥda ve taĥavvulât. ed-Dâru'l-Beydâ* (ed-Dâru'l-Beydâ: Mektebetü'l-Verd, 2016), 55-73.

²⁹ Morel Jacques Dominique, *İslamist Movements in Algeria: Between Tradition and Radicalism* (Paris: Éditions du Seuil, 2014), 120-138.

taban oluşturmuştur. Bu gelişme, daha sonra söz konusu çizginin fikrî ve siyasî bir devamı niteliğinde değerlendirilen Nahda Hareketi'nin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.³⁰

el-Hatib ve Dominique'nin aktardığı bilgiler, Tunus'taki İslami hareketlerin gelişim seyrini analiz edebilmek açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Özellikle cemaatin gençlik ve üniversite çevrelerinde oluşturduğu gizli davet ağlarından, Nahda örneğinde görüldüğü üzere, geniş ölçekli bir siyasî harekete dönüşüm sürecini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Bu bilgilerin asıl önemi ise ilk davet yapılanmaları ile sonraki siyasî örgütlenme arasındaki sürekliliği görünür kılarak Tunus tecrübesinde geçmiş ile bugünü birbirine bağlayan bir çerçeve sunmasında yatmaktadır.

Kuzey Afrika'da İhvân, karmaşık hücresel örgütlenme modellerine dayanan bir yapıyı benimsemiş; Batılı sömürgecilik ve bölgesel dinamikler, bu örgütsel formun şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Hareket, bölgedeki İslami yapılanmalar ile Orta Doğu'daki benzer aktörler arasında çok katmanlı bir ilişki ağı kurmuş; sömürge yönetimlerinin çözülmesiyle birlikte ortaya çıkan siyasal dönüşümlerin sunduğu fırsatları değerlendirerek, farklı politik bağlamlara uyum gösterebilen çok yönlü stratejiler geliştirmiştir.³¹

1.2.4. İhvân-ı Müslimîn'in Arap Yarımadası'nda Yayılışı

İhvân-ı Müslimîn, diğer bölgelere kıyasla Arap Yarımadası'nda daha sınırlı bir yayılım sergilemekle birlikte, Yemen, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi bazı ülkelerde dikkate değer bir etki alanı oluşturmuştur. Bölgede ortaya çıkan farklı İslami hareketler ise söz konusu ülkelerin özgün siyasî ve toplumsal koşullarının bir sonucu olarak İhvân'ın faaliyetlerini destekleyen elverişli bir zeminin oluşmasına katkı sağlamıştır.

İhvân-ı Müslimîn, 20. yüzyılın ortalarında Yemen'e nüfuz ederek davet faaliyetleri ile sosyal alanda etkinlik göstermiş; bu doğrultuda çeşitli hayır kuruluşları

³⁰ Şalâh b. Yusuf, *Tahavvulâtü'l-ḥareketi'l-İslâmiyye fî Tûnus: Neş'etü ḥareketi'n-Nahda* (Tunus: Dâru'n-Nahda, 2018), 88-101.

³¹ John Anderson, *The Muslim Brotherhood and Islamist Networks in North Africa* (London: Routledge, ts.), 45-67.

ve eğitim kurumları tesis etmiştir. Bununla birlikte, ülke içindeki siyasal çatışmalar ile bölgesel güçlerin baskıları nedeniyle ciddi ölçekte siyasal engellerle karşılaşmıştır.³²

Suudi Arabistan’da İhvân-ı Müslimîn resmî ve açık bir örgütlenme biçimi tesis edememekle birlikte, özellikle eğitim ve ilmî faaliyetler aracılığıyla ülkedeki çeşitli İslami hareketler üzerinde etkili olmuş; bu doğrultuda ılımlı İslami düşüncenin yayılmasına kayda değer katkı sağlamıştır.³³

İhvân-ı Müslimîn’in Arap coğrafyasındaki genişleme hedeflerine rağmen, Arap Yarımadası’nda karşılaştıkları engeller oldukça fazlaydı. Özellikle, rejimler siyasi faaliyetlere karşı aşırı hassasiyet göstererek resmi devlet yapısının dışında kalan her türlü bağımsız hareketi sert bir şekilde bastırdı. Bu kısıtlamalar nedeniyle, İhvân alternatif stratejilere yönelerek, daha çok hayır işleri ve gizli davet faaliyetlerine odaklandı. Aynı zamanda, doğrudan çatışmadan kaçınarak, Körfez toplumları içinde kendilerine zemin yaratmak amacıyla yerel İslami hareketlerle ittifaklar kurmaya çalıştılar.

Benzer şekilde, Birleşik Arap Emirlikleri’nde İhvân-ı Müslimîn’in varlığı, 1970’li yıllarda nispeten sosyal açıdan açık bir ortamın sağladığı fırsatlardan yararlanarak, davet ve kültürel faaliyetler çerçevesinde başlamıştır. Bu bağlamda, Birleşik Arap Emirlikleri araştırmacısı Said el-Kaabi’nin analizine göre, İhvân bu dönemde çeşitli davet ve kültür derneklerinin kuruluşuna katkı sağlamıştır. Ancak iç politikadaki dönüşümler nedeniyle, faaliyetleri giderek daralmış; denetim artmış ve hareket alanları önemli ölçüde kısıtlanmıştır. İhvân, 1970’lerdeki görece açık toplumsal ortamdan yararlanarak çeşitli davet ve kültürel derneklerin kuruluşunda etkin rol oynamış olsa da, ilerleyen siyasal gelişmelerin giderek artan baskıları hareketi faaliyetlerini sınırlamaya ve daha esnek bir strateji benimsemeye zorladı.³⁴

1.3. İhvân-ı Müslimîn’in Fikirsel Temelleri ve İdeolojik Yapılanmaları

İhvân-ı Müslimîn Cemaatinin kurucu kadrosu, İslam’ın yalnızca ibadet eksenli bir din olmadığını; aynı zamanda toplumsal, siyasal, ekonomik ve eğitsel alanlarda

³² Hâlid el-Kâdî, *el-İhvânü'l-Müslimîn fî'l-Yemen: en-neş'e ve't-tahaddiyâtü's-siyâsiyye* (San'a: Dâru'l-Furkân, 2017), 34-50.

³³ Abdullah el-Harbî, *el-Fikrû'l-İslâmî ve't-teharrukât ed-dîniyye fî's-Su'ûdiyye* (Riyâd: Mektebetü'r-Riyâd, 2019), 75-90.

³⁴ Sa'îd el-Ka'îbî, *ed-Da'vetû'l-İslâmiyye fî'l-İmârât: Beyne'l-furas ve't-tahakküm* (A.B.E: Merkezü'd-Dirâsât el-İslâmiyye, 2018), 59-68.

düzenleyici bir sistem sunduğunu kabul etmiştir. Bu çerçevede Hasan el-Bennâ, İslam'ın kapsamlı bir nizam olduğuna vurgu yaparak şu ifadeyi kullanmıştır: “İslam, siyasi, sosyal, ekonomik ve eğitsel bir sistemdir.”³⁵

İhvân, düşüncesini şeriatın hayatın tüm alanlarında uygulanmasını hedefleyen kapsamlı bir sistem olarak tanıtır ve İslam'ın siyasi, sosyal, ekonomik ve eğitsel boyutlarını vurgular. Bu ise Hasan el-Bennâ'nın kurumsal vizyonunu yansıtmaktadır.

İdeolojik açıdan bakıldığında, cemaat, yasama ve yönetimde Allah'ın egemenliğini ifade eden “hakimiyet”³⁶ prensibine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu prensip, sadece ibadet ve bireysel yaşamı değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve siyasi alanları da kapsayan bütüncül bir İslami düzenin tesis edilmesini öngörür. Cemaatin bu yaklaşımı, insan aklının sınırlılıklarını ve toplumsal düzenin sadece dünyevi kanunlarla sağlanamayacağını vurgular; devletin ve toplumun tüm yapılarının şeriat ilkelerine uygun olarak şekillendirilmesini amaçlar.

Buna paralel olarak benimsenen “iktidar” prensibi, İslami devletin tesisini planlı ve aşamalı bir süreç çerçevesinde gerçekleştirmeyi öngörür. Söz konusu prensip, ani veya dayatmacı bir yönetim anlayışı yerine, eğitim, toplumsal bilinçlendirme ve kurumsal örgütlenme gibi yöntemlerle toplumu İslami değerlere hazırlamayı temel alır.³⁷ Böylece cemaat hem ideolojik bütünlüğü korumayı hem de uygulamada sürdürülebilir bir yönetim modeli oluşturmayı hedefler. Bu iki prensip, cemaatin siyasi ve toplumsal faaliyetlerinin temel eksenini oluşturur ve onun hem düşünsel hem de pratik düzeydeki stratejilerini belirler.

İhvân'ın söyleminde, cemaat ile liderlik arasındaki ilişkiyi tanımlayan temel unsur olarak ‘biat’ kavramına yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Bu vurgu, hareketin ideolojik açıdan bütünleşmiş ve disiplinli bir örgüt yapısına sahip olduğuna işaret etmektedir.³⁸ Biatın sadece biçimsel bir ritüel olmadığını, aksine cemaatin değer ve ilkelerine sürekli bir bağlılık, ideolojik ve siyasi sadakat, örgütsel disiplin ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde davanın hedeflerini gerçekleştirme çabası anlamına gelir. Bu güçlü örgütsel yapı, cemaatin iç ve dış zorluklar karşısında

³⁵ Hasan el-Bennâ, *Resâilü'l-İmâm eş-Şehîd* (Kahire: âru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 1990), 45.

³⁶ Yusuf el-Karadâvî, *Fıkhü'd-da' ve ve'l-cihâd* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2001), 120-125.

³⁷ Karadâvî, *Fıkhü'd-da' ve ve'l-cihâd*, 120-125.

³⁸ Fetihî Yeken, *el-İhvânü'l-Müslimîn: et-tanzîm ve'l-berâmic* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1988), 88.

birlikteliğini korumasını ve reformist-davetçi projesinin devamlılığını sağlamasını mümkün kılar.

Biat, doğrudan “hakimiyet” ve “iktidar” ilkeleriyle ilişkilendirilen; üyelerin cemaatle olan bağlılıklarını ve İslami prensipleri siyasal ve toplumsal alanda hayata geçirme yükümlülüklerini güvence altına alan bir mekanizma işlevi görmektedir. Yusuf el-Karadavi’nin belirttiği gibi, hakimiyet tüm hayat alanlarında şeriatın üstünlüğünü pekiştirirken, biat bu bağlılığın yalnızca teoride kalmayıp cemaat ve toplum içinde pratik bir uygulamaya dönüşmesini sağlar. Öte yandan, iktidar ilkesi, İslami devletin aşamalı ve planlı bir şekilde inşa edileceğini öngörür; biat ise üyelerin bu hedefe disiplinli ve etkin bir şekilde katılımını mümkün kılan örgütsel çerçeveyi sunar. Böylece biat, ideolojik bağlılık ile pratik uygulama arasındaki hayati bağ olarak işlev görür, cemaatin birliğini güçlendirir ve reformist projenin iç ve dış zorluklar karşısında devamlılığını güvence altına alır.

İhvân düşüncesi hem davetî hem siyasal hem de toplumsal boyutlarda geniş bir yelpazeye sahiptir. Ayrıca, farklı kuşaklar arasında bazı kavramların yorumlanmasında görülen çeşitlilik, bu ideolojik yapının karmaşıklığını ve derinliğini ortaya koymakta olup, kapsamlı bir akademik incelemeye ihtiyaç duymaktadır.

1.3.1.İslam’ın Bütüncül Tasavvuru

İhvân-ı Müslimîn’in vizyonu, İslam’ın bütünselliği fikrine dayanır; yani İslam, sadece ruhani bir inanç veya dini ritüeller bütünü değil, aynı zamanda hayatın her alanını kapsayan kapsamlı bir sistemdir. Hasan el-Bennâ, bu durumu birçok mektubunda açıkça ifade ederek şöyle demiştir: “Biz, İslam’ın hükümlerinin ve öğretilerinin insanların dünya ve ahiret işlerini düzenleyen kapsamlı bir sistem olduğuna inanıyoruz.”³⁹

İhvân-ı Müslimîn, İslam referansına dayanan ve İslam’ı hem din hem devlet hem inanç hem şeriat, hem Kur’an hem kılıç olarak gören bütüncül bir düşünce sistemine sahiptir. Bu anlayış, cemaatin kurucusu İmam Hasan el-Bennâ tarafından sloganlarında ve yayınlarında sıkça vurgulanmıştır. Bu sistem, Yusuf el-Karadâvî ve Fethi Yeken gibi düşünür ve teorisyenlerin katkılarıyla gelişmiştir. Onlar, toplumsal

³⁹ Hasan el-Bennâ, *Mecmû’atü’r-resâil* (Kahire: Dâru’t-Tevzî‘ ve’n-Neşri’l-İslâmiyye, 2006), 17.

ve siyasal dönüşümlere cevap verebilmek için İhvân-ı Müslimîn'in düşüncesini daha organize ve metodolojik bir dille şekillendirmeye çalışmışlardır.

“İslam'ın bütünselliği” kavramı, İhvân-ı Müslimîn düşüncesinin temel taşıdır. Hasan el-Bennâ, İslam'ı şöyle tanımlar: “İslam, hayatın tüm yönlerini kapsayan kapsamlı bir sistemdir; devlet ve vatan, hükümet ve millet; ahlak ve güç, merhamet ve adalet; kültür ve hukuk, bilim ve yargı; maddî varlık ve zenginlik, kazanç ve refahtır.”⁴⁰

Bu bakış açısıyla din artık bireysel bir mesele olmaktan çıkmış, İhvân-ı Müslimîn için toplumsal ve siyasi bir proje haline gelmiştir ve onlar bu projeyi hayata geçirmek amacıyla çaba göstermektedirler. Yusuf el-Karadâvî bu anlayışı benimsemiş ve İslam'ın “din ve devlet, ibadet ve liderlik, maneviyat ve cihat”⁴¹ olduğunu vurgulamıştır. Adalet, şura ve insan özgürlüğüne dayanan, yaşamada İslami referanslara bağlı bir İslam devletinin kurulması gerekliliğini ileri sürmüştür. Bu noktadan hareketle, cemaat, dini devletten ayıran Batı laikliğini reddetmekte; İslam'ın temel yasama kaynağı olduğunu ve hükümranlığın yalnızca Allah'a ait olduğunu savunmaktadır.

İhvân-ı Müslimîn'in düşüncesi, özellikle din-devlet ilişkileri açısından Batı uygarlığına eleştirel bir tutum sergiler. Hasan el-Bennâ bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “Batı medeniyeti devlette başarılı oldu, ancak ruhu ihmal etti ve bu yüzden yıkıma doğru ilerlemektedir.”⁴² Ancak bu reddediş, tam bir kopuş anlamına gelmez; aksine, seçici bir açıklık ve İslam ile çelişmeyen unsurlardan faydalanmayı teşvik eder.

el-Karadavi'ye göre, “Batı medeniyetinden faydalanmak, ona bağımlı olmak değil, bilinçli ve eleştirel bir etkileşim anlamına gelir.”⁴³ İlişkinin teslimiyet ya da sürekli düşmanlık üzerine değil, diyalog ve karşılıklı çıkarlar temelinde kurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

⁴⁰ Bennâ, *Mecmû'atü'r-resâil*, 17.

⁴¹ Yusuf el-Karadâvî, *el-Ḥulûlî'l-müstevrade ve keyfe cenet alâ ümmetinâ* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1998), 61.

⁴² Bennâ, *Mecmû'atü'r-resâil*, 85.

⁴³ Yusuf el-Karadâvî, *el-İslâm ve'l-'Almâniyye vechen li-vech* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996), 103.

1.3.2. Toplumsal Değişimin Kademeli Olarak Uygulanması

İhvân-ı Müslimîn, değişim ilkesini aşamalı olarak benimser; bu süreç bireyden başlayarak aileye, ardından topluma ve sonunda İslam devletine ulaşmayı hedefler. Hasan el-Bennâ, bu durumu mektuplarında şöyle ifade etmiştir: “Önce Müslüman bireyi oluşturuyoruz, sonra Müslüman evi, ardından halkı İslam yoluna yönlendiriyoruz”⁴⁴ Ayrıca Fethi Yeken, eserinde bireysel gelişimde metodik bağlılığın önemini vurgulamış ve şöyle belirtmiştir: “Güçlü inançlı insanın inşası, herhangi bir İslami uyanışın temel direğidir”⁴⁵

Bu anlayış aynı zamanda eğitimsel ve örgütsel bir boyut taşımakta olup, sosyal ve siyasi reformu bireyin kendisindeki değişimle bağdaştırarak uzun vadeli bir vizyon ortaya koymaktadır. Ek olarak, bu yaklaşım İhvân-ı Müslimîn’in tarihsel tecrübesinde yalnızca teorik bir hedef olarak kalmamış, aynı zamanda cemaatin sosyal hizmetler, eğitim kurumları ve siyasal faaliyetler aracılığıyla toplumda köklü bir dönüşüm gerçekleştirme stratejisinin de temelini oluşturmuştur. Bu strateji, hareketin kitlelerle bağını güçlendirirken, aynı zamanda İslam toplumunu yeniden inşa etme hedefinin aşamalı ve sürdürülebilir bir yöntemle ilerlemesini sağlamıştır. Dahası, bu yaklaşım İhvân’ın siyasi mücadele ile toplumsal ıslah arasında denge kurma çabasını yansıtmış, ideolojik söylemini pratik alanla bütünleştirerek hareketin meşruiyetini pekiştirmiştir.

1.3.3. Çağdaş Cihat Anlayışı

İhvân-ı Müslimîn, siyasi faaliyetin, şeriatın esaslarına uygun olması halinde Allah yolunda cihadın bir parçası olduğuna inanır. el-Bennâ, bu bakış açısını “İnsanları Neye Davet Ediyoruz?” başlıklı risalesinde açıkça ifade etmiş ve şöyle demiştir: “Cihad, her Müslüman erkek ve kadına farzdır. Bu çağda ise cihad; sözle, tutumla ve katılımla gerçekleşir.”⁴⁶ Bu doğrultuda, cemaat İslamî projeye hizmet etme amacıyla, seçimler, siyasi partiler veya ittifaklar gibi farklı yollarla siyasi alana dâhil olmaya çalışmıştır.

Öte yandan, Yusuf el-Karadavi, siyasî katılımı İslam’ın hedeflerine ulaşmada meşru bir vasıta olarak görmektedir. Ona göre, “Ümmete kendisini yönetecek kişiyi

⁴⁴ Bennâ, *Mecmû’atü’r-resâil*, 233.

⁴⁵ Fethî Yeken, *Mâzâ ya’ni intimâ’i li’l-İslâm* (Beirut: Mü’essesetü’r-Risâle, 2002), 28.

⁴⁶ Bennâ, *Mecmû’atü’r-resâil*, 156.

seçme imkânı tanıyan demokrasi, mevcut sistemler içinde İslamî şûraya en yakın olanıdır.”⁴⁷ Bu anlayışla, bir yandan siyasî rejimlerle doğrudan çatışmadan kaçınılırken, diğer yandan içe kapanma ve toplumsal tecride de karşı çıkılmaktadır.

Amâra bu durumu şu şekilde değerlendirir: “Hasan el-Bennâ, akîdevî boyut ile siyasî boyutun birbirinden ayrılmadığı bir siyasî-davet projesi sunmuştur. O, Allah’ın şeriatıyla hükmeden ve ümmeti İslamî esaslar üzerinde yeniden ayağa kaldıran bir devletin kurulmasını amaçlamıştır”⁴⁸

Buna rağmen, İhvân-ı Müslimîn’in siyasî katılım ve İslamî projeye hizmet yaklaşımı eleştirilere açıktır. Hareketin hem ideolojik hem de pratik hedeflerini aynı anda sürdürme çabası zaman zaman tutarsızlıklara yol açmaktadır. Özellikle, mevcut siyasi sistemlerle doğrudan çatışmadan kaçınma stratejisi, hareketin toplum üzerindeki etkinliğini sınırlayabilmiş ve bazı durumlarda beklentilerin karşılanamamasına sebep olmuştur. Ayrıca, İslami şûra ve demokratik süreçler arasındaki ilişki, hareketin ideolojik tutarlılığı ile modern siyaset arasındaki gerilimi gözler önüne sermektedir.

Buna ek olarak, İhvân-ı Müslimîn’in siyasi stratejisi, hareketin ideolojik temelleri ile pratik siyaset arasındaki hassas dengeyi sürekli olarak göz önünde bulundurmasını gerektirmiştir. Hareket, toplumda köklü değişim sağlama hedefi ile mevcut siyasi yapıların sınırları arasında kalmak zorunda kalmıştır. Bu durum, bazen karar alma süreçlerinde esneklik ile tutarlılık arasında çatışmalar yaratmıştır. Ayrıca, cemaatin uzun vadeli vizyonu, kısa vadeli siyasi kazanımların sınırlı olmasına yol açmış ve hareketin etkisinin toplum genelinde dengeli bir şekilde yayılmasını zorlaştırmıştır. Sonuç olarak, İhvân’ın siyasi katılım modeli, teorik olarak kapsamlı ve entegre bir yaklaşım sunmasına rağmen, uygulamada bir dizi karmaşık zorlukla karşılaşmıştır.

1.3.4. Teşkilat Yapısı ve Hareket Disiplini

İhvân-ı Müslimîn, kuruluşundan itibaren hiyerarşik bir yapıya sahip, disiplinli ve titiz bir teşkilat şeması benimsemiştir. Bu yapı, en alt düzeydeki “Üsre İhvâniyye (İhvancı Aileler)”den başlamakta; şube (*şu‘be*) ve bölge (*mintika*) aşamalarından

⁴⁷ Yusuf el-Karadâvî, *es-Şahvetü’l-İslâmiyye beyne’l-cühûd ve’t-tetarruf* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000), 148.

⁴⁸ Muhammed Amâra, *el-Fikrû’s-siyâsî li-Hasan el-Bennâ* (Kahire: Dâru’t-Tevzî‘ ve’n-Neşri’l-İslâmiyye, 2006), 54.

geçerek, en üst düzeydeki “İrşad Bürosu”na kadar uzanmaktadır. Hasan el-Bennâ, davet planlarında bu yapıyı ayrıntılı biçimde tanımlamış ve şu ifadeyle örgütlü çalışmanın önemini vurgulamıştır: “İlk olarak, düşüncesi ve inancıyla, ahlakı ve duygusuyla, ameli ve davranışıyla Müslüman bir insan istiyoruz. Bu insan ortaya çıktığında, ondan Müslüman bir aile, ardından Müslüman bir ev, Müslüman bir toplum, Müslüman bir devlet, Müslüman bir ümmet ve sonunda Müslüman bir dünya kurulur.”⁴⁹

Bu teşkilat yapısı, üyelerin seferber edilmesi, tutumların birleştirilmesi ve iç bütünlüğün sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. Bu yapı, İhvân-ı Müslimîn’in kurumsal disiplin ve örgütsel bütünlüğe verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Hiyerarşik sistem, yalnızca emir-komuta zinciri oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda ideolojik bir sosyalleşme mekanizması işlevi de görmektedir. Bu yapıda her üye, alt düzeyden en üst düzeye kadar Cemaat kültürünü öğrenir ve benimser. Ancak bu sıkı yapı, bireysel inisiyatif ve farklı görüşlerin ifade edilmesi açısından zaman zaman sınırlayıcı olabilir. Öte yandan, disiplinli organizasyon, hareketin toplumsal etkinliklerde tutarlılık ve süreklilik sağlamasında önemli bir rol oynar. Dolayısıyla, İhvân’ın örgütsel modeli, hem güçlendirilmiş bir kolektif kimlik yaratmakta hem de ideolojik hedeflerin pratiğe aktarılmasını mümkün kılmaktadır.

Fethi Yeken de İslamî hareket içerisinde disiplinin, itaatın ve emre amadelik ruhunun önemine işaret eder. Ancak o, bu ilkelerin zorlamaya değil bilinçli bağlılığa dayanması gerektiğini vurgular. Bu konuda Yeken şöyle der: "Cemaat içindeki itaat farzdır; fakat bu, şahsiyetin ya da aklın yok sayılması anlamına gelmez. Aksine, bu bir bağlılık ve sorumluluk bilincidir."⁵⁰

Cemaat ayrıca, daha sonraki dönemlerde siyasî şiddetle ilişkilendirilmesine yol açan ve "Özel Teşkilat" (et-Tanzîm el-Hass) adıyla bilinen gizli bir yapı oluşturmuştur. Bu teşkilat özellikle 1940’lı yıllarda ciddi tartışmalara konu olmuştur.

“Özel Teşkilat”, sadece silahlı bir yapı olmakla kalmayıp, aynı zamanda Cemaat içindeki davranışları düzenlemek ve bağlılığı sağlamakta merkezi bir rol oynamıştır. Güvenlik görevlerinin yanı sıra, bu teşkilat, üyeler arasında disiplinin

⁴⁹ Bennâ, *Mecmû’atü’r-resâil*, 219.

⁵⁰ Fethî Yeken, *el-Harekatü’l-İslâmiyye: Ru’yetün mustaqbeliyye* (Beyrut: Dâru’l-İmân, 1993), 54.

pekiştirilmesi ve ideolojik ile davranışsal bağlılığın artırılması amacıyla işleyen bir organizasyon mekanizması olmuştur. Bu durum, cemaatin örgütsel yapısının karmaşık boyutlarını ortaya koymaktadır.⁵¹

Özel Teşkilat, İhvân-ı Müslimîn'in örgütsel yapısının hiyerarşik ve ideolojik boyutlarını ortaya koymaktadır. Hiyerarşik sistem, emir-komuta zincirinin ötesinde, üyelerin sosyalizasyonu ve ideolojik içselleştirmesini de kapsamaktadır. Böylece her üye, alt düzeyden en üst düzeye kadar sorumluluk bilinci ve örgüt kültürünü öğrenmektedir. Bununla birlikte, bu sıkı yapı bireysel inisiyatif ve farklı görüşlerin ifade edilmesini sınırlar; özellikle gizli yapılanmalar, disiplin ve bağlılığı güçlendirirken, şeffaflık ve demokratik meşruiyet açısından soru işaretleri yaratır. Merkezîyetçi ve disiplinli yapı, ideolojik bütünlüğü korumak ve kolektif kimliği inşa etmekte etkili olsa da esneklik ve toplumsal uyum kapasitesini sınırlayabilecek yapısal gerilimler de içermektedir. Fethi Yeken'in belirttiği gibi, cemaat içindeki itaat ve disiplin, zorlamaya değil bilinçli bağlılığa dayanmalıdır; bu yaklaşım, örgütün uzun vadeli istikrarı için kritik öneme sahiptir.

1.3.5.İdeolojik Yapı ve Siyasetle İlişki

Dava ve terbiye ağırlıklı bir yapı arz etmesine rağmen, İhvân-ı Müslimîn başlangıçtan itibaren siyasal hedefleri bulunan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Hareket, İslami şeriatın uygulanmasını sağlamak amacıyla siyasal iktidara ulaşmayı amaçlamıştır. Hasan el-Bennâ bu yaklaşımı açık bir şekilde ifade ederek, "İslam, din ile siyasetin ayrımını kabul etmez; bilakis siyaseti dinin bir parçası olarak görür."⁵² demiştir.

Bu siyasal hedefler, özellikle Mısır'daki yönetimlerle ilk olarak Nokraşi (öl.1948) hükümeti, ardından Cemal Abdunnasır dönemiyle birlikte hareketin defalarca çatışmasına neden olmuştur. Bu çatışmalar, teşkilatın söyleminin zaman içerisinde ılımlı çizgi ile doğrudan karşıtlık arasında dalgalanmasına sebebiyet veren derin izler bırakmıştır.

⁵¹ Cum'a Amîn Abd el-'Azîz, *Evraqûn min Târîh el-İhvânü'l-Müslimûn* (Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşr el-İslâmiyye, 2007), 7/66.

⁵² Bennâ, *Müzekkerât ed-da've ve'd-dâ'ie*, 1990, 21.

Buna karşın, İhvân-ı Müslimîn'in siyasi hedefleri ile dava ve terbiye odaklı yapısı arasındaki gerilim, hareketin uygulamada karşılaştığı zorlukları da gözler önüne sermektedir. Siyasi iktidara ulaşma arzusu, bazen örgütün stratejik kararlarında kısa vadeli kazanımlar ile uzun vadeli ideolojik hedefler arasında çatışmalara yol açmıştır. Bu durum, hareketin toplumsal tabanı ile ilişkilerini karmaşıklaştırmış ve bazen toplum içindeki algısını etkilemiştir; çünkü bazı kesimler, siyasi pragmatizmi ideolojik tutarlılık ile çelişkili bulmuştur. Ayrıca, karşılaşılan baskılar ve çatışmalar, örgütün yöntemlerini ve söylemini zaman zaman radikal veya ılımlı çizgiler arasında dalgalanacak şekilde değiştirmesine sebep olmuş, bu da uzun vadeli istikrar ve toplumsal güvenilirlik üzerinde etkili olmuştur.

Bu çatışmalar, İhvân-ı Müslimîn'in hem ideolojik bütünlüğünü koruma hem de siyasi ortamın gerçekleriyle başa çıkma ihtiyacı arasında sürekli bir gerilim yaratmıştır. Cemaatin stratejik kararları, kısa vadeli siyasi fırsatlarla uzun vadeli ideolojik hedefler arasında denge kurma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

1.4.Cemaatin İdeolojik ve Fikri Yapısına Yönelik Eleştiriler

İhvân-ı Müslimîn Cemaati'nin düşünsel temelleri görece bir açıklık ve iç tutarlılık arz etse de hem Arap dünyasında hem de Batı'da birçok araştırmacı ve akademisyen tarafından ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin temelinde üç ana mesele yatmaktadır: kapsamlılık ile esneklik arasındaki gerilim, davet ile siyaset arasındaki belirsizlik ve nihayetinde barışçılık ile örgütsel kapalılık arasındaki salınım.

İhvân-ı Müslimîn düşüncesi de dâhil bütün İslami hareketler “İslam'ı, içtihat veya çoğulculuğa yer bırakmayan bütüncül bir sistem olarak tasavvur eder; bu da çoğu zaman onu modernlik ve çoğulcu demokrasiyle çelişir bir konuma getirir.”⁵³ Bu bütüncül yaklaşım, İslam'ın tekelci bir yorumu sonucunu doğurmakta olup, toplumsal yapıda dinî ve fikrî çeşitliliği tehdit eden bir eğilim taşımaktadır.

İhvân-ı Müslimîn'in düşünce yapısı, “yöntemsel bir ikilik” sorunu taşımaktadır. Zira hareket, bir yandan pragmatik siyasi faaliyetlere yönelirken, diğer yandan “ideal İslam Devleti” kurma hedefini sürdürmektedir. Söylemlerindeki bu

⁵³ Abdülvehhâb el-Mu'addib, *Avhâmü'l İslâmü's-siyâsi* (ed-Dâru'l-Beydâ: Menşûrâtü'l-İhtilâf, 2008), 92.

durum uygulamada gerçekleştirilemeyecek nitelikte çelişkili bir yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁵⁴

Bu durum, İhvân'ın düşünsel temelleri üzerine yöneltilen eleştirileri sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Hareketin kapsamlı ve bütüncül yaklaşımı, ideolojik tutarlılık sağlasa da pragmatik esneklik ve çoğulculukla uyum sağlamada sınırlamalar yaratmaktadır. Davet ile siyaset arasındaki belirsizlik, hareketin söylem ve uygulamaları arasında çelişkiler doğurmakta ve zaman zaman hem toplumsal meşruiyet hem de siyasi etkinlik açısından sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca, örgütsel kapalılık ile barışçıl yaklaşım arasındaki gerilim, hareketin toplumla etkileşiminde güven ve şeffaflık açısından soru işaretleri doğurmaktadır. Sonuç olarak, İhvân-ı Müslimîn'in düşünsel yapısı, ideolojik bütünlük ile pragmatik uyum arasında sürekli bir gerilim barındırmakta ve bu durum hem teorik hem de pratik düzeyde eleştirel değerlendirmeleri meşru kılmaktadır.

Bu eleştiriyi güçlendiren bir diğer nokta ise “İhvân-ı Müslimîn'in demokratik siyaset dilini katıldıkları ortamlarda kullanmaları; buna karşın, içeride sadakat ve itaat ekseninde yapılandırılmış bir seferberlik söylemini korumalarıdır.”⁵⁵

İhvân-ı Müslimîn'in toplum içerisinde demokratik siyaset dilini benimserken, içeride hâlâ sadakat ve itaat ekseninde yapılandırılmış bir seferberlik söylemini sürdürmesi, dini ve ahlaki ilkeler açısından da eleştirilebilir. İslam'da şura (danışma) ve adalet ilkeleri, sadece liderin veya örgüt hiyerarşisinin mutlak otoritesine dayalı bir bağlılıkla değil, aynı zamanda akıl, vicdan ve çoğulculukla dengelenmelidir. Hareketin içerideki katı bağlılık yapısı, bu dengeden sapma riski taşımakta, bireysel akıl ve vicdana dayalı sorumluluk anlayışını sınırlayabilmektedir. Dini ve ahlaki ilkeler ile örgütsel sadakat arasında bir gerilim ortaya çıkaran bu durum, İhvân'ın hem iç tutarlılığını hem de toplumsal meşruiyetini zayıflatmaktadır.

Örgütsel yapı yönüyle Cemaat bazı eski mensupları tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerde, “katı hiyerarşik yapı ve merkezî liderliğin mutlak

⁵⁴ Abdullâh el-'Urwî, *el-İslâm ve's-siyâse* (ed-Dâru'l-Beydâ: el-Merkezü'ş-Şekâfi'l-Arabî, 2004), 107.

⁵⁵ Gilles Kepel, *The War for Muslim Minds: Islam and the West* (USA: Harvard University Press, 2004), 143.

kontrolü, düşünsel bir donukluğa ve değişen şartlara karşı tutum geliştirmede yetersizliğe yol açmaktadır”⁵⁶ denilmiştir.

Öte yandan, bazı araştırmacılar cemaatin düşüncesini uzlaştırmacı olarak değerlendirmiştir. Bu düşünce hem selefilik ile modernliği hem siyaset ile daveti bir araya getirerek fikrî bir istikrarsızlık ortaya koymaktadır. İhvân-ı Müslimîn düşüncesi, “dinamik ancak aynı zamanda dalgalı olarak tanımlanmakta; kamusal alanda esnek bir söylem benimsediği halde, örgüt içinde muhafazakâr bir ideolojik yapıyı korumaktadır.”⁵⁷

Cemaat mensupları, davet ile siyaset arasındaki iç içe geçmeyi ve dengeyi, tutarsızlık olarak değil, esneklik olarak görmektedir. Onlara göre, cemaatin düşüncesi, laikleşme ve siyasi dışlanmaya karşı İslami kimliği koruyan tutarlı bir İslami reform çerçevesi sunmaktadır. Buna rağmen, bu yapı uzun vadede örgüt içinde hem ideolojik hem de stratejik gerilimlere yol açmıştır. Merkezî liderliğin mutlak kontrolü, üyeler arasında eleştirel düşünce ve yenilikçi fikirlerin gelişmesini sınırlamıştır. Öte yandan, dış kamuoyunda benimsenen esnek söylem, iç yapıda tutarlılık ile esneklik arasında sürekli bir dengeyi zorunlu kılmaktadır. Bu durum, hareketin stratejik adaptasyon kapasitesini test ederken, ideolojik bağlılık ile pragmatik siyaseti bir arada yürütme zorluğunu gözler önüne sermektedir.

Bu ikili yapı, İhvân-ı Müslimîn’in hem ideolojik kimliğini hem de toplumsal stratejisini şekillendiren dini ve kültürel gerilimleri beraberinde getirmektedir. Cemaat’in dışa dönük pragmatik söylemi ve modern siyasetle uyum çabasına karşın içerideki hiyerarşik ve katı bağlılık, İslami etik ve bireysel sorumluluk ilkeleriyle zaman zaman çatışmaktadır. Bu durum hem eleştirel düşünceyi teşvik etme hem de toplumla ilişkide şeffaflığı artırma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, İhvân-ı Müslimîn’in örgütsel ve düşünsel yapısı, ideolojik bağlılık ile toplumsal adaptasyon arasında sürekli bir gerilimi yönetmek zorunda kalmaktadır.

İhvân-ı Müslimîn yalnızca yerel bir davet ve reform hareketi olmaktan öte, sınırları aşan entelektüel ve siyasal bir projeyi temsil etmektedir. Hareket, İslam’a dair

⁵⁶ Helbâvî Kemâl el-, *el-İhvânü'l-Müslimîn fî mîzâni'l-hak* (Kahire: Dâru'n-Neşr li'l-Cemâ'at, 2014), 66.

⁵⁷ Steven Brooke, *Winning Hearts and Votes: Social Services and the Islamist Political Advantage* (New York: Cornell University Press, 2019), 89.

kapsamlı bir vizyona, titiz bir örgütlenmeye ve etkili bir seferberlik söylemine dayanmıştır. Bu arka plan, cemaatin 20. yüzyılın en önemli İslami hareketlerinden biri haline gelmesinde büyük rol oynamış, yerel sınırları aşan modern İslami bilinç oluşumuna katkıda bulunmuş ve günümüze kadar etkisini sürdüren düşünsel ve siyasal yönelimlerin şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca hareket, İslam'ı hayatın tüm alanlarını kapsayan metodolojik bir perspektiften hareketle kuramsal bir yapıya sahiptir; bireyden devlete kadar uzanan bir anlayışla örgütlenmiştir. Reform ve siyasal katılım vizyonu ise kademeli ilerleme, meşruiyet ve kurumsallaşmayı vurgulayan şeriat temelli kavramsal çerçevelerden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, bu yapının teori ile pratiği, açıklık ile kapanıklığı uzlaştırmadaki güçlükler gibi önemli sorunları barındırdığı ve bu nedenle hem destekçiler hem de karşıtlar arasında sürekli bir tartışma konusu olduğu gözlemlenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

İHVÂN-I MÜSLİMİN'İN SURİYE'DE ORTAYA ÇIKIŞI ve GELİŞİMİ

Suriye'de İhvân-ı Müslimîn Teşkilatı, tek bir örgüt olarak ortaya çıkmamış; çeşitli Suriye şehirlerinde bağımsız İslami dernekler kurarak faaliyetlerine başlamıştır. Her bir dernek, İslami düşüncenin yayılmasında ve gençlerin bilinçlendirilmesinde farklı roller üstlenmiştir. Şam'da, 1935 yılında bir grup hevesli genç tarafından “eş-Şübbânü'l-Muslimûn Derneği (Müslüman Gençlik)” kurulmuştur. Bu derneğin kurucuları arasında yer alan Muhammed el-Mübarek (öl.1981), gençler arasında sağlam bir İslami kültürel temel oluşturmayı amaçlamıştır. Derneğin hedefi Şam'da gençler arasında İslami eğitimi yaymak ve onların dini bilinçlerini artırmaktır. Humus'ta ise 1934 yılında Ebu's-Suud Abdüsselam (öl.1997) liderliğinde İslami bir dernek kurulmuştur. Bu dernek, ülkede yaşanan siyasi ve sosyal değişimler ışığında gençleri dine dönmeye ve İslami değerleri benimsemeye yönlendirmeye çalışan ilk kuruluşlardan biri olmuştur. Halep'te ise 1937 yılında “Darü'l-Erkâm” derneği kurulmuştur. Bu ismin seçilmesi, İslami davetin ilk destekçilerinden olan sahabi Darü'l- Erkâm'dan esinlenilmiştir. Dernek yetkilileri, Darü'l- Erkâm isminin seçilmesi tesadüfi değil, İslami davet ve eğitimin bir platformu olma arzularını yansıtmaktadır demişlerdir. Deyru'z-Zûr ve Lazkiye'de ise İslami dernekler 1942 yılında kurulmuştur. Bu dernekler, Suriye gençliğinin İslami temeller üzerinde birleşmesini amaçlayan daha geniş bir hareketin parçasıydı. Bu şehirlerin, sosyal ve siyasi zorluklar karşısında İslami kimliği pekiştirmeye yönelik ciddi bir ihtiyacı vardı.⁵⁸

Tüm bu derneklerin ortak amacı, Suriye gençleri arasında İslami eğitimi yaymak ve dini kimliği güçlendirmek oldu. Derneklerin, Suriye'nin Fransız manda yönetimi altında, siyasi ve sosyal durumların oldukça gergin olduğu bir dönemde ortaya çıktı. Birçok genç ve alim, Batı değerlerinin yayılmasına ve dinin siyasi ve sosyal hayattan ayrılmasına karşı temel referans olarak dine dönüş yönünde güçlü bir eğilim içerisindeydi.

⁵⁸ “Şahid Ale'l-Asr”, haz. Ahmed Mansur, el-İhvânü'l-Müslimûn fî Suriye, *el-Jazeera Arabic (YouTube) Katar* (09 Eylül 2012).

Bu yapılar, Suriye toplumunu İslami temeller üzerinde yeniden inşa etmeyi amaçlayan dini ve kültürel faaliyetleri düzenleme ihtiyacına doğal bir yanıt olarak ortaya çıktı. 1945 yılında Suriye’de İhvân-ı Müslimîn Teşkilatı’nın resmi olarak kurulmasını sağlayan çekirdek yapı olmuşlardır. “Teşkilat, başta tek bir örgüt değildi; bu dağınık dernekler yolun başlangıcını oluşturdu. Daha sonra Mustafa es-Sibâî (öl.1964) liderliğinde hepsi tek bir çatı altında birleşti.”⁵⁹ Ancak özellikle Mustafa es-Sibâî’nin Mısır’daki İhvân-ı Müslimîn Rehberi Hasan el-Bennâ ile görüşmesinden sonra, Mısır’dakilerin düşünce yapısından etkilenmiş ve bu da Mısır ile Suriye’deki İhvân-ı Müslimîn arasında entelektüel ve örgütsel bağların güçlenmesini sağlamıştır.

Bu bölümde 1940’lı Yıllarda İhvân’ın Suriye’deki Faaliyetleri; Suriye’de İhvân’ın Temel Fikirleri ve Örgütsel Yapısı ve 1960 – 1970’lerde Suriye Baas Rejimi ve İhvân İlişkileri incelenecektir.

2.1. 1940’lı Yıllarda İhvân’ın Suriye’deki Faaliyetleri

1940’lı yıllarda Suriye, özellikle siyasi dönüşümlerin hız kazandığı bir dönemde, Suriye’deki İhvân-ı Müslimîn Cemaati’nin kuruluş sürecinde önemli bir aşamaya tanıklık etti. Bu dönüşümler, yeni toplumsal aktörlerin sahneye çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu aktörlerin en belirginlerinden biri, kendisini dini-siyasi bir yapı olarak konumlandırmaya başlayan İhvân-ı Müslimîn olmuştur. Bu dönemde hareket hem fikrî hem de örgütsel altyapısını inşa ederek Suriye toplumunda, özellikle Şam ve Halep gibi büyük şehirlerde varlık göstermeye başlamıştır. Cemaat, Suriye Arap Cumhuriyeti’nin kurulmasından (1 Ocak 1944) sonra 1946 yılında ülkede hâkim olan görece liberal ortamdan ve Fransız mandası sonrası oluşan ideolojik akışkanlıktan büyük ölçüde faydalandı.

Bu çerçevede, cemaat davet ve eğitim faaliyetlerine ağırlık vererek, özellikle İhvân düşüncesine en açık grup olan gençler ve üniversite öğrencilerini hedef aldı. Camiler, kulüpler ve üniversiteler, İslami değerlerin ihyasını, sömürgeciliğe karşı direnişi ve toplumsal-dinî ıslahı savunan İhvân düşüncesinin yayılması için temel mecralar hâline geldi. Bu genişleme sürecinin öncülüğünü yapan isimlerin başında, Suriye toplumunun dinî, sosyal ve siyasi meselelerini konu alan ders halkaları kuran, kitaplar ve risaleler yayımlayan Dr. Mustafa es-Sibâî yer almaktadır.

⁵⁹ “Şahid Ale’l-Asr”.

Cemaat, faaliyetlerini Şam, Humus ve Halep gibi merkezlerde yoğunlaştırarak Suriye'nin geleneksel sivil toplum yapısından önemli ölçüde faydalanmıştır. Bu döneme dair birçok akademik çalışma, İhvân-ı Müslimîn'in yasal olarak tanınmamasına rağmen sağlam bir örgütsel yapı kurduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bu yapı, ilerleyen yıllarda cemaatin ardı ardına gelen darbeler ve değişen rejimlere karşı esnek bir uyum kapasitesi geliştirmesine olanak tanıdı.⁶⁰

İhvân-ı Müslimîn, davet ile siyasi katılım arasında dengeli bir strateji benimsemelerine rağmen, öncelikle toplumsal-dinî bir taban oluşturmayı tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda, eğitim, hayır işleri ve kültürel faaliyetler gibi alanlarda yürütülen çalışmalar aracılığıyla, ileride atılacak siyasî reform adımlarına destek sunacak bir toplumsal zemin hazırlamayı amaçlamıştır. Bu denge, doğrudan rejimle çatışmayı önlemenin bir yolu olarak görülmüştür. Zira İhvân, kalıcı bir değişimin ancak güçlü ve uyumlu bir toplumsal tabana sahip bir hareket aracılığıyla gerçekleşebileceğine inanmaktaydı.⁶¹

Buna rağmen, cemaat Suriye makamlarıyla karşı karşıya kaldığı ciddi zorluklarla mücadele etmek zorunda kaldı. Zira Suriye yönetimi, İhvân'ın siyasi nüfuzunun artmasından endişe duyarak faaliyetlerini yakından takip etmekteydi. Özellikle cemaat ile ülkedeki laik ve milliyetçi güçler arasında gerilimin tırmanmasıyla birlikte bu denetim daha da sıkılaştı. Bu çatışma dönem dönem oldukça şiddetli hâle gelmiş; cemaat üyelerine yönelik gözaltılar ve tacizler yaşandı. Ancak buna rağmen İhvân, farklı yollarla varlığını sürdürmeyi başarmış; bazı bölgelerde gizli örgütlenmeye yönelerek faaliyetlerine devam etti. 1947–1952 yılları arasında Suriye rejimi, İhvân-ı Müslimîn'in büyüyen toplumsal ve siyasal etkisini açık bir tehdit olarak değerlendirmiş ve harekete karşı son derece sert ve kapsamlı bir baskı süreci yürütmüştür. Bu dönemde İhvân mensupları yoğun ve tekrarlayan tutuklamalara maruz kalmış; Cemaat'in kurumsal yapısına ve açık faaliyetlerine yönelik sistematik,

⁶⁰ Adnan Sa'deddin, *Hareketü'l-İhvâni'l-Müslimîn fî Süriye: Müzekkerât ve veqâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1991), 1/85.; Van Dam Nikolaos, *Suriye'de İktidar Mücadelesi* (İstanbul: İtişim Yayınları, 2017), 52; Ruğvân Ziyâde, *el-Harakât el-İslâmiyye fî Süriyâ: el-İhvânü'l-Müslimûn Nemuzecen* (Dımaşk: Merkez ed-Dirâsât el-İslâmiyye, 2000), 61

⁶¹ “Şahid Ale'l-Asr”.

geniş ölçekli ve sert müdahaleler rejim politikalarının temel karakteri hâline gelmiştir.⁶²

Buna karşın bazı eleştirilenler, bu dönemde İhvân-ı Müslimîn'in diğer muhalif gruplarla daha geniş kapsamlı ittifaklar kurmayı başaramadığını, bunun da cemaatin siyasal anlamda görece bir tecride uğramasına neden olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, ilerleyen süreçte cemaat üzerindeki baskıların artmasına katkı sağlamış; Suriye siyaset sahnesinde nüfuz mücadelesi yürüten birçok ulusalcı ve milliyetçi akımla İhvân arasında bir kopukluk oluşmasına yol açmıştır.

Dönemin verileri, 1940'lı yılların sonlarında İhvân-ı Müslimîn ile Suriye'deki siyasi otorite arasındaki ilişkinin yalnızca gerginlikle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda giderek kurumsal düzeyde bir çatışma niteliği kazandığını göstermektedir. Nitekim 1947 yılından itibaren devlet, artan dini ve sendikal halk desteği sayesinde İhvân-ı Müslimîn'i, yeni kurulan devletin güç dengelerini tehdit eden siyasi bir aktör olarak görmeye başlamıştır. Bu çatışma, idari gözetimden faaliyetlerin sansürlenmesine, bazı üyelerin tutuklanmasına ve örgütsel hareket kabiliyetlerinin ciddi şekilde sınırlandırılmasına kadar uzanan çok boyutlu yöntemlerle kendini göstermiştir.⁶³

Bu bağlamda, cemaatin eski genel murakıbbı Adnan Sa'deddin'in⁶⁴ gazeteci Ahmed Mansur ile yaptığı röportajda verdiği tanıklık, İhvân-ı Müslimîn'in faaliyetlerinin siyasi bağlamdan kopuk değil, aksine onunla iç içe olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Sa'deddin, 1945 yılında Hama'da ilk gençlik hücrelerini kurduklarını ve Şam ile Halep'te aktif derneklerinin bulunduğunu belirtti. Ancak, cemaat bu süreçte yoğun baskı ve tacizlerle karşı karşıya kalmış; bu da bazı bölgelerde gizli çalışmalara yönelmelerine neden oldu. Bu durum, özellikle cemaatin 1952 yılında

⁶² Johannes Reissner, *İdeologie und Politik der Muslimbrüder Syriens: Von den Wahlen 1947 bis zum Verbot unter Adīb aš Šīsaklī 1952* (Freiburg: Klaus Schwarz Verlag, 1980), 183-198.

⁶³ Reissner, *İdeologie und Politik der Muslimbrüder Syriens: Von den Wahlen 1947 bis zum Verbot unter Adīb aš Šīsaklī 1952*, 183-198.

⁶⁴ Adnan Sa'deddin'in, 1929 yılında Suriye'nin Hama şehrinde doğmuş ve 1945 yılında Müslüman Kardeşler Cemiyeti'ne katılmıştır. Kahire'de Arap Dili ve Edebiyatı eğitimi alarak 1955'te mezun olmuş, daha sonra Şam Üniversitesi'nde hukuk eğitimi tamamlamıştır. 1975 yılında Suriye Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin Genel Müfettiş Yardımcısı olarak atanmış ve iç çatışmalar ile bölünmelerin ardından liderlik görevleri üstlenmiştir. 1 Ağustos 2010'da Amman'da vefat etmiş ve Sahab Mezarlığı'na defnedilmiştir. (Bk: <https://ahmedmansour.com> erişim tarihi:15.8.2024)

yasaklanmasından önceki dönemde belirginleşti. Sa'deddin ayrıca, İhvân-ı Müslimîn'in Filistin meselesi gibi ulusal konulara duyarlılıkla yaklaştığını ve bu tutumlarının, ilerleyen dönemdeki milliyetçi ve askerî rejimler nezdinde hassasiyet oluşturduğunu vurgulamaktadır.⁶⁵

İhvân-ı Müslimîn ile iktidar arasındaki gerilim, modern Suriye'de kimlikler arası çatışma bağlamı dışında anlaşılabilir. İslamcı, milliyetçi ve solcu güçler arasında Suriye sokaklarının temsilini belirlemek üzere artan rekabet, bu süreci derinleştirmiştir. Dinin kamusal yaşam içindeki rolüne dair anayasal bir mutabakatın olmayışı, çatışmanın alevlenmesine yol açmış ve İhvân-ı Müslimîn'i, resmi bir siyasi örgüt haline gelmeden önce dahi iktidarın sürekli hedefi haline getirmiştir. Bu zor koşullar altında cemaatin erken dönemde edindiği deneyim, sonraki süreçlerde örgütsel yapısını güçlendirmesine ve baskıcı, değişken ortamlarda faaliyet gösterebilme kapasitesini geliştirmesine katkıda bulunmuştur.

2.2. Suriye'de İhvân'ın Temel Fikirleri ve Örgütsel Yapısı

Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn Cemaati, 1928 yılında Mısır'da Hasan el-Bennâ tarafından kurulan İhvân hareketinin düşünsel ve örgütsel bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Ancak Suriye deneyimi, ülkenin siyasi ve sosyal koşulları ile dinî ve mezhebi yapısının çokluğundan kaynaklanan özgünlükler taşımaktadır. Ayrıca, bağımsızlık sonrası dönemde ve yirminci yüzyılın ilerleyen yıllarında yaşanan siyasi ve toplumsal bağlamın etkisiyle ayrıcalıklı bir kimlik kazanmıştır. Suriye İhvânı, İslami hareketin genel kurucu ilkelerini, ülkenin kültürel çoğulculuğuyla uyumlu hale getirebilme kabiliyetiyle öne çıkmıştır.

Bu bağlamda, Cemaat kuruluşundan itibaren İslam'ı sadece dini bir alan olarak değil, siyaset, ekonomi ve toplumu kapsayan kapsamlı bir hayat anlayışı olarak benimseyen bir düşünsel vizyonu benimsemiştir. Bu yaklaşım, cemaatin önde gelen teorisyenlerinden Said Havva tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "İhvân'ın daveti, sadece camilerle sınırlı kalmayıp Ümmet-i İslam temelinde yeniden inşa etmektir."⁶⁶ Cemaat, bu vizyonu bireyden başlayıp devlete kadar uzanan, eğitim reformu ile siyasi faaliyetleri birleştiren bütüncül bir değişim projesine dönüştürmüştür.

⁶⁵ "Şahid Ale'l-Asr".

⁶⁶ Saîd Havvâ, *el-Medhal ilâ daveti'l-İhvâni'l-Müslimîn* (Dımaşk: Dâru's-Selâm, 1981), 33.

2.2.1. Suriye İhvân'ının Fikri Temelleri

Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn, kuruluşundan itibaren "bireyden aileye, oradan İslam şeriatıyla yönetilen bir devlet inşasına kadar kapsamlı bir değişim sorumluluğunu"⁶⁷ taşımışlardır. Bu kapsamlı toplumsal değişim, temel yapı taşı olan "Müslüman birey"den başlar. Cemaat, insanı İslam değerlerine göre şekillendirmeyi amaçlayan eğitsel bir yöntem benimsemiş, böylece Müslüman aileyi ve ondan da İslam toplumunu oluşturmayı hedeflemiştir. Bu anlayış, Suriye'de İhvân çalışmalarının çekirdeğini oluşturmuş; davet yalnızca ahlaki ya da ibadet temelli olmaktan çıkmış, İslâm şeriatıyla yönetilen bir devlet kurma projesi haline geldi. Bu durumu Said Havva şu sözlerle vurguladı: "Davet, bir vaaz değil; bir medeniyet projesidir."⁶⁸

Said Havva'nın bu ifadesi hareketin sadece ahlaki bir davet olmadığını, tam teşekküllü bir İslami toplum inşa etme projesi olduğunu savunur; bu da cemaatin kuruluşundan itibaren eğitim ile siyasi çalışmayı bir arada yürütme konusundaki ısrarını açıklar. Cemaatin düşünsel yapısında, "şer'i referans" ile "kademeli ıslah çalışması" yöntemi benimsenmiş; hakimiyet, şura ve sosyal adalet değerlerine odaklanılmıştır. Hasan el-Bennâ tarafından oluşturulan örgütsel model ilham kaynağı olmuş, ancak Suriye'nin özgün şartlarına uygun şekilde geliştirildi.

Cemaat mensupları Hareketin sadece ahlaki bir çağrı olmadığını, aynı zamanda tam teşekküllü bir İslami toplum inşa etme projesi olduğunu da kabul etmektedir. Bu durum, cemaatin kuruluşundan itibaren eğitimle siyasal çalışmayı birleştirme konusundaki ısrarını açıklamaktadır. "Suriye'deki cemaat eğitimsel ve davetsel faaliyetler ile siyasal meselelere gösterilen dikkat arasında hassas bir denge sağlamaya özen göstermiştir"⁶⁹ ki bu durum ona çift yönlü bir karakter kazandırmıştır.

Suriye'deki Müslüman Kardeşler Cemaati'nin vizyonu, İslam'ın hem din hem de hayat düzeni olarak "kapsayıcılığı" üzerine odaklanmıştır. Bu kapsamda İslam'ın etkisi inanç ve ibadetten siyasete, ekonomiye ve topluma kadar uzanmaktadır. Cemaat, egemenlik anlayışını şeri'î referansa dayandırmış ve "hikmet ve güzel öğütlerle davet" ilkesini benimsemiştir. Bu anlayış, Hasan el-Bennâ'nın mirasından faydalanılarak geliştirilmiş, daha sonra Yusuf el-Karadâvî (öl.2022) ve Fethi Yeken (öl.2009) gibi

⁶⁷ Havvâ, *el-Medhal ilâ daveti'l-İhvâni'l-Müslimîn*, 33.

⁶⁸ Havvâ, *el-Medhal ilâ daveti'l-İhvâni'l-Müslimîn*, 33.

⁶⁹ İshâk Mûsâ el-Hüseynî, *Kübrâ'l-harekâti'l-İslâmiyye'l-hadîse* (Beirut: Dâru'l-Keşşâf, 1954), 112.

düşünürlerin kavramlarıyla zenginleştirilmiştir.⁷⁰ Bu prensipler hem düşünsel seferberlik hem de teorileştirme aracı olarak hizmet eden cemaatin literatüründe açıkça ortaya çıkmıştır.

İshak Musa el-Hüseynî'nin eserlerinin incelenmesi sonucunda, cemaatin temel düşüncesinde “kapsamlı İslam”⁷¹ ilkesine dayandığına vurgu yaptığı görülmektedir. Buna göre İslam, sadece ibadetlerle sınırlı kalmayıp, yönetim, siyaset ve ekonomi dahil olmak üzere hayatın tüm alanlarını kapsar. Cemaat, Müslüman bireyin oluşumunun temelini teşkil eden dini eğitime özel önem vermiştir. Bu birey, Müslüman ailenin ve nihayetinde Müslüman toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu hiyerarşik yapı, İhvân-ı Müslimîn'in geleneksel örgütsel teorisinden esinlenmiştir.

2.2.2.Suriye Ortamında İhvân'ın Düşünsel Yapısının Gelişimi

1960 ve 1970'lerde Suriye'de İhvân-ı Müslimîn Cemaati'nin karşılaştığı zorlukların artması ve Baas Partisi ile siyasi mücadelenin yoğunlaşmasıyla birlikte, cemaat düşünsel yapısını geliştirmeye başlamıştır. Bu süreçte bazı duruşlarını yeniden gözden geçirmiş, içerden eleştirel katkılar ortaya çıkmış ve devlet anlayışı, siyasi çatışma, azınlık hakları ile diğer akımlarla ilişki konularında teorik temellendirme çabaları belirginleşmiştir.

Bu bağlamda en dikkat çekici katkılardan biri, Said Havva'nın eserinde cemaatin tecrübelerine eleştirel bir perspektifle yaklaşarak, İhvân düşüncesinin kapsayıcılıkla açıklık, sabitelerle esneklik arasında dengeli bir ilişki kurması gerektiğini vurgulamasıdır.⁷²

Ekrem el-Havrânî, hatıralarında, 1950'lerden itibaren Suriye'deki şiddetli siyasi çatışmaların, İhvân-ı Müslimîn'in bazı dönemlerde daha sert ve katı bir düşünce benimsemesine yol açtığını belirtmektedir. “Özellikle devletin, sadece tarafsız bir otorite değil, aynı zamanda İslami ideolojilere sahip grupları baskı altına alan bir baskı aracı olarak algılanmaya başladığı dönemlerde bu durum belirginleşmiştir.”⁷³

⁷⁰ Adnan Sa'deddin, *el-İhvânü'l-Müslimîn fi Sûriye* (Kahire: Dâru'l-Ensâr, 1985), 1/145,161-165.

⁷¹ Hüseyinî, *Kübrâ'l-harekâti'l-İslâmiyye'l-hadîse*, 112.

⁷² Saîd Havvâ, *Hâzihi tecribetü ve hâzihi şehâdetü* (Beyrut: Dâru'r-Risâle, 1985), 1/141.

⁷³ Ekrem el-Havrânî, *Müzekkerât Ekrem el-Havrânî* (Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2000), 3/84-86.

Bu tespitiyle el-Havrânî, Cemaatin yoğun siyasi baskılar karşısında geçirdiği dönüşümü iyi yansıtmaktadır. Artan gerilim ortamında düşünsel yapı, yalnızca ideolojik bir arayış değil aynı zamanda hayatta kalma stratejisi olarak da şekillenmiştir. Dikkat çekici olan nokta, sabitelere bağlılık ile esneklik ihtiyacının birbirine zıt değil, tamamlayıcı unsurlar olarak görülmesidir. Katı bir tutum hareketi yalnızlaştırma riski taşıırken, aşırı uyum ise kimlik kaybına yol açabilirdi. Bu nedenle o dönemki teorik yönelişler, gerçekliğin baskısı altında kimliği koruma ile siyasi manevra yapabilme arasındaki dengeyi arayan bir çabanın ürünüydü. Aynı zamanda, sertleşen tavırların çoğu kez yoğun siyasi çatışmalarla paralellik göstermesi, fikrîsel değişimlerin bağlamdan bağımsız düşünülmemeyeceğini göstermektedir.

2.2.2.Suriye İhvân'ının Temel Prensipleri

Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn teşkilatı, kuruluşundan itibaren İslami kimliği korumayı ve toplumsal-siyasal reformu amaçlayan bir düşünce yapısı geliştirmiştir. Hareket, İslam'ı hayatın bütün alanlarını kapsayan bir sistem olarak görmüş; adalet, şûra, ahlaki ıslah ve ümmet birliği gibi değerleri öne çıkarmıştır. Suriye'deki cemaatin benimsediği temel düşünceler şu şekilde özetlenebilir:

2.2.2.1.Hayatın Her Alanını Kapsayan Bir Mercî (Referans) Olarak İslam

İhvân'ın dünya görüşü, İslam'ı hem bireysel hem de kamusal alanı düzenleyen kapsamlı bir sistem olarak değerlendirmektedir. Bu anlayış, İslam şeriatının yasama süreçlerinin temel kaynağı olması gerektiği prensibine dayanmakta; İslami metinlere dayanmayan herhangi bir hukukî referansı reddetmektedir. Bu yaklaşımı Said Havva, defalarca dile getirmiş ve “İslam'ın Kapsamlı Yöntemi”⁷⁴ (el-Menhecü'ş-Şâmil li'l-İslâm) kavramı çerçevesinde hem bireyin hem de devletin yaşamını düzenleyen bir çerçeve olarak sundu.

Bu yaklaşım, İslam'ı bütün alanları kapsayan bir sistem olarak tanımlayarak güçlü ve tutarlı bir vizyon ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bazı sorunlu yönler de barındırmaktadır. Öncelikle, şeriat dışındaki tüm hukukî kaynakların reddedilmesi,

⁷⁴ Saïd Havvâ, *el-medhal ilâ daveti'l İhvânî'l Müslimîn* (Beyrut: Dâr el-Mektabî, 1985), 88-89.

çoğulculuk ve modern hukuk düzenleriyle uyum açısından ciddi bir gerilim yaratabilir. Ayrıca, dinin mutlak referans haline getirilmesi, değişen toplumsal ve siyasi koşullara uyum sağlama konusunda esneklik kaybına yol açabilir. Buna rağmen, bu anlayışın gücü, kendi topluluğuna alternatif ve bütüncül bir model sunmasında yatmaktadır. Bu da düşüncenin neden geniş bir çekim alanı bulduğunu açıklamaktadır.

2.2.2.2. Bireyin ve Toplumun İslami Eğitim ve Terbiye Yoluyla İslahı

Cemaat, İslami bir devletin inşasının, öncelikle bireyin akidevi ve ahlaki düzeyde ıslah edilmesiyle mümkün olacağına, ardından da İslam'ın değer ve öğretilerine dayalı bir toplumun yetiştirilmesi gerektiğine inanmıştır. Bu doğrultuda davet ve eğitim araçlarını kullanmış; “camilerde ve derneklerde düzenlenen eğitim halkaları ve kültürel faaliyetler gibi yöntemlere başvurmuştur.”⁷⁵ Bireyin akidevi ve ahlaki olarak ıslahını başlangıç noktası kabul ederek toplumu ve nihayetinde devleti inşa etmeyi amaçlayan aşamalı bir strateji ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, siyasal değişimin toplumsal ve bireysel dönüşümle desteklenmesi gerektiği fikrini güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Ancak, bu stratejinin zayıf noktası, uzun vadeli bir eğitim sürecine dayanmasıdır; bu da hızlı siyasi gelişmeler karşısında hareketin etkisiz kalmasına yol açabilir. Ayrıca, davet ve eğitim araçlarına fazlasıyla odaklanması, mevcut siyasi kurumlarla doğrudan ilişki kurma ve pratik siyasal katılım mekanizmalarının ihmal edilmesine sebep olabilir. Buna rağmen, tabandan tavana doğru ilerleyen bu metodun, modern İslami hareketlerin karakteristik bir özelliği olduğu da açıktır.

Bu çerçevede, Suriye İhvân-ı Müslimîn Cemaati bireyin ıslahını yalnızca manevi veya ahlaki bir süreç olarak değil, aynı zamanda toplumsal değişimin temel dinamiği olarak değerlendirmiştir. Hareketin eğitim programları, bireyin inanç ve ahlaki olgunluğunu geliştirmeyi hedeflerken, aynı zamanda onun toplumsal sorumluluk bilincini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşım, gerçek bir İslami uyanışın ancak bireylerin hem düşünsel hem de ahlaki bakımdan donanımlı olmalarıyla mümkün olabileceği inancına dayanmaktadır. Dolayısıyla cemaat, siyasal

⁷⁵ İshak Musa el-Hüseynî, *el-İhvânü'l-Müslimîn: Kübrâ'l-ḥarekâti'l-İslâmiyye'l-ḥadîse* (Beyrut: Dâr Sâder, 1983), 142.

dönüşümü yalnızca iktidarın el değiştirmesi olarak değil, toplumun tüm katmanlarını kapsayan derin bir zihinsel ve değer temelli dönüşüm süreci olarak görmüştür.

2.2.2.3.Sömürgeciliğe Karşı Çıkış ve Batıcılıkla Mücadele

İhvân, sömürgeciliğe ve Batı hegemonyasına karşı bir söylem benimsemiş; İslam dünyasının, özellikle de Suriye'nin karşı karşıya kaldığı sorunların büyük ölçüde İslami kimliği silmeyi hedefleyen yabancı müdahalelerden kaynaklandığını savunmuştur. Onlara göre, sömürgecilikle birlikte gelen garpçı (Batıcı) proje, "İslam ümmetinin varlığına doğrudan bir tehdit teşkil etmekteydi. Bu nedenle, İslam'ın medenî ve siyasî rolünü yeniden canlandıracak kapsamlı bir uyanışa ihtiyaç duyuluyordu."⁷⁶

Bu perspektif, İslam kimliğini koruma ve ümmetin medeni ve siyasi rolünü yeniden canlandırma hedefi üzerinden bir direnç projesi sunmaktadır. Ancak, bu yaklaşım zaman zaman ulusal ve sosyal sorunların tüm sorumluluğunu yabancı müdahalelere yükleme eğilimi gösterebilir; iç politikalar veya toplumsal çatışmalar gibi yerel faktörleri göz ardı etme riski vardır. Ayrıca, savunmacı odak, toplumun iç dinamikleriyle uyumlu ve kapsamlı stratejilerin geliştirilmesini sınırlayabilir.

2.2.2.4.Laiklik ve Baasçılığa Karşı İslami Bir Alternatif Sistem Çağrısı

"Cemaat, iktidardaki Baas rejimini, İslam ile bağdaşmayan seküler ve milliyetçi bir ideolojiye dayandığı gerekçesiyle reddetmiştir. Bunun yerine, açık bir meşru referans çerçevesinde, demokratik ilkeleri ve sosyal adaleti gözetten modern bir İslami devletin kurulmasını savunmuştur."⁷⁷ Bu bağlamda, cemaat liderleri İslami yönetimin ne şûrâ (danışma) ilkesine ne de halkın yönetime katılımına aykırı olduğunu; bilakis, vatandaşların haklarını şeriat çerçevesinde güvence altına alan bir siyasal sisteme dayandığını vurgulamışlardır.

Bu anlayış, Suriye İhvânı'nın din-devlet ilişkisini yeniden tanımlama yönündeki entelektüel çabasını da yansıtmaktadır. Cemaat, İslam'ın siyasal alandan

⁷⁶ Ahmed Mevsîlî, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye fî'l-vaṭani'l-'Arabî* (Beirut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 1997), 1/235.

⁷⁷ Adnan Sa'deddin, *el-İhvânü'l-Müslimûn fî Sûriye: Mevâkifühümü's-siyâsiyye ve'l-fikriyye min neş'etihim hattâ 1982* (Beirut: Merkezü'd-Dirâsâti'l-İstirâfîciyye ve'l-Buḥûs ve't-Tevsîk, 1991), 1/103-104. Riyâd er-Reyyis, *Eyyâmün ma'a'l-İslâmiyyîn* (Riyâd er-Reyyis li'l-Kutub ve'n-Neşr, 2007), 77.

bütünüyle ayırıştırılamayacağını; aksine ahlaki değerler ile adalet ilkelerinin devlet yönetiminde belirleyici olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu doğrultuda İhvân'ın önerdiği model, dinî otoritenin devlet gücünü doğrudan elinde tuttuğu ve siyasi kararların tamamen ilahî hükümlere dayandırıldığı “teokratik” bir yapıyı da dinin kamusal alandan bütünüyle dışlandığı ve siyasi meşruiyetin yalnızca dünyevi kaynaklardan üretildiği “seküler” bir sistemi de reddetmektedir. Bunun yerine hareket, şûrâ ilkesine dayanan, halkın iradesini yönetsel meşruiyetin temeli olarak gören ve hukuksal çerçeveyi İslami referanslarla uyumlu bir şekilde kurgulamayı amaçlayan bir “İslami demokrasi” anlayışı geliştirmeye çalıştı.

2.2.3.Örgütsel Yapısı

Cemaatin karar alma sistemi, örgütün devamlılığını sağlamada kritik unsurlardan biri olarak kabul edilir. Cemaat, üyeler tabanından en üst liderliğe kadar uzanan merkezi mekanizmalar geliştirmiş ve tüm kademelerin alınan yönlendirmelere bağlı kalmasını sağlamıştır.⁷⁸ Sorumlulukların kademeli olarak verilmesi, liderlik yetkinliklerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamış ve bu sayede cemaat, artan güvenlik ve siyasi baskılara rağmen varlığını sürdürebilmiştir.

Cemaat, geniş halk tabanına dayanan yerel liderlikler, ardından Şûrâ Meclisi ve en üst yürütme ve teşkilat makamı olan Genel Mürakıp'tan (Genel Denetçi) oluşan hassas bir hiyerarşik yapı benimsemiştir. Bu yapı, teşkilatın en küçük birimi olan “İhvân Ailesi” sistemiyle daha da güçlendirilmiştir. Aile, sınırlı sayıda bireyden oluşmakta ve doğrudan gözetiminden sorumlu olan, en disiplinli ve düzenli kişi tarafından yönetilmektedir. Bu sistem, teşkilatın disiplinli yapısının temel taşı olarak kabul edilmiştir. Said Havva da anılarında bunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Kardeşleri denetlemek ve onların eğitimsel, düşünsel ve siyasi gelişimlerini takip etmek için aile (üsra) sistemini benimsedik.”⁷⁹

Said Havva (öl.1989), bu sistemi “disiplinli birey ve kenetlenmiş bir toplum inşa etmenin aracı”⁸⁰ olarak tanımlamaktadır. Aile (üsra) birimi, bireyin dini ve fikrî

⁷⁸ Ekrem el-Havrâni, *Müzekkerât Ekrem el-Havrâni* (Dımaşk: Dâru'l-Ahâli, 2000), 110.

⁷⁹ Havva, *Hazihi tecribeti ve hazihi şehadeti*, 1985, 1/141; Adnan Sa'duddîn, *el-İhvânü'l Müslimun fi Suriye* (Kahire: Dar el-Ensar, 1985), 161-165.

⁸⁰ Havvâ, *el-Medhal ilâ daveti'l-İhvâni'l-Müslimîn*, 76.

eğitiminden sorumlu olurken, üst düzey yapılar yönlendirme, planlama ve icra görevlerini üstlenmektedir. “Üsra birimlerini bir araya getiren yapı ise كتيبة “ketibe”dir. Ketibe; birden fazla üsra’dan oluşur. Onun üzerinde, aile sorumlularını (nakib) bir araya getiren “şube” bulunur. Şubelerin birleşimiyle “bölge” (mantika) yapısı oluşur ve buradan itibaren örgütsel yapı ülke genelindeki liderliğe, yani “kıtasal (ulusal) liderliğe” kadar hiyerarşik olarak yükselir.”⁸¹

Bu yapı başlangıçta katı ve donuk bir sistem değildi; ancak siyasi baskı dönemlerinde daha da pekiştirildi ve özellikle İhvân’ın 1970’lerin sonlarında Hafız Esed liderliğindeki Baas rejimiyle açık bir çatışmaya girmesinden sonra hızla gelişti. Bu süreç, cemaatin daha gizli ve paralel bir yapı olan “özel teşkilat” ya da zaman zaman “gizli örgüt” olarak adlandırılan bir yapılanmayı kurmasına yol açtı. Bu yapı, güvenlik ve koordinasyon görevlerini üstlenmiş, cemaatin sürgüne çıkmasından sonra dahi koruyucu ve güvenlik odaklı faaliyetlerini sürdürebilmiş ve Mısır’daki modele benzer bir işlev görmüştür. Ahmed Mevsilî, bu yapıyı şu şekilde değerlendirmiştir: “Suriye’deki İhvân-ı Müslimîn gizli teşkilatı, güvenlik baskılarının bir sonucu olarak zorunlu bir durumdan doğmuş, ancak daha sonra siyasi baskı aracı hâline gelmiştir.”⁸²

Bu dönemde örgütlenmenin iki yönlü bir yapı kazandığı belirtilmektedir: Yurt dışında davet faaliyetlerine açık bir yapılanma sürdürülürken, yurt içinde direnişe dayalı gizli bir örgütlenme biçimi benimsenmiştir. Bu durum, cemaatin karşılaştığı farklı baskı koşullarına daha esnek biçimde uyum sağlayabilen bir strateji geliştirmesine zemin hazırlamıştır.⁸³ Özel teşkilat bağlamında, genel teşkilat liderleri ile gizli örgüt liderleri arasındaki rol dağılımı net bir şekilde belirlenmişti. Cemaatin resmî lider kadrosu güvenlik takibatından korunurken, gizli teşkilat gizli operasyonlar ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmekle görevliydi.

Said Havva’ya göre, gizli teşkilat “cemaatin varlığını sürdürebilmesi için temel bir unsurdu; çünkü Suriye’deki siyasi özgürlüklerin yokluğu, cemaatin gölgede hareket etmesine neden olmuştur.”⁸⁴ Örgütsel yapısı, eğitim büroları ve kültürel

⁸¹ Sa’deddîn, *el-İhvân el-Müslimün fi Suriye*, 161-165.

⁸² el-Havrânî, *Müzekkerât Ekrem el-Havrânî*, 2000, 3/84-86; Ahmed Mevsilî, *Mevsû’atü’l-ḥarekâti’l-İslâmiyye fi’l-waṭani’l-‘Arabî ve İrân ve Tûrkiye* (Beyrut: Riyâd er-Reyyis li’l-Kutub ve’n-Neşr, 1991), 271.

⁸³ Riyâd er-Reyyis, *el-Ḥarekâtü’l-İslâmiyye fi Sûriye* (Beyrut: Dâru’r-Riyâd er-Reyyis, 1986), 59-61.

⁸⁴ Havvâ, *Hâzihi tecribetî ve hâzihi şehâdetî*, 1985, 1/160.

kulüpler arasında içsel bir ilişki ağı kurulmasına da katkıda bulunmuştur. Bu kurumlar, İhvân düşüncesinin yayılması ve gençlerle iletişim kurulması için bir platform olarak kabul edilmiştir. Suriye'deki İhvân, bazı dönemlerde "Ulusal Misak" ve "İslami Cephe" gibi ittifaklar aracılığıyla siyasi katılım ve açık faaliyet yöntemlerini geliştirmeye çalışmış olsa da rejimin devam eden baskıcı tutumu ve siyasi varlıklarını kabul etmeyi reddetmesi, özellikle 1980'lerdeki sürgün döneminden sonra gizli ve yerinden yönetimli yapısını güçlendirmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, Suriye İhvân-ı Müslimîn hareketi, İslami düşüncenin özgünlüğü, modern örgütsel disiplin ve siyasi pragmatizmi harmanlayan bir İslami hareket modeli olarak kabul edilmektedir. Bu durum ise daha geniş İhvân okulunun Suriye'deki özgün deneyimini yansıtmaktadır.

Araştırmalar, bu sıkı örgütsel yapının, baskılara rağmen cemaatin devamlılığında önemli bir rol oynadığını; üyeler arasında etkili koordinasyon ve siyasi koşullara göre çalışma yöntemlerini esnek biçimde değiştirme imkânı sağladığını göstermiştir. Buna rağmen, Adnan Saadeddin gibi bazı eleştirmenler, programında, iç örgütsel disipline sıkı bağlılığın cemaatin daha geniş toplum kesimleriyle açılım ve etkileşim yeteneğini sınırladığını; bunun da bazen düşünsel ve örgütsel bir izolasyona yol açtığını, özellikle daha esnek siyasi ve sosyal yaklaşımlara sahip diğer İslami hareketlerin ortaya çıkmasıyla belirginleştiğini belirtmiştir.⁸⁵

2.2.4.Kadın Teşkilatı ve Örgütsel Yapısı İçindeki Rolü

Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn örgütlenmesinde erkek egemen yapının hâkim olmasına rağmen, kadınların belirli çerçeveler içinde önemli bir rolü bulunmaktaydı. Cemaatle bağlantılı kadın teşkilatları kurulmuş olup, bu derneklerin amacı kadınların İslami değerler çerçevesinde eğitilmesi ve sosyal-kültürel bilinçlendirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasıydı.

Kadın örgütlenmesi tamamen ayrı bir yapı olmaktan ziyade genel örgütlenmeyle entegre olmuştu. Kadınlar, bilinçlendirme ve eğitim faaliyetlerine katkı sağlamış; aynı zamanda İhvân ailelerini destekleme ve davet çalışmalarını güçlendirme konusunda önemli roller üstlenmişlerdir.⁸⁶ Siyasi gelişmelerle birlikte, bazı Müslüman Kardeşlere mensup kadın liderler, cemaatin örgütsel sınırlarına saygı

⁸⁵ "Şahid Ale'l-Asr".

⁸⁶ Mevsilî, *Mevsû'atü'l-ḥarekâti'l-İslâmiyye fi'l-waṭani'l-'Arabî ve İrân ve Türkiye*, 315.

göstererek, siyasi ve sosyal katılımın artırılmasını talep etmeye başlamış; bu da Suriye toplumunda cemaatin tabanını genişletme çabalarının bir parçası olmuştur.

2.2.5.Eğitim ve Kültürün Örgütsel Yapıdaki Rolü

Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn, örgütü inşa etmek ve devamlılığını sağlamak için eğitim ve terbiyeyi temel dayanak noktası olarak kabul etmiştir. Cemaat, İslami düşünceyi gençler arasında geliştirmek ve yaymak amacıyla okullar, eğitim merkezleri, kültürel kulüpler ve davet dergileri kurmuştur. Cemaat, eğitimin İhvân düşüncesinin yeniden üretildiği ve örgütsel değerlerin aktarıldığı verimli bir alan olduğunu vurgulamaktadır. Bu kurumlar, İslami değerlere bağlı ve siyasi-sosyal anlayışa açık nesiller yetiştirmek için kullanılmıştır.⁸⁷

Bilgi üretimi ve yayımına da büyük önem verilmiş; cemaat, kendi kütüphanelerini ve yayınevlerini kurmuş, modern medya araçlarından da fikirsell varlığını güçlendirmek amacıyla faydalanmıştır.

2.3.Suriye'de Baas Partisinin İktidara gelmesi (1963–1970)

Suriye, bağımsızlıktan sonra bir dizi siyasi çalkantı ve askerî darbe yaşadı. Bu süreç, 8 Mart 1963 darbesiyle zirveye ulaştı ve Arap Sosyalist Baas Partisi iktidara geldi. Bu darbe, ülke tarihinde bir dönüm noktası teşkil etti. Baas, ideolojik ve siyasi sistemini dayatmaya başlayarak devlet kurumları ve ordu üzerinde tam bir denetim kurdu; böylece güvenlik temelli tek parti rejimini meşrulaştıran otoriter bir yönetim dönemi başlamış oldu. Baas Partisi, İslami akımlar ve üniversitelerle sendikalarda etkili olan Müslüman Kardeşler de dâhil olmak üzere, siyasi güçler arasındaki dağınık durumdan faydalandı. Ekram el-Havrânî (öl.1996), 1960'ların başındaki siyasi güç mücadelelerinin özellikle Baasçılar ile Nasırcılar arasındaki çatışmaların Baas'ın askerî örgütlenme gücü ve sosyalist sloganları aracılığıyla iktidarını pekiştirmesine zemin hazırladığını belirtir.⁸⁸ Bu gelişmeler, sivil hükümetlerin etkisinin giderek zayıfladığı bir ortamda gerçekleşmiştir.

Baas rejimi, parlamento feshedilip anayasa askıya alındıktan sonra, siyasi rakiplerini tasfiye etmeye başladı; bu süreçten İhvân-ı Müslimîn de etkilendi ve giderek yeraltı faaliyetlerine yönelmeye başladı. "1963 sonrası dönemde İhvân, siyasi

⁸⁷ Reyyis, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye fi Sûriye*, 122.

⁸⁸ Ekrem el-Havrânî, *Müzekkerât Ekrem el-Havrânî* (Beyrut: Dâru'r-Reyyis, 1996), 4/230-235.

etkisini sürdürmek amacıyla sivil toplum alanına özellikle sendikalara ve öğrenci topluluklarına odaklanmıştır. Bu kurumlar, hareket için alternatif bir etki alanı olarak işlev görmüştür.”⁸⁹

1966 yılında Salah Cedid liderliğindeki Marksist kanadın iktidara gelmesiyle birlikte, Baas ile İhvân-ı Müslimîn arasındaki uçurum daha da derinleşti. Rejim, İslami akımlara karşı daha sert ve baskıcı bir tutum benimsemeye başladı. Bu dönemde İhvân, dini ve toplumsal kimliği hedef alan baskı ve kamulaştırma politikalarına karşı çıkan, İslami temelli ıslahçı bir söylem geliştirdi.⁹⁰ 1963 ile 1970 yılları arasındaki dönemde doğrudan bir çatışmadan ziyade, dolaylı bir çatışma kökleşti. Bu süreçte Baas Partisi, kapsamlı ve totaliter bir ideolojik proje inşa etmeye çalışırken, İhvân-ı Müslimîn ise saflarını yeniden düzenleyerek 1970’teki “düzeltici darbe (إنقلاب تصحيحي)” sonrası daha sert bir yüzleşmeye hazırlanma yoluna gitti.

2.3.1. 1960 ve 1970’lerde Suriye Baas Rejimi ile İhvân İlişkileri

1960 ve 1970’li yıllar, Suriye’de Baas Partisi’nin kurumsal olarak güçlendiği, güvenlik aygıtını merkezileştirdiği ve devletin ideolojik yönelimini belirginleştirdiği bir dönemdir. Bu süreç, İhvân-ı Müslimîn ile rejim arasındaki ilişkilerin giderek çatışmacı bir karakter kazanmasına zemin hazırladı. 1963 Baas darbesi sonrasında parti, devlet mekanizmasını kendi ideolojik çizgisinde yeniden yapılandırmış; siyasal çoğulculuğu ortadan kaldırmış ve toplumun dinî, sosyal ve politik alanlarını kontrol altında tutmaya yönelik kapsamlı bir güvenlik stratejisi geliştirdi.⁹¹

Taraflar arasındaki çatışma aşamalı olarak başlamış, bu dönemde İhvân-ı Müslimîn’e yönelik siyasi baskılar giderek artmıştır. Bu baskılar; tutuklamalar, yargılamalar ve geniş çaplı güvenlik operasyonlarını kapsamaktadır.⁹²

1976-1982 yılları arasında gerçekleşen Hama olayları sırasında rejim güçleri ile İhvân-ı Müslimîn arasında kanlı silahlı çatışmalar yaşandı ve bu süreçte yüzlerce kişi hayatını kaybetti ya da yaralandı; şehir büyük ölçüde yıkıma uğradı. Öte yandan, hareketin kendi içinden bazıları Baas rejimiyle çatışmayı kaçınılmaz görmekteydi; zira

⁸⁹ Ahmed Mevsîlî, *el-İslâmü’s-siyâsî ve’l-mu’ârağa fî Sûriye* (Beyrut: Merkezü Dirâsâti’l-Vahdeti’l-‘Arabiyye, 2000), 105.

⁹⁰ İshâk Mûsâ el-Hüseynî, *Kübrâ’l-ḥarekâti’l-İslâmiyye’l-ḥadîse* (Beyrut: Dâru’n-Neḥâr, 1982), 92.

⁹¹ Cemâl Bârût, *el-Aḥzâbu ve’l-ḥarekâtu ve’l-cemââtü’l-İslâmiyye* (Dimaşk: el-Merkezü’l-Arabî li’d-Dirâsâti’l-İstirâfîciyye, 2000), 48.

⁹² Bârût, *el-Aḥzâbu ve’l-ḥarekâtu ve’l-cemââtü’l-İslâmiyye*, 48.

rejimle İslami hareket arasında ideolojik bir çelişki mevcuttu. Mustafa es-Sibâî (öl.1964) anılarında, “İslami ilkelerden ve siyasi ifade hakkından taviz vermeksizin, istibdada karşı direnmenin ve mücadele etmenin gerekliliğini vurgular; zira ona göre, zulümle yüzleşmek Müslüman Kardeşler için hem dini hem de siyasi bir görevdir.”⁹³

Öte yandan, Adnan Sa’deddîn (öl.2010) (Şahid Ale’l-Asr) adlı programda daha temkinli bir görüş dile getirmiştir. Ona göre, Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn o dönemde hem iç hem de dış düzeyde ciddi meydan okumalarla karşı karşıyaydı. Hareketin bazı lider kadrolarında silahlı direniş seçeneğine yönelme eğilimi zaman zaman ortaya çıkmıştı; ancak bu adım hem cemaat hem de tüm Suriye halkı açısından son derece riskliydi. Bu durum, İhvân içinde daha fazla bölünmeye yol açmış ve hareketin siyasi konumunu zayıflatmıştır.⁹⁴

Muhalifler ve tarafsız gözlemciler cephesinde ise görüşler ikiye ayrılmıştır. Bir kesim, rejime karşı şiddete başvuran İhvân-ı Müslimîn eleştirerek bunun ulusal istikrar için bir tehdit oluşturduğunu savunurken; diğer kesim, İhvân’ı bu çatışmaya iten nesnel sebeplerin varlığını kabul etmektedir. Örneğin, Suriyeli muhalif yazar Riyâd Seyf, “Baas rejiminin aşırı derecede baskıcı ve otoriter olduğunu belirtmiş; bu nedenle İhvân-ı Müslimîn’in kendini ve siyasi haklarını savunmaya çalıştığını ifade etmiştir. Bununla birlikte, Seyf, hareket içinde şiddete yönelen eğilimleri de eleştirmiştir; zira bu tür eğilimlerin Suriye toplumu üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekmiştir.”⁹⁵ Buna karşılık, araştırmacı Johannes Reissner, İhvân-ı Müslimîn’in rejimle varoluşsal bir mücadele yürüttüğünü savunmaktadır. Reissner’e göre, “Baas rejiminin uyguladığı şiddetli baskı, ılımlı İslami akımların marjinalleşmesine yol açmış ve bu durum, daha radikal unsurların önünün açılmasına neden olmuştur. Bu gelişme, Suriye'deki İslami muhalefetin geleceği üzerinde olumsuz bir etki oluşturmuştur.”⁹⁶

⁹³ es-Sibâ’î, “MSıbâîi, “Müzekkerât”.

⁹⁴ “Şahid Ale’l-Asr”.

⁹⁵ Riyad Seyf, “Taşrîhât ve taḥlîlâtî’s-siyâsiyye”, *Cerîdetü’s-Sevra’s-Sûriyye* (1995).

⁹⁶ Johannes Reissner, *el-Ḥarakâtü’l İslâmiyye fî Suriye* (Beyrut: Riyâd er-Reyyis li’l-Kutub ve’n-Neşr, 2005), 25.

2.3.2. Salah Cedid Dönemi Baas Rejimi ve İhvân İlişkileri (1966–1970)

1966 darbesi sonrasında Salah Cedid (öl.1993) liderliğindeki kanadın Baas Partisi üzerindeki kontrolü ele geçirmesiyle, rejimle Müslüman Kardeşler arasındaki çatışma daha da yoğunlaştı.⁹⁷ Rejimin politikaları, İhvân'a yönelik artan bir sertlikle karakterize edildi; bu dönemde toplu tutuklamalar, idamlar ve davet (tebliğ) faaliyetlerinin yasaklanması gibi uygulamalar devreye sokuldu. Ayrıca, cemaat üyeleri yoğun bir güvenlik takibine maruz bırakıldı.

Buna karşılık, Müslüman Kardeşler gizli bir şekilde yeniden yapılanmaya çalıştı; halk kesimleri ve öğrenci çevrelerindeki faaliyetlerini güçlendirmeye yöneldi. Ahmed Mevsîlî bu dönemi “gizli mücadele evresi”⁹⁸ olarak tanımlar. Bu evrede hareket, iç örgütlenmesini ve dış ilişkilerini pekiştirmiş, aynı zamanda ıslahçı dinî söylemini vurgulamaya devam etmiştir.

1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca Baas Partisi ile İhvân-ı Müslimîn arasında devam eden çatışmanın temelinde, iki tarafın benimsediği ideolojik projelerin karşıtlığı bulunmaktaydı.⁹⁹ Baas, laik karakterli bir ulus devlet modeli benimseyerek Arap milliyetçisi sosyalist düşünceye dayalı bir siyasal ve toplumsal sistem inşa etmeye çalıştı. Buna karşılık, İhvân-ı Müslimîn ise şeriata ve İslami değerler sistemine dayanan bir İslam devleti projesinde ısrar etti. Bu temel çelişki, taraflar arasında herhangi bir uzlaşma ya da siyasal yakınlaşmayı son derece zor, hatta neredeyse imkânsız hale getirdi. Sonuç olarak, aralarındaki fikrî ve örgütsel çatışma daha da derinleşti.

Türk akademik literatüründe yapılan bazı çalışmalar, Baas rejiminin Müslüman Kardeşler'i Arap sosyalist-milliyetçi projesine yönelik bir tehdit olarak algıladığını ortaya koymaktadır.¹⁰⁰ Bu tehdit algısı, rejimin İhvân'a yönelik baskı ve sindirme politikalarını daha da yoğunlaştırmasına yol açmıştır. Öte yandan Müslüman Kardeşler, bölgesel düzeyde özellikle Mısır ve Türkiye'deki İslami hareketlerden hem

⁹⁷ Hüseyinî, *Kübrâ'l-harekâti'l-İslâmiyye'l-hadîse*, 105-110.

⁹⁸ Mevsîlî, *el-İslâmü's-siyâsi ve'l-mu'ârâda fi Sûriye*, 115-120.

⁹⁹ el-Hürânî, *Müzekkerât Akram el-Hürânî*, 1996, 4/252; Ahmed Mevsîlî, *el-İslâmiyyûn ve'l-ğarb: el-hivâr el-İslâmî'l-ğarbî* (Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'd-Dirâsât el-İstirâfîciyye, 1999), 211.

¹⁰⁰ Elif Gül Özdemir, *Türkiye'de İslâmcı Dergilerde İhvân-ı Müslimîn Hareketinin Algılanış Biçimleri* (Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü: Hitit Üniversitesi, 2022).

manevi hem de siyasi destek görmüştür. Döneme ilişkin veriler, bu süreçte örgütün kurumsal yapısının büyük ölçüde dağıtıldığını ve lider kadrolarının tutuklandığını göstermektedir. Baas rejimi, cemaatin toplumsal etkisini zayıflatmak ve örgütsel ağlarını tamamen ortadan kaldırmak amacıyla kapsamlı bir baskı politikası yürütmüştür. Ancak tüm bu girişimlere rağmen İhvân, yer altına çekilerek gizli ağlar, eğitim faaliyetleri ve sosyal kurumlar aracılığıyla varlığını sürdürmeyi başarmıştır.

2.3.3.1970 Düzeltici Darbe Sonrası Dönemde Hafız Esed Rejimi ile İhvân-ı Müslimîn İlişkileri

16 Kasım 1970 tarihinde Hafız Esad (öl.2000), Baas Partisi içinde “düzeltici darbe” olarak bilinen bir müdahale gerçekleştirerek iktidarı tamamen ele geçirdi.¹⁰¹ Bu gelişmeyle birlikte, baskıcı bir rejim ile görelî bir istikrarın iç içe geçtiği yeni bir yönetim dönemi başlamış oldu. Bu dönüşüm, rejim ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişkilerde belirleyici bir kırılma noktası teşkil etti. Zira bu tarihten itibaren, rejimin güvenlik ve siyasi kontrolünü pekiştirme çabalarıyla, İhvân’ın örgütlü ve dinamik muhalefet hareketi arasında daha sert ve açık bir mücadele süreci başladı.

16 Kasım 1970’te o dönemin Savunma Bakanı Hafız Esad’ın liderliğinde gerçekleşen düzeltici darbe, Suriye’de İhvân-ı Müslimîn Kardeşler ile iktidar arasındaki ilişkinin seyrinde belirleyici bir dönüm noktası oldu.¹⁰² Esad’ın iktidara gelişinden itibaren, taraflar arasındaki ilişki yapısal, mezhebi ve ideolojik farklılıklar nedeniyle giderek artan bir gerilim ve çatışma sürecine sahne oldu. Esad, Baas Partisi’nin milliyetçi çatı altında merkezi ve bireysel bir yönetimi pekiştirmeye çalışırken, İhvân-ı Müslimîn ise güçlü popüler kökleri ve sıkı örgütlenmesiyle Suriye’deki en önemli İslami muhalif akımlardan biri olarak varlığını sürdürüyordu.

Hafız Esad’ın iktidarının ilk dönemlerinde, İhvân-ı Müslimîn’e karşı doğrudan bir düşmanlık sergilemediği, bazı İslami simaları kontrol altına almaya çalıştığı ve çoğunluğu Sünnî olan toplum içinde meşruiyet kazanmak amacıyla sınırlı dini faaliyetlere izin verdiği görülmektedir. Ancak bu açıklık, taktiksel ve kısa vadeli olup, kısa sürede sistematik bir kısıtlamaya dönüştü. Bu süreçte vaizler ve davetçiler

¹⁰¹ Haşim Osman, *Târîhu Süriyeti’l-ħadîs* (Beyrut: Riyâd er-Reyyis li’l-Kutub ve’n-Neşr, 2012), 315-320.

¹⁰² Mevsîlî, *el-İslâmü’s-siyâsî ve’l-mu’ârâda fi Süriye*, 130-135.

üzerinde baskılar arttı, camiler sıkı gözetim altına alındı ve devlet kurumlarındaki İslami kadrolar marjinalize edildi. Aynı zamanda, ordu ve güvenlik teşkilatlarında Nusayri varlığı belirgin şekilde güçlendirildi. Bu durum, İhvân arasında derin bir hassasiyet yarattı; zira bu politikalar, onların inançsal ve siyasal kimliklerine yönelik mezhepçi dışlama ve boğma olarak algılandı.¹⁰³

Bu dışlayıcı politika belirginleşerek tüm muhalif güçlerin, özellikle Sünni mezhebine mensup İhvân-ı Müslimîn'in etkisizleştirilmesini hedef aldı.¹⁰⁴ Müslüman Kardeşler, rejimin laik milliyetçi politikalarına ve din ile toplum işlerine müdahalesine karşı muhalefetini sürdürdü. Rejim, İhvân'ın nüfuzunu zayıflatmak için güvenlik baskısı, toplumda bölünmeler yaratma ve siyasal sahneyi kontrol altına alan devlet güvenlik kurumlarını güçlendirme gibi bir dizi yöntem benimsedi.

1970'lerin ilk yarısında, güvenlik güçleri İhvân-ı Müslimîn'in üyelerini takip etmeye, hücre yapılarını dağıtmaya ve özellikle Hama, Halep ve Şam gibi hareketin geniş tabana sahip olduğu şehirlerde birçok liderini tutuklamaya başladı.¹⁰⁵ Bu dönemde resmi söylem, İhvân'ı geri kalmışlık ve gericilikle suçlayarak, Esad'ın benimsediği "sosyalist modernleşme" projesine bir tehdit olarak göstermekteydi. İhvân-ı Müslimîn ise Esad rejiminin siyasi hayatı sona erdirdiğini, karar mekanizmalarını tekelinde topladığını, anayasal temelleri yok saydığını ve ulusal ile dini güçleri dışladığını düşünerek, önce açık siyasi muhalefete, ardından gizli silahlı mücadeleye yöneldi.¹⁰⁶

Bu tırmanışla paralel olarak, İhvân-ı Müslimîn literatüründe Esad rejimi "mezhepçi" ve baskıcı bir rejim olarak eleştirilmeye başlandı; rejimin Suriye halkını temsil etmediği, azınlık iktidarını zorla dayattığı vurgulandı.¹⁰⁷ Öte yandan, rejim tarafından cemaat dış bağlantılar ve düşman bölgesel ve uluslararası güçlerle iş birliği yapmakla suçlanarak, Baas partisinin resmi medyasında ve literatüründe imha ve yok etme söylemi ön plana çıkarıldı.¹⁰⁸

¹⁰³ Nikolaos Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 147-160.

¹⁰⁴ Mevsilî, *el-İslâmü's-siyâsî ve'l-mu'ârâda fî Sûriye*, 130-135.

¹⁰⁵ Saîd Havvâ, *Müzekkerât* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1990), 150-155.

¹⁰⁶ Ekrem el-Havrânî, *Müzekkerât ve evrâkûn siyâsiyye* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr el-'Arabî, 1997), 347-350.

¹⁰⁷ Osman, *Târîhu Sûriyeti'l-ħadis*, 315-320.

¹⁰⁸ Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 147-160.

1970’li yıllarda Hafız Esad ile İhvân-ı Müslimîn arasındaki ilişki, rejimin yok edici politikaları ve cemaat içindeki artan siyasal ve dinî bilinç temelinde giderek kopma ve çatışma yönünde evrildi.¹⁰⁹ Bu süreç, 1970’lerin sonları ve 1980’lerin başlarında yaşanan Hama Katliamı ve sonuçlarının ayrı bir inceleme konusu olacak kritik bir döneme işaret etmektedir. Rejim, toplumsal ve siyasal yaşamın tüm alanlarında sıkı kontrol uygulamaya çalışmış, İslami gruplar üzerindeki denetimini artırmış, bu da taraflar arasında artan bir gerginliğe neden olmuştur.

Bölgesel perspektiften bakıldığında, Suriye İhvân-ı Müslimîn’i, özellikle Mısır ve Türkiye’deki diğer İslami grupların sağladığı destekle bölgedeki siyasi dönüşümlerden faydalandı; bu durum Baas rejimiyle çatışmayı daha da karmaşık hale getirdi.¹¹⁰ Türk akademik çalışmaları ve İslami medya analizleri, Türkiye’deki İslami medya organlarının Suriye İhvân-ı Müslimîn ile dayanışma göstermeye çalıştığını ve Baas rejiminin baskıcı politikalarına karşı direnişlerini yakından takip ettiğini ortaya koymaktadır.¹¹¹

Suriye’de İhvân-ı Müslimîn hareketinin yükselişi, toplumsal yapının kendi iç dinamiklerinden ziyade, rejimin politikaları ve bölgesel gelişmeler gibi dışsal faktörlere bir yanıt niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, söz konusu yükselişin tutarlı bir içsel toplumsal gelişmenin ürünü olduğu söylenemez. Bu durum, cemaatin projesinin modern ulus devlet ortamında krizlere ve gerilemelere açık hale gelmesine yol açmıştır. Görünür siyasi varlığına rağmen, İhvân-ı Müslimîn gerçek ve kapsayıcı bir demokratik söylem inşa edememiş; tek taraflı ideolojik bir temele dayanan bir proje geliştirmiştir; bu da tam ve çok boyutlu ulusal bir ortaklığı mümkün kılmamıştır.

Baas rejimi ise mevcut siyasi hayatı ortadan kaldırmış, İslami akımları güç kullanarak ve baskıyla tasfiye etmiş, onları siyasi sürece entegre etmeye yönelik ciddi bir çaba göstermemiştir.¹¹² Bu durum, çoğulculuğu ve siyasi çeşitliliği tanımayan, sert bir güvenlik odaklı yönetim sisteminin kurulmasına yol açmıştır. Öte yandan, İhvân-ı Müslimîn demokratik, açık ve kabul edilebilir bir alternatif sunmakta başarısız olmuş;

¹⁰⁹ Havvâ, *Müzekkerât*, 150-155.

¹¹⁰ TUBA YILDIZ, *Suriyede Sünni Muhalif Hareket Olarak İhvân-ı Müslimîn* (SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ: İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, 2012), 98-105.

¹¹¹ Yasin Aktay, “Suriye İhvânı ve Türkiye’deki İslami Kamuoyu”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/2 (1997), 45-49.

¹¹² Mevsîlî, *el-İslâmiyyûn fi’s-siyâseti’l-‘Arabîyyeti’l-mu‘âşıra*, 219.

tırmanan gerilim ve şiddet sarmalına kapılarak, rejimin iç ve dış kamuoyunda kendisini kötüleyebilmesi için zemin hazırlamıştır. Bu da ülkede yıkıcı ve kanlı bir çatışmanın patlak vermesine neden olmuştur.

Suriye’de İhvân-ı Müslimîn ile rejim arasındaki ilişkiye yönelik kapsamlı bir değerlendirme, bu ilişkinin karmaşık ve çok boyutlu bir kriz olduğunu göstermektedir. Bu kriz, zayıf ulusal devlet yapısından, İhvân-ı Müslimîn’in dar ideolojik perspektifinden ve Baas rejiminin otoriter yapısından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak, İhvân-ı Müslimîn açık, sivil bir siyasi partiye dönüşmekte başarısız olurken, rejim de siyasi çoğulculuğu içerecek bir vatandaşlık devleti inşa edememiştir. Bu durum, çatışmanın derinleşmesine ve Hama Katliamı gibi trajik olayların zeminine yol açmıştır.

2.4.Hama Katliamı (1982)

1982 Şubat’ında meydana gelen Hama Katliamı, modern Suriye siyasi tarihinin en kritik ve en trajik dönemeçlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Olay, Hafız Esed liderliğindeki Baas rejimi ile özellikle 1970’lerin sonlarında giderek artan şekilde devletle silahlı çatışmaya yönelen İhvân-ı Müslimîn arasındaki uzun süreli mücadelenin doruk noktası olmuştur.

Katliamın nedenlerini anlamak için Suriye’nin sosyo-politik bağlamını göz önünde bulundurmak gerekir. 1963’ten itibaren iktidarı tekeline alan Baas Partisi, siyasal alanı tekçi bir ideoloji doğrultusunda yeniden şekillendirmiş; güvenlik kurumlarını ve orduyu merkeze alarak muhalefeti baskı altına almıştır. Bu süreçte İhvân, Baas rejiminin İslami kimliği ve muhafazakâr toplumsal yapıyı tehdit eden bir proje geliştirdiğini düşünmekteydi.¹¹³ Hama şehri ise, İhvân’ın tarihsel olarak güçlü bir toplumsal tabana sahip olduğu ve muhalefetin yoğunlaştığı merkezlerden biri olarak öne çıkmaktaydı.

1982’de Hama’da yaşananlar, yalnızca yerel bir ayaklanma değil, aynı zamanda devlet ile toplum arasındaki çatışmanın sembolik bir yansımasıydı. Şehir haftalar boyunca yoğun bombardımanlara ve kara saldırılarına maruz kalmış “binlerce

¹¹³ Adnan Sa‘deddîn, *l-İhvân el-Müslimun fi Suriye* (Kahire: Dar el-Ensar, 1985), 45-49.

sivil ve silahlı kişi hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte rejim, tam bir medya karartması uygulamış ve bağımsız uluslararası gözlemcileri sahadan uzak tutmuştur.”¹¹⁴

Rejimin bu yaklaşımını “yok etme temelli şiddet” (eradicationist violence) olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, yalnızca silahlı muhalifleri değil, aynı zamanda her türlü dini ve siyasi muhalefeti ortadan kaldırma stratejisini ifade etmektedir. Buna karşılık, Suriyeli yetkililer operasyonu “silahlı bir isyanı bastırma girişimi” olarak tanımlamışlardır. Ancak çok sayıda tarihçi ve insan hakları savunucusu, Hama’daki süreci “insanlığa karşı işlenen bir suç” olarak değerlendirmiştir.¹¹⁵

Katliamın yol açtığı can kayıplarına ilişkin tahminler farklılık göstermektedir. Batılı kaynaklar ölü sayısının 10.000 ile 25.000 arasında olduğunu öne sürmektedir.¹¹⁶ Ancak kuşatmanın boyutu ve şehrin uğradığı yıkımın kapsamı göz önünde bulundurulduğunda, bazı araştırmacılar gerçek sayının çok daha yüksek olabileceğini belirtmektedir.

Hama Katliamı, Orta Doğudaki İslamcı hareketlerle otoriter askeri rejimler arasındaki ilişkinin kırılma doğasını gözler önüne sermiştir. Aynı zamanda bu olay, güvenlik merkezli devletlerde siyasi hoşgörünün sınırlarını tartışmaya açmış; egemenlik, devlet şiddeti, mezhepçilik ve geçiş dönemi adaletinin yokluğu gibi temel meseleleri gündeme taşımıştır.¹¹⁷

2.4.1. Hama Katliamının Nedenleri

1982 Şubat’ında gerçekleşen Hama Katliamı, modern Suriye siyasi tarihinin en kritik kırılma noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu olay, Hafız Esad liderliğindeki Baas rejimiyle özellikle 1970’lerin sonlarından itibaren silahlı mücadeleyle yönelen Suriye İhvân-ı Müslimîn’i arasında tırmanan çatışmanın zirve noktasını oluşturmuştur. Hama, geleneksel ve muhafazakâr toplumsal yapısıyla İhvân’ın hem örgütsel hem de ideolojik olarak en güçlü olduğu merkezlerden biri olması nedeniyle, çatışmanın yoğunlaştığı sembolik bir mekâna dönüşmüştür. Katliam, yalnızca askeri bir operasyon olarak değil, aynı zamanda Suriye’deki

¹¹⁴ Van Dam, *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, 183-184.

¹¹⁵ Patrick Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East, Berkeley* (USA: University of California Press, 1990), 331-334.

¹¹⁶ Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East, Berkeley*, 331-334.

¹¹⁷ Thomas Pierret, *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2013).

mezhepsel-siyasal gerilimlerin ve otoriter devlet yapısının kırılmasını yansıtan bir süreç olarak okunmalıdır.

Nikolaos Van Dam'ın *Suriye'de İktidar Mücadelesi* adlı eserinde belirttiği gibi, Hama Katliamı ani bir patlama değil, aksine 1970'lerin ortalarından itibaren karşılıklı mezhepsel suikastlar ve silahlı saldırılarla şekillenen uzun süreli bir çatışma sürecinin sonucudur. Van Dam, bu sürecin başlangıcında "Ba'as ve ordu içinde yer alan, neredeyse tamamı Nusayri olan birçok liderin öldürüldüğünü" kaydeder.¹¹⁸ Ardından gelen suikast dalgası, Nusayri şeyhleri, doktorları ve subayları hedef almış; bu durumun, ileride yaşanacak misillemeler için toplumsal ve psikolojik bir zemin oluşturduğunu, Nusayri subayı Mu'ayyin Nazıf'ın aktardığı tanıklıklar doğrulamaktadır.¹¹⁹ Van Dam ayrıca, 1979'da Lazkiye'de önde gelen Nusayri isimler Şeyh Yusuf Sârim ve Nadir Hasârî'nin öldürülmesinin mezhepsel gerginliği geniş ölçekte tırmandırdığını belirtir.¹²⁰

1980 yılına gelindiğinde çatışma daha da yoğunlaşmış; Hama, Halep, Humus ve Şam'daki İhvân yapılanmaları geniş kapsamlı suikast ve saldırılar düzenlemiştir. Tırmanışın en kritik aşaması, 26 Haziran 1980'de Hafız Esad'a yönelik suikast girişimi olmuştur. Van Dam, bu saldırının sorumlusunun açık biçimde İhvân olduğunu ve Esad'ın "kıl payı kurtulduğunu" ifade eder. Bu girişim, rejim açısından bir dönüm noktası niteliği taşıyarak geniş çaplı intikam duygusunu tetiklemiş ve ertesi gün Devlet Başkanı'nın kardeşi Rıf'at Esad'ın komutasındaki Savunma Birlikleri tarafından gerçekleştirilen Tedmur Katliamı'na zemin hazırlamıştır. Operasyonu yöneten Mu'ayyin Nazıf'ın askerlerine hitaben söylediği "İhvân, Alevi subayları, şeyhleri ve doktorları öldürdü; başkanı öldürmeye kalkıştı. Şimdi sıra sizde, intikam zamanı" sözleri, dönemin psikolojik iklimini yansıtmaktadır.¹²¹

Bu şiddet atmosferi içerisinde İhvân, 1980'de yayımladığı 'İslami Devrim Bildirisi' de dâhil olmak üzere çeşitli açıklamalarında rejim devrilene kadar mücadelenin sürdürüleceğini ilan etmiş¹²²; bu durum ise çatışmanın rejim tarafından

¹¹⁸ Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 147.

¹¹⁹ Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 174.

¹²⁰ Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 152.

¹²¹ Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 174.

¹²² Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 173-174.

“çatışma sıfır noktaya geldi ve artık tamamen bitirilmelidir” şeklinde algılanan bir mücadele niteliği kazanmasını pekiştirmiştir. Van Dam’ın belirttiğine göre, 1982 Hama ayaklanması öncesinde İhvân şehirde geniş bir yeraltı örgütlenmesi kurmuş, silahlı hücreler oluşturmuş ve ayaklanmanın ilk gününde “yaklaşık 70 devlet görevlisi ve Ba‘as Parti yöneticisi öldürülmüştür”.¹²³

Sonuç olarak, Hama Katliamı’nın ardındaki nedenler, yalnızca güvenlik merkezli devlet refleksleriyle açıklanamaz; mezhepsel kutuplaşma, karşılıklı suikastlara dayalı şiddet döngüsü, İhvân’ın devrimci söylemi ve Baas rejiminin toplumu tam kontrol altına alma yönündeki baskıcı stratejileri birlikte ele alındığında, katliam Suriye’nin siyasi yapısı üzerinde uzun vadeli derin etkiler bırakmış çok boyutlu bir hadise olarak ortaya çıkmaktadır.

2.4.1.1. Mezhepsel Boyut

1982 Hama Katliamı’nın arka planında yalnızca siyasi faktörler değil, aynı zamanda toplumsal ve mezhepsel dinamikler de önemli bir rol oynamaktadır. 1963’te Baas Partisi’nin iktidara gelişiyle birlikte Suriye’de merkezîyetçi, otoriter ve güvenlik odaklı bir devlet yapısı kuruldu, bu süreçte toplumun farklı kesimleri arasında yeni fay hatları oluştu. Özellikle Alevi (Nusayri) azınlığın rejimdeki yükselişi ve Sünni çoğunluğun siyasal-sosyal hayattaki rolünün kısıtlanması, gerilimi sürekli besleyen bir unsur oldu.¹²⁴

İhvân-ı Müslimîn’in toplumsal tabanı, büyük ölçüde şehirli Sünni orta sınıflardan, tüccar ve küçük esnaftan oluşuyordu. Hama, Halep ve Humus gibi şehirlerde İhvân’ın güçlü sosyal ve dini ağlara sahip olması, bu bölgelerde muhalefetin örgütlenmesini kolaylaştırdı. Ahmed Mevsilî’nin belirttiği gibi, İhvân bu dönemde yalnızca ideolojik bir hareket değil, aynı zamanda “kentli Sünni orta sınıfın çıkarlarını ve kimliğini temsil eden bir toplumsal aktör”¹²⁵ haline gelmişti.

Öte yandan, Hafız Esed döneminde Alevi kimliğin güvenlik kurumlarında belirleyici konuma gelmesi, Sünni toplumda dışlanmışlık duygusunu pekiştirdi.

¹²³ Van Dam, *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, 185.

¹²⁴ Nikolaos Van Dam, *The Struggle for Power in Syria: Politics and Society under Asad and the Ba’th Party* (London: I.B. Tauris, 2011), 70-73.

¹²⁵ Ahmed Mevsilî, *el-Harekâtü l-İslâmiyye fî s-siyâseti l-‘Arabiyye: el-huwiyye ve l-ideolojîyye ve ş-şer‘iyye* (Beyrut: Merkezü Dirâsâti l-Vahdeti l-‘Arabiyye, 1991), 112-115.

Thomas Pierret, bu süreci “mezhepsel kimliğin siyasallaşması” olarak nitelendirir ve bu durumun rejim-muhalefet ilişkilerinde derinleştirici bir faktör olduğunu vurgular.¹²⁶ Patrick Seale de Hama’daki olayları, rejimin sadece silahlı muhaliflere değil, “Sünni kimliğe dayalı bütün bir toplumsal muhalefete karşı girdiği geniş çaplı bir bastırma operasyonu”¹²⁷ olarak değerlendirmektedir.

Özdemir, Hama Katliamı’nın yalnızca siyasi bir hesaplaşma değil, aynı zamanda “Baas rejiminin Arap sosyalist projesi ile Sünni İslamcı hareketler arasındaki derin ideolojik ve toplumsal çatışmanın yansıması”¹²⁸ olduğunu belirtir. Benzer şekilde, Ortadoğu’daki İslamcı hareketleri değerlendirirken, Hama olayını “devlet şiddetinin dini kimlik üzerinden meşrulaştırıldığı tipik bir vaka”¹²⁹ olarak ele alır.

Hama Katliamı yalnızca bir “güvenlik sorunu” veya “silahlı ayaklanma” bağlamında değil, aynı zamanda Suriye toplumundaki mezhepsel kutuplaşma, kimlik mücadelesi ve toplumsal tabakalaşma çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu çok katmanlı arka plan, İhvân ile rejim arasındaki çatışmayı sadece güç mücadelesi olmaktan çıkararak, Suriye’nin toplumsal dokusunu derinden sarsan tarihsel bir kırılma haline getirmiştir.

2.4.1.2.Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Güvenlik Boyutu

Hama Katliamı’nın siyasi ve güvenlik boyutu, Hafız Esed rejiminin merkezîyetçi ve otoriter yapısı çerçevesinde anlaşılabilir. 1963’ten itibaren Baas Partisi, devletin güvenlik aygıtını güçlendirerek muhalefeti kontrol altına almaya çalışmış ve İhvân-ı Müslimîn’in toplumsal tabanını ciddi bir tehdit olarak görmüştür. Hama operasyonu yalnızca silahlı muhalefeti bastırmak amacıyla değil, aynı zamanda diğer muhalif gruplara gözdağı vermek için planlanmış ve “şok stratejisi”¹³⁰ ile

¹²⁶ Pierret, *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution*, 145-149.

¹²⁷ Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East, Berkeley*, 331-334.

¹²⁸ Elif Gül Özdemir, *Türk Basınında Suriye Müslüman Kardeşler (1960–1982)* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015), 214.

¹²⁹ İlhami Güler, *İslam ve Siyaset: Ortadoğu’da İslamcı Hareketler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 98-101.

¹³⁰ “Şok stratejisi”, Hafız Esad’ın iktidarını pekiştirmek amacıyla ani, sert ve kapsamlı güvenlik önlemleriyle muhalefeti bastırarak devlet ve toplum üzerinde tam kontrol sağlamaya yönelik bir yönetim tarzını ifade eder.

uygulanmıştır.¹³¹ Bu yaklaşım, rejimin güç kullanımındaki aşırılığı ve merkezi otoritenin korunmasına yönelik kararlılığını göstermektedir.

Baas rejimi, İslamcı hareketleri ideolojik bir rakip olarak görmüş ve Hama operasyonunu kendi ideolojik meşruiyetini güçlendirme amacıyla kullanmıştır. Özdemir'e göre, Hama Katliamı, "Baas rejiminin Arap sosyalist projesi ile Sünni İslamcı hareketler arasındaki derin ideolojik ve toplumsal çatışmanın bir tezahürü" olarak ortaya çıkmıştır¹³². Bu çerçevede, katliam yalnızca bir güvenlik veya askeri müdahale değil, aynı zamanda ideolojik bir hesaplaşma olarak da değerlendirilmelidir.

Ekonomik boyut, özellikle 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında uygulanan kamulaştırmalar, devlet müdahaleleri ve ağır vergi politikalarıyla ortaya çıkan sıkıntılarla yakından ilişkilidir. Bu durum, şehirli Sünni orta sınıf tüccar ve küçük esnaf arasında yaygın bir hoşnutsuzluk yaratmış, ekonomik güvencesizlik ve fırsat eşitliğinin olmaması duygusu, toplumun rejime karşı tepki kapasitesini artırmıştır. Bu ekonomik baskılar, İhvân-ı Müslimîn'in Hama'daki örgütsel gücünü ve toplumsal etkisini pekiştirmiş, halk arasında hareketin hem ekonomik hem de sosyal çıkarları savunan bir aktör olarak algılanmasını sağlamıştır.¹³³

Ayrıca ekonomik kriz, şehirlerdeki sivil protestoların ve yerel direnişin artmasına yol açmış, rejimin sert müdahalelerine karşı toplumun daha organize bir şekilde karşılık vermesi için uygun ortamı hazırlamıştır. Bu bağlamda, ekonomik sıkıntılar yalnızca bireysel hoşnutsuzluğu artırmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve İhvân'ın ideolojik mesajlarının kabulünü güçlendiren bir katalizör işlevi görmüştür.

Bölgesel ve uluslararası faktörler de Hama Katliamı'nın boyutlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Irak ile Baas çekişmeleri, Lübnan'daki askeri müdahaleler ve İsrail ile devam eden gergin ilişkiler, Esed rejiminin iç istikrarı koruma kaygısını artırmış ve rejimi sert önlemler almaya itmiştir. Bu durum, Hama operasyonunun planlanmasında ve uygulanmasında belirleyici bir rol oynamış, rejimin çatışmayı hızlı ve güçlü bir şekilde bastırmasını motive etmiştir. Operasyon, ayrıca görece sınırlı uluslararası tepki

¹³¹ Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 183-191.

¹³² Özdemir, *Türk Basınında Suriye Müslüman Kardeşler (1960–1982)*, 214.

¹³³ Mevsîlî, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye fî's-siyâseti'l-'Arabîyye: el-huwiyye ve'l-ideolojîyye ve's-şer'iyye*, 118-120.

ortamında yürütülmüş, böylece rejim hem iç muhalefeti caydırmış hem de bölgesel rakiplerine karşı mesaj vermiştir. Bazı analizler, bu sürecin, Suriye'nin bölgesel politikalarının ve uluslararası izolasyon durumunun, rejimin sert güç kullanma stratejilerini meşrulaştırmak için kullanıldığını göstermektedir.¹³⁴ Bu bağlamda, Hama Katliamı yalnızca iç güvenlik ve toplumsal kontrol meselesi değil, aynı zamanda Suriye'nin bölgesel konumunu ve uluslararası ilişkilerini etkileyen çok boyutlu bir siyasi hamle olarak değerlendirilebilir.

Katliamın psikolojik ve sembolik boyutu, rejimin topluma gözdağı vermesi ve ideolojik hâkimiyetini pekiştirmesi açısından kritik öneme sahiptir. Van Dam'a göre, Hama operasyonu, "şok ve korku yoluyla toplumsal kontrol" stratejisinin bir örneğidir.¹³⁵ Bu yaklaşım, sadece güç kullanımını değil, aynı zamanda rejimin toplumsal psikoloji üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır. Katliam, bireyler ve topluluklar üzerinde uzun süreli travmatik etkiler bırakmış, korku ve yılgınlık duygularını yaygınlaştırmış, sosyal ilişkiler ve toplumsal dayanışmayı zayıflatmıştır. Ayrıca, olay, rejimin ideolojik ve politik mesajlarını sembolik bir şekilde pekiştirerek, toplumun hafızasında kalıcı bir korku ve itaat sembolü olarak yer etmiştir. Bu bağlamda, Hama Katliamı sadece fiziksel şiddet açısından değil, psikolojik ve sembolik düzlemde de toplumsal kontrol ve baskı stratejilerinin en uç örneklerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Uzun vadeli etkiler açısından, Hama Katliamı Suriye toplumunda kalıcı izler bırakmıştır. Toplumsal dokuda derinleşen kutuplaşmalar, yerinden edilmeler, şehirlerin demografik değişimi ve mezhepsel gerginlikler, İhvân ile rejim arasındaki çatışmanın ötesinde, tüm Suriye toplumu üzerinde travmatik etkiler yaratmıştır. Katliam, toplumda uzun süreli korku, güvensizlik ve siyasal pasifizm duygularını pekiştirmiştir. Ayrıca, aile yapıları, mahalle dayanışması ve sosyal ilişkiler üzerinde kalıcı bozulmalar meydana gelmiş, kuşaklar boyunca süren psikolojik travmalar ortaya çıkmıştır. Hama olayı, sadece fiziksel tahribatla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Suriye'nin toplumsal hafızasında derin sembolik anlamlar kazanmış, devletin şiddet kullanma kapasitesini ve otoriter gücünü akılda kalıcı bir biçimde pekiştirmiştir. Bu nedenle, Hama Katliamı yalnızca bir güvenlik veya askeri kriz değil, çok boyutlu,

¹³⁴ Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East*, Berkeley.

¹³⁵ Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 191.

toplumsal ve tarihsel öneme sahip bir kırılma olarak değerlendirilmelidir. Katliamın bu kapsamlı etkileri, sonraki yıllarda Suriye’de toplumsal gerilimlerin ve mezhepsel kutuplaşmanın temel belirleyicilerinden biri haline gelmiştir.

2.4.2. Rejimin İhvân’a Yönelik Baskı Politikaları

Hama Katliamı’nın ardından Suriye rejimi, İhvân-ı Müslimîn’e karşı kapsamlı bir baskı stratejisi geliştirmiştir. Bu strateji, sadece askeri operasyonlarla sınırlı kalmamış, siyasi, hukuki, sosyal ve psikolojik düzlemlerde de etkili olmuştur. Rejimin amacı hem örgütün ideolojik etkisini kırmak hem de toplumsal tabanını zayıflatmak ve devlete karşı muhalefeti kontrol altına almaktır. Hafız Esad’ın merkezîyetçi ve otoriter yönetim anlayışı, güvenlik aygıtının güçlendirilmesi ve muhalefetin sistematik olarak tasfiye edilmesi yoluyla bu baskı politikalarının uygulanmasını kolaylaştırmıştır.

Baskı politikaları, İhvân hareketinin toplumsal ve siyasi varlığını sınırlamanın ötesinde, toplum üzerinde bir gözdağı etkisi yaratmayı, ideolojik hâkimiyetini pekiştirmeyi ve olası direnişleri caydırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Suriye rejiminin İhvân’a yönelik stratejisi, hem iç güvenlik ve toplumsal kontrol hem de bölgesel ve uluslararası koşulların dikkate alındığı çok boyutlu bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

2.4.2.1.İhvân-ı Müslimîn’e Karşı Güvenlik ve Askeri Baskılar

1982 Hama Katliamı’nın ardından, Hafız Esad rejimi, Suriye’deki Müslüman Kardeşler hareketine karşı sert bir politika benimsemiş ve özellikle askeri ve güvenlik kapasitesini yoğun şekilde kullanmıştır. Bu önlemler, hareketin liderleri ve yerel kadrolarının yanı sıra sıradan üyelerini hedef alan geniş çaplı toplu tutuklamaları kapsamıştır ayrıca, olağan hukuk prosedürlerini çoğu zaman bypass eden askeri mahkemeler uygulanarak, tutuklular üzerinde maksimum baskı ve caydırıcılık sağlanmıştır.¹³⁶

Ordu ve güvenlik birimleri, Hama, Humus ve Halep gibi hareketin güçlü olduğu şehirlerde her türlü yerel veya silahlı faaliyeti bastırmada merkezi rol oynamıştır. Bu önlemler yalnızca saha operasyonları ile sınırlı kalmamış; ev ve

¹³⁶ Ahmed Mevsîlî, *Sûriye: ed-devle ve'l-müctema* (Beirut: Dâru't-Talî'a, 1995), 213.

camilerde süregelen aramalar, bölgelerdeki örgütsel yapının sistematik olarak çözülmesini amaçlamıştır.¹³⁷

Bu güvenlik ve askeri politikaların yalnızca silahlı direnişi bastırmayı değil, aynı zamanda tüm Suriye toplumuna muhalefet faaliyetlerine katılmanın sonuçları konusunda caydırıcı bir mesaj göndermeyi amaçladığını vurgulamaktadır. Böylece, askeri ve güvenlik önlemleri, Müslüman Kardeşler'in politik ve sosyal etkisini sınırlamada temel bir dayanak oluşturmuştur.

2.4.2.2. İhvân-ı Müslimîn'e Karşı Siyasi ve Hukuki Kısıtlamalar

Hama Katliamı'nın ardından Suriye rejimi, İhvân-ı Müslimîn'e yönelik baskısını sadece askeri araçlarla sınırlamamış, aynı zamanda siyasi ve hukuki düzlemde de kapsamlı önlemler uygulamıştır. Bu önlemler arasında, hareketin siyasi faaliyetlerinin yasaklanması, örgüte ait dernek ve vakıfların kapatılması, mülklerine devlet tarafından el konulması ve örgütsel toplantıların engellenmesi yer almaktadır.¹³⁸

Rejim, bu yöntemlerle hem örgütün siyasi etkisini azaltmayı hem de potansiyel destekçilerine gözdağı vermeyi amaçlamıştır. Siyasi yasaklar ve hukuki kısıtlamalar, İhvân'ın toplum içindeki görünürlüğüne minimize etmiş ve hareketin yeniden örgütlenme kapasitesini ciddi şekilde zayıflatmıştır. Ayrıca, medya ve yayın organları üzerindeki sıkı denetim, propaganda ve ideolojik mesajların halka ulaşmasını engellemiş, devletin ideolojik hâkimiyetini pekiştirmiştir.¹³⁹

Siyasi ve hukuki baskılar, yalnızca örgüte yönelik olmamış; İhvân ile ilişki kuran aileler, öğrenciler ve sosyal gruplar da sistematik olarak hedef alınmıştır. Bu durum, toplumda yaygın bir oto-sansür ve temkinli davranma eğilimi oluşturmuş, muhalefetin sosyal zeminde yeniden canlanmasını engellemiştir.¹⁴⁰

2.4.2.3. Sivil Toplum ve Sosyal Etkiler:

Hama Katliamı'nın ardından, baskı politikaları yalnızca Müslüman Kardeşler hareketiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda hareketle ilişkili sivil toplum ve yerel topluluklara da sirayet etmiştir. Devlet, hareket ile toplum arasındaki köprü görevini

¹³⁷ Saïd Havvâ, *el-İhvânü'l-Müslimîn fi Sûriye: Neş'etühüm ve tatavvürühüm* (Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'l-Abhâs, 1998), 142.

¹³⁸ Mevsîlî, *Sûriye: ed-devle ve'l-müctema'*, 123-126.

¹³⁹ İshak Musa Hüseyinî, *Târîhu'l-hareketi'l-İhvâniyye fi Sûriye* (Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2002), 105.

¹⁴⁰ Havvâ, *el-İhvânü'l-Müslimîn fi Sûriye: Neş'etühüm ve tatavvürühüm*, 150.

üstlenen dini ve sosyal liderleri marjinalleştirmeyi hedeflemiş; eğitimsel ve hayır faaliyetlerini engelleyerek, onların kamusal hayattaki etkilerini azaltmıştır.¹⁴¹

Güvenlik ve siyasi tedbirler, İhvân'a bağlı dini ve eğitimsel kurumların faaliyetlerini kısıtlamış, gönüllü ve sosyal etkinliklerin önünü kesmiş, bu sayede toplumsal bağları zayıflatmıştır. Bu durum, aileleri ve yerel toplulukları daha temkinli davranmaya zorlamış; bireyler, tutuklanma veya takibata uğrama korkusuyla hareketle ilişkili etkinliklerden uzak durmuştur.¹⁴²

Ayrıca, devlet, hareket tarafından yönetilen hayır kurumları ve sosyal merkezler üzerinde çeşitli kısıtlamalar uygulayarak, bu bölgelerde toplumsal hizmet sunumunu sınırlamış ve toplumsal boşluk yaratmıştır. Araştırmacılar, bu politikaları, "hareketin taban desteğini dağıtmayı amaçlayan sistematik bir toplumsal doku hedeflemesi"¹⁴³ olarak nitelendirmiştir.

2.4.2.4. Psikolojik Boyut ve İhvân-ı Müslimîn Üzerindeki Etkisi

Hama Katliamı ve takip eden baskı politikalarının ardından, psikolojik boyut, Suriye rejimi tarafından İhvân hareketini dizginlemenin en etkili araçlarından biri haline gelmiştir. Rastgele tutuklamalar, askeri mahkemeler ve siyasi kısıtlamalar, hareketin üyeleri ve destekçileri arasında yoğun bir korku, endişe ve güvensizlik ortamı yaratmıştır. Bu durum, birçok üyenin saklanmasına veya yurtdışına göç etmesine yol açmış, örgütün hiyerarşik ve yatay iç bağlantılarını ciddi şekilde zayıflatmıştır.¹⁴⁴

Süregelen baskı, yalnızca bireysel üyelerin moralini bozmakla kalmamış, aynı zamanda tabandaki geniş toplulukların örgüt içi dayanışmasını ve kolektif planlama kapasitesini azaltmıştır. Bu bağlamda, hareketin yeniden örgütlenme ve stratejik karar alma yeteneği ciddi biçimde sınırlanmıştır. Özellikle genç nesil üyeler ve yeni katılımcılar, sistematik gözdağı ve sürekli denetim nedeniyle harekete katılım konusunda isteksiz hale gelmiş, bu da örgütün demografik ve sosyal tabanını uzun vadede erozyona uğratmıştır.¹⁴⁵

¹⁴¹ Hüseyinî, *Târîhu 'l-ḥareketi 'l-İhvâniyye fi Sûriye*, 112.

¹⁴² Mevsilî, *Sûriye: ed-devle ve 'l-müctema'*, 220.

¹⁴³ Ekrem el-Havrânî, *Sûriye fi 'uyûni 't-târih* (Dimaşk: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984), 180.

¹⁴⁴ Hüseyinî, *Târîhu 'l-ḥareketi 'l-İhvâniyye fi Sûriye*, 119.

¹⁴⁵ Mevsilî, *Sûriye: ed-devle ve 'l-müctema'*, 225.

Sembolik açıdan, Hama Katliamı tüm Suriye toplumuna açık bir mesaj vermiştir. Rejime karşı herhangi bir muhalefet veya meydan okuma, en sert şiddet ve cezayla karşılanacaktır. Bu mesaj, sadece İhvân'a yönelik değil, aynı zamanda toplumun tüm kesimlerine, özellikle Sünni çoğunluk ve şehirli orta sınıf gruplarına, caydırıcı bir etki yaratmıştır. Devam eden baskı, toplumsal psikolojide kalıcı bir otosansür ve temkinlilik kültürü oluşturarak, muhalefetin sosyal ve siyasi alanlarda yeniden ortaya çıkmasını uzun yıllar engellemiştir. Bu nedenle, psikolojik boyut, Hama Katliamı'nı sadece askeri ve güvenlik temelli bir operasyon olmaktan çıkarıp, toplumsal hafıza ve kolektif bilinç üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakan tarihsel bir kırılma hâline getirmiştir.

2.4.3.Hama Katliamının Bölgesel ve Uluslararası Etkileri

Bölgesel ve uluslararası boyut, Hama Katliamı sonrasında Suriye rejiminin Müslüman Kardeşler hareketine yönelik politikalarının şekillenmesinde önemli bir faktördür. Komşu ülkelerle yaşanan gerilimler, bölgesel çatışmalar ve sınırlı uluslararası ilişkiler, rejimin güçlü baskı politikalarını uygulaması için uygun bir ortam yaratmış ve dış müdahale olasılığını minimize etmiştir. Bu bağlamda, Irak, Lübnan ve İsrail'in etkileri incelenerek, dış faktörlerin hareket ve rejim arasındaki iç dinamiklerle nasıl etkileşime girdiği anlaşılabilir.

2.4.3.1.Irak ile İlişkiler

1970'ler ve 1980'ler boyunca Suriye ile Irak arasındaki ilişkiler, iki ülkenin Baas parti şubeleri arasındaki ideolojik çekişmeler nedeniyle sürekli gergin olmuştur. Öte yandan, Irak Baas'ı ile Suriye Baas'ı arasında dikkate değer ideolojik ve örgütsel farklılıklar bulunmaktaydı. Irak Baas'ı, Arap birliğini merkeze alan daha pan-Arabist ve merkezîyetçi bir çizgiyi benimserken; Suriye Baas'ı, özellikle Hafız Esad döneminde, "ulusal güvenlik devleti" anlayışına dayalı, pragmatik ve devletçi bir yönelim geliştirmiştir. Suriye'de Baas ideolojisi giderek Arap sosyalizminin teorik vurgularından uzaklaşarak, rejimin bekası ve iç istikrarın korunmasını önceleyen bir "devlet ideolojisi"ne dönüşmüştür. Bu durum, partinin ideolojik tutarlılığından ziyade, güvenlik ve kontrol mantığı etrafında yeniden yapılandığını göstermektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 236-243.

Bu durum, Suriye rejiminde aşırı güvenlik ve iç kontrol ihtiyacını artırmış ve her türlü iç muhalefeti, özellikle Müslüman Kardeşler hareketini, potansiyel bir tehdit olarak görmesine yol açmıştır. Rejim, bu tehdit algısını güçlendirmek amacıyla hem istihbarat ağlarını genişletmiş hem de yerel yönetimlerde sıkı denetim mekanizmaları kurmuştur. Ayrıca, sınır bölgelerindeki hareketlilik ve Irak'tan gelebilecek destek veya etkiler, rejimi önleyici ve caydırıcı tedbirler almaya zorlamıştır. Bu bağlamda, iç istikrarı sağlamak ve olası dış etkileri en aza indirmek amacıyla sert baskı politikaları uygulanmış, şehirlerde rastgele tutuklamalar ve geniş çaplı güvenlik operasyonları gerçekleştirilmeye başlanmıştır.¹⁴⁷

2.4.3.2.Lübnan'daki Müdahaleler

1970'lerin ortalarından itibaren Suriye'nin Lübnan'a müdahalesi, rejimin iç muhalefete karşı hassasiyetini artıran önemli bir faktör olmuştur. Askeri müdahaleler, rejime organize baskı uygulama ve silahlı gruplarla başa çıkma konusunda deneyim kazandırmış, aynı zamanda herhangi bir muhalefeti bastırmak için aşırı güç kullanımını teşvik etmiştir. Bu süreçte, rejim yalnızca askeri stratejilerini değil, aynı zamanda istihbarat ve yerel denetim mekanizmalarını da geliştirmiştir. Lübnan'daki operasyonlar, Suriye içindeki İhvân hareketinin örgütsel yapısını ve iletişim ağlarını çözmeyi kolaylaştıran bir deneyim zemini sunmuş, aynı zamanda toplumda korku ve caydırıcılık yaratmıştır. Böylece, rejim Hama ve diğer kritik şehirlerde gerçekleştirdiği geniş çaplı operasyonları daha planlı ve etkili bir şekilde uygulayabilmiştir.¹⁴⁸

1975'te Lübnan iç savaşının patlak vermesiyle birlikte, sol-Filistin ittifakı ile sağ Hristiyan cephe (Kataib ve Lübnan Kuvvetleri) arasındaki çatışmalar hızla derinleşti. Hafız Esad, Lübnan devletinin çökmesinden ve yaşanacak kaosun Suriye'ye sıçramasından endişe duymaktaydı. Özellikle, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) sahada belirleyici bir güç haline gelmesi, Şam açısından stratejik bir tehdit olarak algılandı.

Bu bağlamda Esad, 1976 yılında Arap Caydırma Güçleri adı altında Lübnan'a yaklaşık 30 bin asker göndererek doğrudan askeri müdahalede bulundu. Müdahale görünürde Arap ülkeleri tarafından onaylanmış olsa da, fiiliyatta Suriye'nin tek taraflı

¹⁴⁷ Hüseyinî, *Târîhu'l-hareketi'l-İhvâniyye fi Sûriye*, 130.

¹⁴⁸ Mevsilî, *Sûriye: ed-devle ve'l-müctema'*, 230.

bir hamlesiydi ve temel amacı savaşın seyrini kontrol altına almak ve Şam'ın bölgesel nüfuzunu pekiştirmekti. Rejim, Lübnan'daki güçler arasında denge kurarak hiçbir tarafın kesin bir zafer elde etmemesini sağlamaya çalıştı; böylece Lübnan'ın Suriye nüfuz alanında kalması hedeflendi. Ardından Şam, Lübnan içinde geniş bir istihbarat ve müttefik milis ağı kurarak 1980'ler ve 1990'lar boyunca ülkenin siyasi karar mekanizmaları üzerinde etkin bir kontrol tesis etti.

Bu askeri müdahale, Suriye'nin iç dengelerine de doğrudan yansdı. Zira ülkedeki bazı İslami ve milliyetçi çevreler, ordunun Filistinli ve Müslüman gruplara karşı savaşmasına tepki gösterdi. Bu durum, rejimin güvenlik endişelerini artırdı ve olası bir "iç ihanet" korkusunu derinleştirdi.

2.4.3.3.İsrail ile İlişkiler

Suriye'nin hem kuzeyde Türkiye sınırında yaşadığı stratejik ve güvenlik temelli tansiyonlar, hem de güneyde İsrail'le süren fiili çatışma ve Golan cephesi, rejimin "iç muhalefeti tehdit olarak görme eğilimini" güçlendirdi. Bu, rejimde güçlü bir Suriye iç istikrar ihtiyacını pekiştirmiştir. Bu bağlamda, İhvân-ı Müslimîn'e karşı gerçekleştirilen Hama Katliamı gibi askeri operasyonlar, sadece kısa vadeli bir güvenlik tedbiri değil, aynı zamanda rejimin iç kontrol stratejisinin merkezi bir unsuru olmuştur. Ayrıca, sınır bölgelerinde yaşanan gerilimler, rejimin askeri ve istihbarat mekanizmalarını güçlendirmesine ve olası muhalefeti önceden tespit etmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreç, halk üzerinde caydırıcı bir etki yaratarak, herhangi bir iç muhalefet hareketinin organize olmasını zorlaştırmıştır.¹⁴⁹

Sonuç olarak Suriye İhvân-ı Müslimîn ile Suriye rejimi arasındaki çatışma tamamen iç dinamiklere dayanan ve İsrail ile doğrudan bir ilişkisi bulunmayan bir çatışma olmasına rağmen, rejim "İsrail tehdidini" güvenlik aygıtını genişletmek ve toplumsal kontrolünü pekiştirmek amacıyla söylemsel ve siyasi bir araç olarak kullanmıştır. Rejim, İhvân'ın faaliyetleri dâhil olmak üzere her türlü muhalefet hareketini, dış bir düşmanla karşı karşıya olunan bir dönemde "iç cepheyi zayıflatabilecek bir tehdit" olarak sunmuş; böylece geniş çaplı askerî operasyonlar ve sert güvenlik önlemlerini "vatanı korumak için gerekli adımlar" şeklinde meşrulaştırmıştır. Bu yaklaşımla İsrail tehdidi, dışsal bir meseleden çıkarak iç

¹⁴⁹ Havrânî, *Sûriye fî 'uyûni't-târih*, 190.

muhalefeti bastırmanın ve güvenlik temelli yönetim modelini kurumsallaştırmanın işlevsel bir aracı hâline gelmiş; söz konusu dönemin gelişmeleriyle İsrail arasında doğrudan bir bağlantı bulunmamasına rağmen, rejimin baskıcı politikalarını destekleyen merkezi bir unsur olarak kullanılmıştır.

2.5. Suriye İhvân'ının 1982 Sonrası Durumu

1982 Hama Katliamı'nın ardından Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn hareketi, örgütsel yapısı ve operasyonel stratejilerinde köklü bir dönüşüm yaşamıştır. Devletin uyguladığı ağır baskı koşulları altında açık faaliyet yürütmek artık mümkün değildi. Hareket, sosyal ve dini ağlarını koruyarak, gizli veya yarı gizli çalışmaya geçmek zorunda kalmıştır. Bu değişim yalnızca taktiksel bir adaptasyon değil, hareketin varlığını tamamen tehdit eden güvenlik risklerine karşı zorunlu bir yanıt olarak değerlendirilmelidir.

Zorlu koşullara rağmen, hareket yüksek bir uyum yeteneği göstermiştir; liderlik, yerel şubeleri yeniden yapılandırmış, bağımsız şekilde faaliyet gösterebilen küçük hücreler oluşturmuş ve genel koordinasyonu gizli ve güvenli iletişim yolları aracılığıyla sürdürmüştür. Bu yeni organizasyon, hareketin hayatta kalmasını sağlamış ve sınırlı da olsa sosyal ve dini hizmetlerini yürütmesine olanak tanımıştır; ancak politik etki ve kamuya açık müdahaleler büyük ölçüde azalmıştır. Gözlemciler, bu dönemi “hayatta kalma ve dağılma” aşaması olarak tanımlamaktadır; çünkü hareketin güvenlik, sosyal ve ekonomik boyutları derinden etkilenmiş, bazı liderler tutuklama veya öldürülme sonucu kaybedilmiş ve çok sayıda üye yurt dışına göç etmiştir.

Ayrıca, bu dönem hem kadrolar hem de yerel toplum üzerinde derin psikolojik ve toplumsal etkiler bırakmıştır. Süregelen baskılar korkuyu artırmış, izolasyonu pekiştirmiş ve bireyler arasında oto-sansürü yaygınlaştırmıştır. Öte yandan, bu zorluklar iç disiplin ve üyeler arasındaki dayanışmayı güçlendirmiştir. Baskılar, harekete sosyal ve dini alanlarda etkinliğini sürdürme yollarını yeniden gözden geçirme fırsatı vermiş, yerel topluluklara destek sağlama stratejilerini daha gizli ve etkili biçimde uygulamalarına yol açmıştır.

Genel olarak, bu dönem Suriye İhvânı için bir “hayatta kalma testi” olarak değerlendirilebilir; hareket, baskıcı politikalar altında esnekliğini, örgütsel ve düşünsel adaptasyon yeteneğini ortaya koymuş ve sosyal-dini ağları sayesinde uzun vadede varlığını sürdürmeyi başarmıştır.

Hama operasyonunun ardından, İhvân-ı Müslimîn genel şubelerini dağıtmak ve üyeleri farklı bölgelere yaymak zorunda kalmıştır. Bu durum, liderlik açısından ciddi bir meydan okuma oluşturmuş, hücreler arası iletişimi korumak ve faaliyetleri koordine etmek için gizli iletişim yöntemlerinin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Dağılma, stratejik planlama kapasitesini zayıflatmış olsa da doğrudan takip ve tutuklamalardan korunmalarını sağlamıştır.¹⁵⁰

Buna ek olarak, örgüt, her bir hücreyi kendi küçük sosyal ve dini çevresi içinde bağımsız şekilde çalışacak biçimde yapılandırarak merkezi kontrole olan bağımlılığı azaltmıştır. Bu yaklaşım, operasyonların sürekliliğini sağlamış ve liderliğin fiziksel olarak erişilemez olduğu durumlarda bile faaliyetlerin tamamen durmasını önlemiştir. Ayrıca, hücreler arası iletişimde kullanılan şifreli mesajlar, güvenli kodlama teknikleri ve güvenilir kişiler üzerinden aktarılan bilgiler, hareketin hayatta kalma kapasitesini artırmıştır. Bu süreç, yalnızca örgütsel dayanıklılığı artırmakla kalmamış, aynı zamanda üyelerin psikolojik olarak daha temkinli ve dikkatli davranmalarına yol açmış, risklere karşı bilinçli bir topluluk bilinci yaratmıştır. Uzun vadede, bu stratejik adaptasyon, İhvân-ı Müslimîn'in baskıcı bir ortamda bile varlığını sürdürmesini ve sosyal-dini etkilerini sınırlı da olsa devam ettirebilmesini mümkün kılmıştır.¹⁵¹

2.5.2. Psikolojik ve Toplumsal Etkiler

Süregelen baskılar, üyeler ve yerel toplum üzerinde derin psikolojik etkiler yaratmıştır. Korku, izolasyon ve oto-sansür yaygınlaşmış, güven ortamı sarsılmıştır. Bu durum hem bireysel hem de kolektif düzeyde sürekli bir stres ve kaygı yaratmış, günlük yaşamda hareketin görünürlüğünü azaltmıştır. Öte yandan, bu zorluklar iç disiplinin ve üyeler arası dayanışmanın güçlenmesine yol açmış; üyeler, güvenli iletişim kanalları ve koordinasyon mekanizmaları geliştirerek örgütsel bağlılıklarını korumayı başarmıştır. Ayrıca, sosyal hizmet ve dini faaliyetler yeniden yapılandırılarak, dikkat çekmeden sürdürülebilir bir şekilde yürütülmüş ve toplumsal etki, sınırlı da olsa devam ettirilmiştir.¹⁵²

¹⁵⁰ Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East*, Berkeley, 350.

¹⁵¹ Mevsîlî, *Sûriye: ed-devle ve 'l-müctema'*, 247.

¹⁵² Hüseyinî, *Târîhu 'l-hareketi 'l-İhvâniyye fi Sûriye*, 150.

Bu çerçevede, Hama Katliamı sonrası dönem, hareket için sadece bir hayatta kalma süreci değil, aynı zamanda psikolojik ve örgütsel kapasiteyi güçlendiren bir adaptasyon dönemi olarak değerlendirilebilir. Baskı ve korku ortamı, üyelerin stratejik düşünme, gizlilik ve kriz yönetimi becerilerini geliştirmelerine olanak sağlamış, toplumsal bağları tamamen koparmadan örgütün varlığını sürdürmesine katkıda bulunmuştur. Bu durum, Müslüman Kardeşler hareketinin sadece askeri veya siyasi bir aktör olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve psikolojik bir fenomen olarak Suriye toplumunda etkili kalmaya devam ettiğini göstermektedir.

1982 Hama Katliamı'nın ardından, Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn hareketi, üyeleri ve yerel toplum üzerinde derin psikolojik ve toplumsal baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Sistematik baskı, korku ve izolasyon duygularının yayılmasına yol açmış, bireylerin siyasi ve dini görüşlerini açıkça ifade etmeleri riskli hale gelmiştir. Bunun sonucunda, oto-sansür yaygınlaşmış ve üyeler, kendi davranış ve sözlerini güvenlik tehdidine karşı sürekli olarak denetlemek durumunda kalmıştır.

Bu bağlamda, hareket, iç disiplinin ve üyeler arasındaki dayanışmanın güçlenmesine odaklanmış; örgütsel bütünlüğü korumak ve faaliyetlerini dikkat çekmeden sürdürmek için stratejik önlemler almıştır. İhvân-ı Müslimîn, sosyal ve dini faaliyetlerini gizli bir biçimde yeniden yapılandırarak, topluma hizmet sunmayı ve ideolojik etkilerini sınırlı da olsa sürdürmeyi başarmıştır. Bu stratejik uyum, hareketin zorlu ve baskıcı koşullarda hayatta kalmasını sağlamış ve örgütün uzun vadeli devamlılığına katkıda bulunmuştur.

Bununla birlikte, psikolojik ve toplumsal baskılar yalnızca hareketle sınırlı kalmamış, Suriye toplumunun geneline sirayet etmiştir. Bu durum, geniş halk kesimleri arasında hoşnutsuzluk ve yabancılaşma duygularını artırmış, toplumsal ve siyasi kutuplaşmaları derinleştirmiştir.

2.5.3.Bölgesel ve Uluslararası Boyut

Hama Katliamı sonrası dönemde, Suriye rejiminin İhvân-ı Müslimîn'e yönelik baskı politikaları yalnızca iç dinamiklerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası faktörlerden de etkilenmiştir. 1970'ler ve 1980'ler boyunca Suriye ile komşu ülkeler arasındaki ilişkiler, özellikle Irak ve Lübnan ile olan siyasi ve askeri çekişmeler nedeniyle sürekli bir gerilim ortamı oluşturmuştur. İki ülke Baas partisi

şubeleri arasındaki ideolojik çatışmalar ve Lübnan'daki askeri müdahaleler, Suriye rejiminin iç muhalefeti bastırma ihtiyacını daha da artırmıştır.¹⁵³

İsrail ile devam eden çatışmaların yanı sıra, Golan Cephesi'ndeki kırılğan güvenlik dengesi ve Türkiye ile kuzey sınırında yaşanan su, sınır güvenliği ve askeri gerilimler, Suriye rejiminin iç istikrar arayışını daha da keskinleştirmiştir. Bu çok yönlü sınır baskıları, rejimi dış tehditleri önceliklendiren bir güvenlik doktrinine yöneltmiş; böyle bir ortamda iç muhalefet, özellikle de örgütlenme kapasitesi yüksek olan İhvân-ı Müslimîn, rejimin "iç cepheyi zayıflatabilecek" en kritik tehditlerinden biri olarak konumlandırılmıştır. Bu nedenle Hama Katliamı dâhil geniş çaplı askeri operasyonlar, yalnızca iç muhalefeti bastırma aracı olarak değil, dış tehditlere karşı "ulusal savunma hattını sağlamlaştırmanın" zorunlu bir tamamlayıcısı olarak sunulmuştur. Bölgesel çatışmaların yoğunluğu ve Suriye'nin giderek artan jeopolitik izolasyonu, rejime uluslararası denetimden büyük ölçüde bağımsız hareket etme olanağı sağlamış; böylece rejim, iç güvenlik politikalarını sınırsız biçimde sertleştirme fırsatı elde etmiştir.¹⁵⁴

Ayrıca, rejimin bu ortamda gösterdiği sert güç kullanımı, topluma ve üyelerine, her türlü muhalefetin ağır bedellerle karşılanacağı mesajını açıkçailetmiş, İhvân-ı Müslimîn'in yeniden örgütlenmesini ve görünürlüğünü sınırlandırmıştır. Sonuç olarak, Hama Katliamı sonrası dönem, İhvân-ı Müslimîn açısından yalnızca iç baskı ile değil, bölgesel ve uluslararası bağlamla da şekillenen çok katmanlı bir hayatta kalma sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, hareketin örgütsel esnekliğini sınamış, stratejik adaptasyon kapasitesini artırmış ve Suriye toplumu üzerindeki psikolojik ve toplumsal etkilerini derinleştirmiştir.

2.5.4.1982 Hama Katliamının İhvân-ı Müslimîn'e ve Suriye Toplumuna Uzun Vadeli Etkileri

Hama Katliamı, toplumsal düzeyde Suriye şehirlerinde derin demografik ve mezhepsel değişimlere yol açmış, yerinden edilmeler, sosyal kutuplaşmalar ve mezhepsel gerilimler yaygınlaşmıştır. Bu durum, yalnızca İhvân-ı Müslimîn ile rejim

¹⁵³ Mevsîlî, *Sûriye: ed-devle ve 'l-müctema'*, 230.

¹⁵⁴ Havrânî, *Sûriye fî 'uyûni't-târih*, 190.

arasındaki çatışmayı değil, tüm Suriye toplumunun yapısını derinden etkilemiştir.¹⁵⁵ Katliamın psikolojik etkileri de uzun süre devam etmiş; korku, izolasyon ve oto-sansür hem hareketin üyeleri hem de genel halk arasında yaygın bir norm haline gelmiştir. Bu durum, sosyal güvenin sarsılması ve toplumsal etkileşimin kısıtlanması ile sonuçlanmıştır.¹⁵⁶

Bölgesel ve uluslararası bağlam da uzun vadeli etkilerin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Suriye'nin Irak ile ideolojik çekişmeleri, Lübnan'daki müdahaleleri ve İsrail ile süregelen çatışmaları, rejimin iç muhalefeti bastırma stratejilerini pekiştirmiş, İhvân-ı Müslimîn'in faaliyetlerini daha da sınırlamış ve hareketin güvenliğini gözetken adaptasyon mekanizmalarını zorunlu kılmıştır.¹⁵⁷ Sonuç olarak, Hama Katliamı, İhvân-ı Müslimîn açısından sadece bir hayatta kalma süreci değil, aynı zamanda örgütsel ve psikolojik kapasitenin yeniden yapılandırıldığı, toplumsal yapının derinden etkilendiği ve bölgesel-dış faktörlerin etkisinin hissedildiği çok boyutlu bir tarihsel deneyim olarak değerlendirilebilir. Katliamın uzun vadeli etkileri hem hareketin stratejik esnekliğini artırmış hem de Suriye toplumunda derin travmatik izler bırakmıştır.

1982 Hama Katliamı, İhvân-ı Müslimîn ile Hafız Esad rejimi arasındaki ilişkinin tarihsel seyrinde dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Katliam, devlet-toplum çatışmasının çok boyutlu doğasını gözler önüne sermiş; yalnızca güvenlik ve askeri boyutlarla sınırlı kalmayıp, toplumsal, psikolojik, ideolojik, ekonomik ve bölgesel/uluslararası boyutları da içermiştir. Bu olay, İhvân-ı Müslimîn'in örgütsel yapısının yeniden şekillenmesine ve liderlik mekanizmalarının zayıflamasına yol açmış, ancak aynı zamanda hareketin baskıcı koşullar altında hayatta kalma ve uyum sağlama yeteneğini de göstermiştir.

Katliam, Suriye toplumu üzerinde uzun vadeli etkiler bırakmış; mezhepsel kutuplaşmaları derinleştirmiş, bireylerde oto-sansür ve korkuyu artırmış, demografik değişimlere yol açmış ve her türlü muhalefetin en sert şekilde karşılanacağı mesajını vermiştir: Her türlü muhalefet veya meydan okuma en sert güçle karşılanacaktır. Bu bağlamda, Hama Katliamı sadece bir güvenlik veya askeri müdahale olayı olarak

¹⁵⁵ Pierret, *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution*, 220.

¹⁵⁶ Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, 183-191.

¹⁵⁷ Havrânî, *Sûriye fî 'uyûni't-târih*, 190.

değil, çok boyutlu, tarihsel öneme sahip ve toplumsal dokuyu derinden etkileyen bir kırılma noktası olarak değerlendirilmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE SURİYE İHVÂNI

2011 yılında Arap dünyasında yaşanan halk ayaklanmaları, Suriye siyasi sahasında tarihi ve köklü bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu süreç, silahlı çatışmanın artmasına, toplumsal bölünmelerin derinleşmesine ve geleneksel siyasi ve sosyal aktörlerin konumlarının değişmesine yol açmıştır. Suriye krizi, bölgesel ve uluslararası etkileşimlerin bir uzantısı olarak ortaya çıkmış ve bu durum sahadaki karmaşayı artırmıştır.

Bu çerçevede, İhvân-ı Müslimîn Cemaati, Suriye muhalefetinin önde gelen aktörlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Kendi örgütsel ağları ve 1940–1950’lerden gelen siyasi deneyimleriyle hareket eden İhvân, ancak muhalefet içindeki parçalanma, rejimin askeri ve siyasi baskıları ile ulusal ve bölgesel aktörlerin farklı tutumları gibi ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Bu koşullar, cemaatin siyasi söylemini yeniden şekillendirmesine ve muhalefet sahnesinde varlığını sürdürmesini sağlayacak stratejiler geliştirmesine yol açmıştır.

İhvân’ın iç savaş sürecindeki rolünün incelenmesi, muhalefet içindeki konumunun ve politik tutumunun anlaşılması, ayrıca bölgesel ve uluslararası aktörlerle olan ilişkilerinin değerlendirilmesi, Suriye’deki karmaşık çatışma dinamiklerini çözümlenmek ve cemaatin geleceğe dair olası senaryolarını öngörmek açısından kritik bir öneme sahiptir.

3.1.İhvân’ın Suriye İç Savaşındaki Rolü

2011 yılında başlayan Suriye ayaklanması ve sonrasında gelişen iç savaş sürecinde, Müslüman Kardeşler Cemaati, muhalif hareket içinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Cemaat, uzun süreli örgütsel yapısı ve geçmişte kazandığı siyasi deneyimlerinden yararlanarak bazı üyelerini askeri direniş faaliyetlerine katarken, diğerlerini siyasi ve diplomatik alanlarda muhalefetin uluslararası ve bölgesel meşruiyetini güçlendirmek için görevlendirmiştir.¹⁵⁸

İhvân’ın bu dönemdeki rolü çok boyutluydu. Faaliyetleri sivil halka lojistik ve insani destek sağlamak, diğer muhalif gruplarla müzakerelere katılmak ve rejim

¹⁵⁸ Orhan Oytun, *Suriye’de Demokrasi mi İç Savaş mı? : Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye’ye Etkisi* (Ankara: ORSAM, 2011), 14-16.

sonrası olası geçiş süreci için siyasi vizyon oluşturmak gibi alanları kapsamaktadır.¹⁵⁹ Bununla birlikte, cemaat ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Bunlar arasında muhalefet içindeki parçalanmalar, diğer silahlı gruplarla rekabet ve rejim ile müttefiklerinden gelen doğrudan baskılar öne çıkmaktadır.¹⁶⁰

Aynı zamanda, İhvân'ın bölgesel ve uluslararası ilişkileri, bazı bölgesel aktörlerden sınırlı destek sağlanmasına imkân tanımış ve bu durum, geçiş döneminde İhvân'ı potansiyel bir ortak olarak konumlandırmıştır. Bu çok boyutlu rolün incelenmesi hem çatışmanın seyri hem de cemaatin Suriye'deki gelecekteki pozisyonunu anlamak açısından kritik öneme sahiptir.

3.1.1.İhvân'ın Suriye İç Savaşındaki Örgütsel Yapısı

Suriye'de Müslüman Kardeşler Cemaati'nin kökleri 20. yüzyılın 1940'lı yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde, Mısır'da Hasan el-Bennâ tarafından yönetilen deneyimden esinlenerek erken dönem hücreler kurulmuştur.¹⁶¹ Bu hücreler, esnek ve gizli yapılarıyla dikkat çekmiş olup, Suriye rejimi ve diğer siyasi aktörlerin tekrar eden baskılarına rağmen varlıklarını sürdürebilmişlerdir.¹⁶²

Cemaat, Şam'daki merkezi liderliği ile vilayetlerdeki yerel şubeleri birbirine bağlayan hiyerarşik bir örgütsel yapıya dayanmıştır. Bu yapı, siyasi ve sosyal faaliyetlerin etkin bir şekilde koordinasyonunu sağlamıştır. Ayrıca, iç ve dış bağlantılar ağı aracılığıyla, Mısır, Filistin ve Lübnan'daki Müslüman Kardeşler'den deneyim transferi sağlanmış ve böylece iç örgütlenme ve mücadele stratejileri geliştirilmiştir.¹⁶³

Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn, uzun yıllara dayanan sosyal ve hayır faaliyetleri sayesinde vakıflar, okullar ve eğitim merkezleri kurarak yerel halk arasında güçlü bir taban desteği oluşturmuştur.¹⁶⁴ Bu tarihsel deneyimler, 2011'deki Suriye ayaklanması sırasında cemaatin etkin bir şekilde rol almasını mümkün kılmış; liderlik ve planlama

¹⁵⁹ Allen George, *Suriye: Lâ hubz ve Lâ hurriyye* (Beyrut: Dâr eş-Şark, 2006), 37.

¹⁶⁰ Aron Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood* (Washington: D.C.: Carnegie Middle East Center, 2012), 22-24.

¹⁶¹ Bennâ, *Müzekkerât ed-da've ve 'd-dâ'ıye*, 1986, 230.

¹⁶² Adnan Sa'deddin, *el-İhvânü'l-Müslimîn fî Süriye: Müzekkerât ve zikrâyât* (Kahire: Mektebetü Medbûlî, 2010), 20-23.

¹⁶³ Bulut Gürpınar, "Sürgünde Örgüt: Suriye İhvânı", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, (2014), 115-132.

¹⁶⁴ Abdülazîz, *Evrakûn min târihi'l-İhvânü'l-Müslimîn*, 2001, 7/66-69.

tecrübesi, ayrıca siyasi, askeri ve sosyal alanlarda kullanılabilir geniş iletişim ağları sunmuştur.

Cemaatin Şam'daki merkezî liderliği ile taşradaki yerel şubeleri arasında oluşturulan hiyerarşik yapı, faaliyetlerin etkin biçimde koordine edilmesini sağlamıştır. Ayrıca Mısır, Filistin ve Lübnan'daki İhvân-ı Müslimîn örgütleriyle kurulan ilişkiler, örgütsel deneyimin aktarılmasına ve mücadele stratejilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.¹⁶⁵

2011'de Suriye'de başlayan halk ayaklanmasının kısa sürede iç savaşa dönüşmesi, İhvân'ın rolünü yeni bir boyuta taşımıştır. Cemaat, doğrudan geniş çaplı bir askeri güç ortaya koyamasa da muhalif saflarda stratejik katkılar sağlamıştır. Özellikle silahlı gruplara lojistik ve mali destek verilmiş, bazı üyeler operasyonel planlama ve danışmanlık görevlerinde yer almıştır.¹⁶⁶

Bu süreçte mezhepsel dinamikler de önemli bir rol oynamıştır. İhvân'ın çoğunlukla Sünni tabana dayanması, özellikle kırsal bölgelerde geniş bir destek sağlamasına yardımcı olmuştur. Buna karşın, Baas rejiminin güvenlik aygıtının büyük ölçüde Nusayri (Alevi) topluluğa dayanması, İhvân ile rejim arasındaki çatışmanın mezhepsel bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Bu durum, uluslararası kamuoyunda çatışmanın yalnızca siyasi değil, aynı zamanda mezhepsel bir karaktere sahip olduğu yönündeki algıyı da güçlendirmiştir. Dolayısıyla, İhvân'ın askeri ve siyasi faaliyetleri, yalnızca muhalefet içi rekabetin değil, aynı zamanda mezhepsel ayrışmaların da etkisi altında şekillenmiştir.¹⁶⁷

İhvân-ı Müslimîn, Suriye muhalefeti içindeki seküler çevreler ile Kürt siyasi hareketlerinden ciddi eleştiriler almıştır. Seküler Suriyeli aktörler liberal, sol eğilimli ve Arap milliyetçisi muhalif grupları kapsayan bu kesimler İhvân'ın siyasal söyleminin zaman zaman kapsayıcı bir dil kullansa da, temelde dinî referanslara dayandığını ve bu nedenle Suriye'nin mezhepsel (Sünni, Alevi, Hristiyan) ve etnik (Arap-Kürt-Süryani) çeşitliliğini güvence altına almak konusunda yeterli bir çerçeve

¹⁶⁵ el-Bennâ, *Müzekkirât ed-Da've ve ve'd-Dâ'îye*, 230; Hüseyinî, *el-İhvânü'l-Müslimîn: Kubrâ'l-harekât el-İslâmiyye el-mu'âsıra*, 123.

¹⁶⁶ Sa'deddin, *el-İhvânü'l-Müslimîn fi Sûriye: Müzekkerât ve zikrâyât*, 20-23.

¹⁶⁷ Cemal Kazak, "Suriye'de Baas Rejimine Karşı Muhalif Bir Hareket Olarak İhvân", *DergiPark*, (2022).

sunmadığını iddia etmişlerdir. Kürt hareketleri olarak anılan aktörler ise, esas olarak Suriye'deki başlıca Kürt siyasi yapıları ENKS (Kürt Ulusal Konseyi) ile PYD ve ona bağlı siyasi-askeri yapılar ve bunların dışında kalan daha küçük Kürt partilerini kapsamaktadır. Bu gruplar, İhvân-ı Müslimîn'in Kürtlerin kolektif hakları (kültürel tanınma, anadilde eğitim, yerel yönetimlerde özerklik ve siyasal temsil gibi talepler) konusunda net ve kurumsal bir vizyona sahip olmadığını savunmuşlardır. Onlara göre İhvân'ın "ümmetçi" yaklaşımı, tüm Müslüman topluluğu ortak bir çerçevede görme iddiası nedeniyle, Kürtlerin kendilerine özgü siyasi beklentilerini çoğu zaman görünmez kılmaktadır. Bu durum, İhvân ile hem seküler hem de Kürt muhalif grupları arasında belirgin bir mesafe oluşturmuş; her ne kadar bu taraflar Suriye Ulusal Konseyi gibi ortak muhalefet platformlarında birlikte yer alsalar da, aralarındaki işbirliği sınırlı ve kırılabilir kalmıştır. Bu durum, İhvân ile söz konusu gruplar arasında belirgin bir mesafe yaratmış ve Suriye Ulusal Konseyi gibi ortak muhalefet yapılarında yer almalarına rağmen, koordinasyonun sınırlı kalmasına yol açmıştır.¹⁶⁸

3.1.2.İhvân'ın Suriye İç Savaşındaki Siyasi ve Diplomatik Rolü

İhvân-ı Müslimîn'in Suriye devrimindeki rolü sadece askerî veya insani faaliyetlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda siyasi ve diplomatik bir boyut da kazanmıştır. 2011'de halk hareketinin başlamasından itibaren cemaat, farklı muhalefet çevreleriyle siyasi ittifaklar kurmaya çalışmış ve 2011'de kurulan Suriye Ulusal Konseyinin oluşumunda önemli bir rol üstlenmiştir. Örgütsel ağırlığı ve tarihsel tecrübesi sayesinde muhalefetin siyasi söyleminin şekillenmesinde etkili olmuş, özellikle rejimin devrilmesi ve çoğulcu bir geçiş sürecinin başlatılması yönünde ısrarcı bir tavır sergilemiştir.¹⁶⁹

Diplomatik düzeyde ise, İhvân özellikle Türkiye ve Katar ile kurduğu ilişkilerden önemli ölçüde faydalanmıştır. Bu ülkeler, cemaatin uluslararası platformlarda görünürlüğünü artırmasına imkân sağlayan siyasi alanlar ve lojistik destek sunmuşlardır. İhvân temsilcileri, Doha ve İstanbul'da düzenlenen muhalefet konferanslarında aktif şekilde yer almış, kendilerini yurt dışındaki Suriyelilerin geniş

¹⁶⁸ Raphaël Lefèvre, *The Muslim Brotherhood in Syria* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2013), 210-215.

¹⁶⁹ Burhan Galyun, *Atbüz-Zât: veka-i sevra lem tektemil* (Beyrut: el-Merkez el-Arabi li'l-Ebhas ve Diraset es-Siyasat, 2019), 145-147.

bir kesimini temsil edebilecek aktörlerden biri olarak takdim etmeye çalışmışlardır. Ancak bu durum bazı muhalefet çevrelerinde eleştirilere yol açmış; İhvân'ın muhalefet kurumlarına hâkim olmaya çalıştığı ve kendi ajandasını dayattığı iddia edilmiştir.¹⁷⁰

Uluslararası büyük güçler düzeyinde ise, İhvân-ı Müslimîn, ABD ve Avrupa Birliği ile iletişim köprüleri kurmaya çalışmıştır. Washington ve Brüksel'de düzenlenen toplantılara katılmış ve rejim sonrası demokratik bir geçişe bağlılıklarını vurgulayan bir vizyon sunmuştur. Ancak Batı'nın İhvân-ı Müslimîn'e yaklaşımı çoğu zaman belirsiz olmuştur. Örgütün İslamcı geçmişi ve ideolojik kimliği nedeniyle temkinli bir tutum sergilenirken, bazı karar alıcılar tarafından Esad rejimine karşı etkili bir siyasi güç olarak değerlendirilmiştir. Bu çelişkili tutum, İhvân-ı Müslimîn'e bazı fırsatlar sağlamış, ancak diplomatik faaliyetlerinin etkinliğini sınırlamıştır.¹⁷¹

Genel olarak değerlendirildiğinde, İhvân'ın siyasi ve diplomatik rolü, hareketin sadece yerel ölçekte faaliyet gösteren bir dinî cemaatten, bölgesel düzeyde siyasi bir aktör olma yönündeki isteğini yansıtmaktadır. Ancak Suriye içindeki sınırlı tabanları ve muhalefetin diğer unsurlarıyla yaşadıkları keskin görüş ayrılıkları, bu rolün sahadaki etkinliğini başlangıçta beklendiği kadar güçlü kılmamıştır.

3.1.3. Mezhepsel ve Dini Boyut ile Cemaatin Diğer Fraksiyonlar ve Yerel Halk İle İlişkisi

Suriye'de İhvân-ı Müslimîn'in dini boyutu, diğer muhalif fraksiyonlar ve yerel halk ile ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Cemaat, İslami davet ile siyasi talepleri birleştiren orta yol bir söylem geliştirmiştir. Bu durum özellikle Sünni çoğunluğa sahip bölgelerde geniş bir taban oluşturmaya olanak sağlamıştır. Öte yandan, bazı seküler ve Kürt fraksiyonları, İhvân-ı Müslimîn'in bu dini söylemini, Suriye'nin çok kültürlü ve çok mezhepli yapısıyla çatışabilecek bir vizyon olarak görmüşlerdir.¹⁷²

İhvân-ı Müslimîn, gerektiğinde diğer fraksiyonlarla iş birliği yapma yolunu seçmiş, ancak örgüt içi yapısını ve dini referanslarına dayalı hiyerarşisini korumuştur.

¹⁷⁰ Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood*, 12-15.

¹⁷¹ Steven Brooke, *The Muslim Brotherhood and the West: A History of Enmity and Engagement* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 242-245.

¹⁷² Pierret, *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution*, 180-185.

Bu denge, sosyal etkilerini sürdürmelerini sağlarken, bazı muhalefet güçleri ile uzun vadeli stratejik ittifaklar kurmalarını sınırlamıştır.¹⁷³

Yerel halk açısından da İhvân-ı Müslimîn'in dini bağlılığı ve yerel referanslara saygısı, özellikle kırsal bölgelerde güven inşa etmiş, fakat azınlık ve farklı mezhep gruplarında endişelere yol açmıştır. Cemaatin dini kimliği hem bir güç kaynağı hem de sınırlayıcı bir faktör olarak ortaya çıkmış, farklı coğrafi ve toplumsal bağlamlarda etkisi değişkenlik göstermiştir.¹⁷⁴

Ek olarak, İhvân-ı Müslimîn, dini temelli sosyal yardımlar ve vakıf faaliyetleri ile yerel halkla bağlarını güçlendirmiştir. Bu faaliyetler hem itibarlarını artırmış hem de bölgede sosyal tabanlarını genişletmelerine katkıda bulunmuştur. Ancak bu etkinlikler, diğer muhalif gruplar tarafından zaman zaman, cemaatin nüfuzunu artırma aracı olarak değerlendirilmiştir.

3.1.4. İhvân'ın Suriye İç Savaşı Sürecinde Karşılaştığı Zorluklar ve Meydan Okumalar

Suriye'de İhvân-ı Müslimîn, devrim sürecinde iç ve dış birçok zorlukla karşılaşmıştır. En önemli meydan okumalardan biri, muhalefet içindeki bölünmeler ve diğer silahlı gruplarla yaşanan rekabet olmuştur. Her grup, sahadaki etkisini artırmak ve kendi önceliklerini belirlemek isterken, bu durum bazen ortak koordinasyonu zayıflatmıştır.¹⁷⁵

Bunun yanı sıra, İhvân-ı Müslimîn, rejim ve müttefiklerinden (ör. Hizbullah, İran destekli milisler, Rusya'nın hava ve istihbarat desteği, Şii milis gruplar) doğrudan baskılara maruz kalmıştır. Bu baskılar arasında tutuklamalar, baskınlar ve liderlerin veya lojistik merkezlerin hedef alınması yer almıştır. Bu durum, örgütün kimi bölgelerdeki faaliyet alanını daraltmış ve hem askerî hem de siyasî stratejilerini daha gizli biçimde yürütmeye zorlamıştır.¹⁷⁶

Bu zorluklar aynı zamanda cemaatin iç karar alma süreçlerini de etkilemiştir. Liderler, dini ilkeler, siyasi ihtiyaçlar ve sahada var olma gereklilikleri arasında denge kurmak zorunda kalmıştır. Bu durum, diğer muhalif gruplar ve yerel halk ile olan iş

¹⁷³ Charles Lister, *The Syrian Jihad* (England: Oxford University Press, 2015), 116-124.

¹⁷⁴ Pierret, *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution*, 220-222.

¹⁷⁵ Lefèvre, *The Muslim Brotherhood in Syria*, 220-225.

¹⁷⁶ Pierret, *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution*, 190-195.

birliklerini çoğu zaman güvenlik ve siyasi koşullara bağlı kılmış, aynı zamanda İhvân-ı Müslimîn'in dini kimliğini koruma çabasını da sürdürmüştür.¹⁷⁷

Suriye'de İhvân-ı Müslimîn'in faaliyetlerini şekillendiren temel eksenlerden biri, dini ve mezhepsel boyut olmuştur. Dini kimlik hem diğer muhalif fraksiyonlar hem de yerel halkla ilişkilerde cemaatin politikalarını yönlendirmiş, hem de siyasi ve askeri karar alma süreçlerinde temel bir referans noktası sağlamıştır. Dini değerlere bağlılık, bazı bölgelerde İhvân-ı Müslimîn'e sosyal meşruiyet ve geniş bir taban kazandırmış olsa da aynı zamanda özellikle seküler gruplar ve mezhepsel azınlıklar ile rejim ve müttefiklerinin doğrudan baskıları karşısında bir dizi zorluğu da beraberinde getirmiştir. İç çekişmeler ve silahlı gruplar arasındaki rekabet, cemaatin hedeflerini bütüncül biçimde gerçekleştirmesini sınırlamıştır. Bu bağlamda, dini boyut İhvân-ı Müslimîn için hem güç kaynağı hem de sınırlayıcı bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal ve politik nüfuzlarını artırmalarına yardımcı olurken, ittifaklar kurma ve genişleme konusunda sınırlamalar getirmiştir. Bu durum, cemaatin dini kimliğini koruma çabası ile karmaşık siyasi gerçeklikler arasında sürekli bir denge arayışında olduğunu göstermektedir.

2011 yılından itibaren Suriye'de yaşanan olaylar, İhvân-ı Müslimîn'in siyasi ve askeri çatışma sürecindeki etkisini test eden önemli bir dönem olmuştur. Cemaat, yüksek düzeyde iç örgütlenme ve halkı mobilize etme kapasitesi göstermiş, bu da onu muhalefetin farklı bileşenleri arasında etkili bir aktör haline getirmiş ve böylece hem askeri koordinasyon hem de politikaların şekillendirilmesinde belirgin bir rol oynamasına zemin hazırlamıştır.¹⁷⁸

Bununla birlikte, İhvân-ı Müslimîn'in etkisi çeşitli sınırlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Muhalefet içindeki fraksiyonel bölünmeler, diğer silahlı gruplarla yaşanan rekabet ve bölgesel ile uluslararası aktörlerden gelen baskılar bu kısıtlamaların başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Bu faktörler, İhvân-ı Müslimîn'in vizyonunu tam olarak hayata geçirme kapasitesini sınırlamış ve siyasi sahadaki konumlarını, askeri ve siyasi durumun hızlı değişimlerine bağlı olarak hassas hale getirmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood*, 18-21.

¹⁷⁸ Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood*, 22-28.

¹⁷⁹ Brooke, *The Muslim Brotherhood and the West: A History of Enmity and Engagement*, 248-252.

Örgütsel ve politik açıdan bakıldığında, birkaç önemli ders çıkarılabilir. Birincisi, liderliğin geçici ittifaklar ve saha koşullarına uyum sağlama esnekliğinin önemi; ikincisi, kriz dönemlerinde hareketi destekleyebilecek geniş bir sosyal tabanın korunması; üçüncüsü, tarihsel örgütsel deneyimin ve siyasi planlama yeteneğinin, iç ve dış zorluklara rağmen etkinliğin sürdürülmesinde kullanılmasıdır.¹⁸⁰

Suriye’de İhvân-ı Müslimîn’in geleceği, dini ve politik kimliğini Suriye çatışmasının karmaşık koşullarıyla dengeleme kapasitesine ve devam eden zorluklarla başa çıkmak için esnek mekanizmalar geliştirebilme yeteneğine sıkı sıkıya bağlıdır.

3.1.5.İhvân’ın Muhalefet İçindeki Yeri ve Politik Tutumu

Suriye iç savaşında İhvân-ı Müslimîn, farklı muhalif fonksiyonlar arasında bir köprü görevi görmüş ve laik gruplardan diğer İslami silahlı oluşumlara kadar geniş bir yelpazede ilişkiler kurmuştur. Cemaatin muhalefet içindeki konumu, güçlü iç örgütlenmesi, sağlam sosyal tabanı ve rejim sonrası için kapsamlı bir politik vizyon geliştirme kapasitesi ile şekillenmiştir.¹⁸¹

Suriye İhvân-ı Müslimîn’i, 2011’de başlayan halk ayaklanmasından itibaren muhalefet sahnesinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Tarihsel tecrübesi ve örgütsel kapasitesi sayesinde, yeni kurulan muhalefet yapılarında en etkili aktörlerden biri olmuştur. Bu bağlamda cemaat, 2011’de İstanbul’da ilan edilen Suriye Ulusal Konseyinin kurucu unsurları arasında yer almış, böylece hem İslami hem de laik kesimler ile Arap ve Kürt topluluklar arasında bir köprü işlevi görmeyi amaçlamıştır.¹⁸²

İhvân’ın siyasi tutumu, İslami kimliği korurken aynı zamanda demokrasi ve çoğulculuk ilkelerine vurgu yapmak üzerine inşa edilmiştir. Cemaatin önde gelen liderleri, resmi belgelerde ve kamuya açık açıklamalarda “tam anlamıyla teokratik bir devlet” fikrini reddetmiş; bunun yerine, “İslami referansa sahip sivil devlet” modelini önermişlerdir. Bu yaklaşım, bir taraftan uluslararası ve bölgesel aktörleri yatıştırmayı, diğer taraftan ise Suriye toplumunun geniş kesimlerini kazanmayı hedeflemiştir.¹⁸³

¹⁸⁰ Ahmed Mevsilî, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye fi'l-'âlemi'l-'Arabî* (Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 2004), 330-332.

¹⁸¹ Lefèvre, *The Muslim Brotherhood in Syria*, 200-210.

¹⁸² Lister, *The Syrian Jihad*, 116-118.

¹⁸³ Lefèvre, *The Muslim Brotherhood in Syria*, 195-200.

Bununla birlikte, İhvân'ın muhalefet içindeki konumu her zaman istikrarlı olmamıştır. Özellikle laik ve Kürt gruplar tarafından, muhalefet karar mekanizmalarını “kontrol altına alma” çabasıyla suçlanmış; bu eleştiriler özellikle Suriye Ulusal Konseyi ve 2012’de kurulan Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu içerisindeki etkinlikleri bağlamında dile getirilmiştir. Öte yandan, bazı Selefî-cihadçı gruplar İhvân’ı “fazla ılımlı” olmakla eleştirmiş, bu da askeri sahada iş birliğini zorlaştırmıştır.¹⁸⁴

Tüm bu eleştirilere rağmen cemaat, bölgesel müttefiklerle geliştirdiği ilişkiler ve aktif diplomasi faaliyetleri sayesinde muhalefet içinde göz ardı edilemeyecek bir aktör olarak varlığını sürdürmüştür. Böylece İhvân, muhalefet içindeki iç dengelerin şekillenmesinde kritik bir rol oynamaya devam etmiş, ancak sürekli bir meşruiyet tartışmasının da odağında kalmıştır.¹⁸⁵

3.1.5.1.Kürtlerin Tutumu

Suriye İhvân-ı Müslimîni ile Kürt siyasi hareketi arasındaki ilişki, tarihsel olarak mesafeli ve güvensizlik temelli olmuştur. İhvân, erken dönemlerde Kürtlerin özerklik veya federasyon taleplerine açık bir destek vermemiş; 2011 sonrasında da “ülkenin birliği ve toprak bütünlüğü” söylemine vurgu yaparak, Kürtlerin özyönetim talepleriyle çelişmiştir. Her ne kadar sürgündeki bazı İhvân liderleri, Kürtlerin kültürel ve siyasi haklarını tanıyan belgeler yayımlamış olsalar da bu girişimler güven inşa etmeye yetmemiştir. Dolayısıyla, Kuzey ve Doğu Suriye’de iş birliği sınırlı ve kırılğan kalmıştır.¹⁸⁶

İhvân ile Kürtler arasındaki ilişki, tarihsel güvensizlik ve ulusal önceliklerdeki farklılıklarla karakterize edilmiş olup, İhvân’ın kapsayıcı ulusal bir proje oluşturma çabaları, Kürt partilerinin güvenini kazanmak için yetersiz kalmış ve iş birliği sınırlı ve zayıf olmuştur.

3.1.5.2.Selefî Grupların Tutumu

Selefî eğilimli gruplarla İhvân arasındaki ilişki hem iş birliği hem de rekabet unsurları taşımıştır. Bazı dönemlerde lojistik ve saha koordinasyonu gerçekleşmiş ancak birçok selefî-cihadçı grup İhvân’ı “fazla ılımlı” ve “iktidara odaklı” olmakla

¹⁸⁴ Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood*, 17-27.

¹⁸⁵ Allen George, *Syria: Neither Bread Nor Freedom* (London: Zed Books, 2003), 37.

¹⁸⁶ Lefèvre, *The Muslim Brotherhood in Syria*, 210-215.

eleştirmiştir. Ayrıca dış kaynaklı finansman akışları selefi grupları güçlendirirken, İhvân'ın bağımsız hareket alanını daraltmıştır. Bu durum, sahada askeri koordinasyonu sınırlı hale getirmiştir.¹⁸⁷

Selefi gruplar, İhvân'ı daha pragmatik görerek iş birliğini sınırlı koordinasyonla sınırlandırmış, dış destek sayesinde askeri sahada üstünlük sağlamış, İhvân ise siyasi ve diplomatik etkisini korumuştur.

3.1.5.3.Liberal ve Laik Kesimlerin Tutumu

Liberal ve laik muhalefet çevreleri, İhvân'a karşı her zaman şüpheli bir tutum sergilemiştir. "İslami referanslı sivil devlet" söyleminin, gelecekte siyasi sistem üzerinde hegemonya kurma girişiminin örtülü bir biçimi olabileceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca İhvân'ın Suriye Ulusal Konseyi ve Ulusal Koalisyon gibi oluşumlarda liderlik pozisyonlarını kontrol etme eğilimi, bu kesimlerdeki kaygıları artırmıştır. Buna karşılık, İhvân demokratik değerler ve çoğulculuk vurgusuyla kendini meşrulaştırmaya çalışsa da azınlıkların ve kadınların haklarını garanti altına alan net bir anayasal çerçevenin eksikliği, iki taraf arasındaki mesafeyi korumuştur.¹⁸⁸

Liberal ve laik kesimler, İhvân'ı siyasi hegemonya kurma riski olarak görmüş, demokratik vaatlerine rağmen güven eksikliği nedeniyle muhalefet içindeki iş birliğini sınırlamıştır.

3.1.5.4.Arap Milliyetçi Akımların Tutumu

Arap milliyetçi akımlar, tarihsel olarak Arap ulusal düşüncesi veya eski Baas kökenli partileri kapsayan siyasi güçleri içerir. Bu gruplar, İhvân-ı Müslimîn'in dini nüfuzunun muhalefetin siyasi kararlarını kontrol altına alabileceği veya ideolojik projelerini dayatabileceği endişesiyle sürekli temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Bazı liderler, belirli cephelerde Esad rejimine karşı iş birliği denemiş olsa da bu ittifaklar genellikle kırılabilir ve geçici olmuştur. Bu temkinlilik, İhvân'ın muhalefet içinde geniş çaplı ittifaklar kurma kapasitesini sınırlamış ve Suriye Ulusal Konseyi ile Ulusal Koalisyon'daki kolektif karar alma süreçlerinin etkinliğini azaltmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Raphaël Lefèvre, *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria* (England: Oxford University Press, 2013), 211-214.

¹⁸⁸ Steven Heydemann, *Islamists and the Syrian Opposition* (New York: The Century Foundation, 2017), 29-34..

¹⁸⁹ Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood*, 25-27.

Arap milliyetçi akımların İhvân-ı Müslimîn'e karşı sürekli temkinli yaklaşımının yalnızca ideolojik bir tutum olmadığını, aynı zamanda siyasi hegemonya ve İhvân'ın devletin geleceğine yönelik vizyonunu dayatma olasılığına ilişkin stratejik kaygılardan kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca, geçici ve kırılğan ittifaklar, muhalefet içindeki taraflar arasındaki güvenin sınırlı olduğunu ve İhvân'ın muhalefetin birleşik yapıları içindeki etkili siyasi rolünü kısıtladığını ortaya koymaktadır.

3.1.5.5. Aşiretler ve Yerel Grupların Tutumu

Aşiretler ve yerel gruplar, kabile ve toplumsal aidiyetlere dayalı olarak farklı bölgelerde faaliyet göstermektedir. Bu grupların İhvân ile ilişkisi, çoğu zaman çıkar ve askeri veya güvenlik durumuna göre değişiklik göstermiştir. İş birliği genellikle geçici ve taktiksel düzeyde kalmış; belirli bölgelerin korunması veya lojistik yolların güvence altına alınması gibi konularla sınırlı olmuştur. Her ne kadar stratejik etkileri sınırlı olsa da bu grupların desteği, İhvân'a bazı bölgelerde saha faaliyetleri yürütme imkânı sağlamış ve kırsal alanlarda veya aşiret bölgelerinde sosyal tabanını genişletmesine yardımcı olmuştur.¹⁹⁰

Aşiretlerin ve yerel grupların İhvân-ı Müslimîn ile kurduğu ilişkilerin, çoğunlukla çıkar dengeleri ile güvenlik koşullarına bağlı olarak değişkenlik gösterdiği belirtilmektedir. Bu durum, iş birliğinin çoğunlukla geçici ve taktiksel düzeyde kalmasına yol açmış, ancak belirli bölgelerin korunması ve lojistik yolların güvence altına alınması gibi alanlarda İhvân'a saha faaliyetleri yürütme imkânı sağlamıştır. Böylece, stratejik etkileri sınırlı olsa da bu grupların desteği kırsal ve aşiret bölgelerinde İhvân'ın sosyal tabanını güçlendirmesine katkıda bulunmuştur.

3.1.5.6. İhvân Dışı İslami Grupların Tutumu

Bu kategoride, cihatçı Selefi gruplar ve İhvân'a bağlı olmayan yerel İslami hareketler yer almaktadır. Bu gruplar ile İhvân arasındaki rekabet hem ideolojik hem de askeri düzeyde görülmüştür. Bu durum, İhvân'ın sahadaki kontrolünü kısıtlamış ve muhalif grupların yönetimini daha karmaşık hale getirmiştir. Ancak, ortak düşmana (rejime) karşı geçici koordinasyonlar zaman zaman gerçekleşmiş ve bu da çatışma

¹⁹⁰ Lefèvre, *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*, 211-214.

yönetiminde pragmatik bir yaklaşım göstermiş fakat temel farklılıklar ve rekabet devam etmiştir.¹⁹¹

Cihatçı Selefi gruplar ile İhvân-ı Müslimîn'den bağımsız yerel İslami hareketler arasındaki vurgulanmaktadır. Bu hem ideolojik hem de askerî düzeyde belirgin bir şekilde sürdüğü vurgulanmaktadır. Bu durum, İhvân'ın sahadaki kontrolünü sınırlamış ve muhalif grupların yönetimini daha karmaşık hâle getirmiştir. Bununla birlikte, ortak düşmana (rejime) karşı zaman zaman geçici koordinasyonlar sağlanmış ve çatışma yönetiminde pragmatik bir yaklaşım ortaya konmuştur. Ancak temel farklılıklar ve rekabet süregelen bir dinamik olarak devam etmiştir.

Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları, İhvân'ın siyasi nüfuzuna karşı temkinli bir tutum sergilemiştir. Buna rağmen, iş birliği insani ve sosyal programlarla sınırlı kalmıştır; örneğin, yardım, eğitim ve sağlık projeleri gibi faaliyetler yürütülmüştür. Bu iş birliği, İhvân'ın halk arasındaki itibarını artırmış olsa da doğrudan siyasi etki ve Ulusal Konsey veya Koalisyon içindeki karar süreçlerine katılım açısından sınırlı kalmıştır.¹⁹²

İhvân-ı Müslimîn'in Suriye muhalefeti içindeki konumu, ideolojik, dini ve kabile temelli farklılıklar ile Arap milliyetçi ve laik akımların stratejik kaygılarından etkilenecek dinamik ve karmaşık bir yapı arz etmiştir. Örgüt, özellikle aşiret ve yerel ağlar ile insani ve eğitim faaliyetleri aracılığıyla sosyal ve siyasi nüfus tabanını genişletmiş, ancak diğer silahlı gruplarla rekabet, sivil toplumun temkinli tutumu ve Arap milliyetçi ile laik akımlarla sınırlı iş birliği nedeniyle belirgin kısıtlamalarla karşılaşmıştır.

Bu bağlamda, İhvân'ın etkisinin mutlak olmadığı görülmektedir; zira muhalefet içindeki iç bölünmeler ve gruplar arası karar merkezlerindeki rekabet, birleşik bir cephe kurma olanağını sınırlamıştır. Bununla birlikte, örgüt, bazı gruplarla seçici koordinasyonlar kurarak taktiksel esneklik göstermiş ve sosyal ile siyasi nüfuzunu kullanarak muhalefet sahnesindeki konumunu güçlendirmiştir. Bu dinamik yapı, İhvân'a gelecekte daha merkezi bir rol üstlenme potansiyeli sunmakla birlikte,

¹⁹¹ Heydemann, *Islamists and the Syrian Opposition*, 29-34.

¹⁹² Aron Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood's Struggle for Survival* (Washington: Wilson Center, 2020), 22-24.; George, *Syria: Neither Bread Nor Freedom*, 37-40.

örgütün başarısı; ittifakları etkin biçimde yönetme, dinî ve siyasî boyutlar arasında dengeli bir konum tesis etme ve hem iç hem de dış baskılarla başa çıkabilme kapasitesine bağlıdır.

3.2.İhvân'ın Yeni Oluşumlar (Özgür Suriye Ordusu, Ceyş el-İslam, Ahrar eş-Şam vb.) ve Uluslararası Aktörlerle İlişkileri

Suriye iç savaşının başlamasından itibaren, İhvân-ı Müslimîn'in faaliyet alanı yalnızca yerel muhalefet gruplarıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda yeni oluşan yapıların yanı sıra uluslararası aktörlerle kurduğu etkileşimlerle de şekillenmiştir. Bu çerçevede, örgütün hem Suriye içinde ortaya çıkan çeşitli siyasi ve askerî oluşumlarla geliştirdiği ilişkiler hem de Türkiye, Katar ve diğer bölgesel ve küresel aktörlerle yürüttüğü diplomatik temaslar belirleyici bir öneme sahiptir.

Ortaya çıkan yeni oluşumlar, İhvân'ın stratejik hedeflerini ve sahadaki etkisini yeniden tanımlamış; bu yapılar hem yerel düzeyde iş birliği imkânlarını hem de uluslararası tanınma ve destek kanallarını biçimlendirmiştir. Aynı zamanda, uluslararası ilişkiler boyutu, İhvân'ın politik vizyonunu küresel ve bölgesel aktörler nezdinde sunma imkânı tanımış, fakat Batı ve bazı komşu ülkeler açısından ideolojik ve güvenlik kaygıları nedeniyle sınırlamalar da yaratmıştır.

Bu bölüm, İhvân-ı Müslimîn'in yeni oluşumlar içindeki pozisyonunu, uluslararası aktörlerle ilişkilerini ve bu ilişkilerin örgütün gelecekteki rolüne etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Suriye iç savaşının uzaması ve muhalif sahadaki güç dengelerinin değişmesi, İhvân-ı Müslimîn'in stratejik konumunu yeniden şekillendirmiştir. Örgüt, geleneksel yapısının yanı sıra yeni siyasi ve askeri oluşumlar içinde hem aracılık hem de liderlik rolü üstlenmiştir. Bu yeni yapılar, yerel muhalefetin koordinasyonunu sağlamak, kaynakları yönetmek ve belirli bölgelerde güvenlik ile lojistiği denetlemek açısından kritik öneme sahiptir. İhvân, sahadaki bu oluşumlarla kurduğu ilişkiler sayesinde hem siyasi vizyonunu yayma hem de yerel sosyal tabanını güçlendirme imkânı bulmuştur.¹⁹³

Ancak bu ilişkiler her zaman sorunsuz değildir. Yeni oluşumlar arasındaki ideolojik farklılıklar, liderlik çekişmeleri ve dış destek kaynaklarına erişim

¹⁹³ Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood's Struggle for Survival*, 25-28.

konularında rekabetler gözlemlenmiştir. İhvân, bu zorluklara rağmen pragmatik bir yaklaşım benimseyerek hem koordinasyon sağlayıcı hem de ara bulucu rolünü sürdürmüştür. Böylece örgüt, sadece kendi etkisini artırmakla kalmamış, muhalefetin sahadaki etkinliğini ve dayanışmasını da dolaylı olarak şekillendirmiştir.¹⁹⁴

Bu durum, İhvân-ı Müslimîn'in Suriye muhalefet sahnesini yeniden şekillendirmedeki merkezi rolünü ortaya koymaktadır; zira örgüt, yalnızca geleneksel konumunu tahkim etmekle yetinmemiş, aynı zamanda yeni oluşumlarla geliştirdiği etkileşimler aracılığıyla arabuluculuk ve koordinasyon işlevi üstlenmiştir. Bu durum, örgütün karmaşık ve değişken bir çatışma ortamına uyum sağlama kapasitesini ve siyasi ile sosyal hedefleri arasında denge kurma yeteneğini göstermektedir. Ayrıca, ideolojik ve liderlik temelli farklılıklar ile dış destek kaynaklarına erişimde karşılaşılan güçlükler, İhvân'ın etkinlik alanını daraltmış; bu durum, Suriye muhalefeti içindeki ilişkilerin rekabetçi ve sürekli değişen niteliğini açık biçimde görünür kılmaktadır.

Suriye iç savaşının uluslararası boyutu, İhvân-ı Müslimîn'in diplomatik ve siyasi faaliyetlerini de şekillendirmiştir. Örgüt hem bölgesel hem de küresel aktörlerle ilişkiler kurarak, Suriye muhalefetinin temsilcisi olarak pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır. Türkiye ve Katar, İhvân'a lojistik, siyasi ve kısmen mali destek sağlayan başlıca bölgesel aktörler olarak öne çıkmıştır. Bu destek, özellikle İhvân'ın saha koordinasyonu ve insani faaliyetleri yürütme kapasitesini artırmıştır.¹⁹⁵

Öte yandan, Batı ülkeleri ve Avrupa Birliği açısından İhvân-ı Müslimîn'in ideolojik geçmişi ve İslami kimliği, temkinli bir yaklaşım benimsenmesine yol açmıştır. ABD ve bazı AB ülkeleri, örgütün demokratik geçiş süreçlerine bağlılığını sorgulamış, ancak Esad rejimine karşı etkili bir muhalif güç olarak değerlendirmişlerdir. Bu çelişkili yaklaşım, İhvân'ın diplomatik alanlarda hem fırsatlar elde etmesini hem de sınırlarla karşılaşmasını beraberinde getirmiştir.¹⁹⁶ Uluslararası ilişkiler boyutu, İhvân-ı Müslimîn'in hem sahadaki etkisini hem de politik vizyonunu dış aktörler nezdinde sunma imkânını artırmış, ancak ideolojik ve güvenlik kaygıları nedeniyle etkinliği sınırlı kalmıştır.

¹⁹⁴ Pierret, *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution*, 281-285.

¹⁹⁵ Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood's Struggle for Survival*, 30-35.

¹⁹⁶ İlker Aytürk, *Turkey and the Syrian Muslim Brotherhood: Diplomacy and Strategy*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 45-50.

Suriye iç savaşının uzamasıyla birlikte muhalif sahada birçok yeni silahlı ve siyasi oluşum ortaya çıkmıştır. İhvân-ı Müslimîn, bu yeni aktörlerle ilişkilerini hem kendi sosyal tabanını güçlendirmek hem de muhalefet sahasında etkinliğini artırmak amacıyla şekillendirmiştir.

Örgüt, yeni oluşumlarla genellikle geçici ve taktiksel ittifaklar kurmuş, saha koordinasyonu, lojistik destek ve belirli bölgelerde güvenlik sağlama gibi alanlarda iş birliği yapmıştır. Bu ittifaklar, ideolojik farklılıklar ve liderlik çekişmeleri nedeniyle genellikle kısa ömürlü olmuştur. Buna rağmen, İhvân, pragmatik yaklaşımı sayesinde sahadaki varlığını korumuş ve muhalefet içindeki etki alanını genişletmiştir.¹⁹⁷

Bu ilişkiler, İhvân'ın sadece kendi örgütsel kapasitesini güçlendirmesine değil, aynı zamanda muhalefetin kolektif koordinasyon yeteneğini geliştirmesine de imkân tanımıştır. Örgüt, yeni oluşumlarla ilişkilerini sürdürürken merkezi liderlik ile saha liderlikleri arasında koordinasyon mekanizmalarını etkin tutmaya özen göstermiştir.¹⁹⁸

3.2.1.İhvân'ın Suudi Arabistan, Türkiye ve Katar ile İlişkileri:

Türkiye ve Katar, Suriye İhvân-ı Müslimîn'i hem siyasi hem askeri hem de lojistik açıdan desteklemede merkezi bir rol oynamıştır. Örneğin, Türkiye, İhvân liderlerinin uluslararası konferanslara katılımını kolaylaştırmış, resmi ve yarı-resmi kanallar aracılığıyla siyasi ve medya desteği sağlamış ve muhalefet koalisyonunun kontrolündeki bölgelere insani yardımların koordinasyonuna katkıda bulunmuştur. Katar ise, İhvân ile bağlantılı bazı gruplara doğrudan mali destek sağlamış ve el-Cezire kanalı üzerinden medya desteği sunarak örgütün sahadaki örgütsel kapasitesini güçlendirmiştir.¹⁹⁹

Türkiye, İhvân'ın ulusal ve uluslararası meşruiyet kazanmasında aktif rol oynamış, siyasi danışmanlık ve medya desteği ile örgütün kamuoyundaki imajını güçlendirmiştir. Öte yandan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi diğer bölgesel aktörler, İhvân'a karşı temkinli veya rekabetçi bir yaklaşım benimseyerek örgütün bazı operasyonlarını ve saha koordinasyonunu dolaylı olarak sınırlamıştır.²⁰⁰

¹⁹⁷ Aytürk, *Turkey and the Syrian Muslim Brotherhood: Diplomacy and Strategy*, 52-56.

¹⁹⁸ Lefèvre, *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*, 230-235.

¹⁹⁹ Aytürk, *Turkey and the Syrian Muslim Brotherhood: Diplomacy and Strategy*, 45-50.

²⁰⁰ Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood's Struggle for Survival*, 40-45.

Bu durum, İhván'ın hem avantajlarını hem de sınırlarını ortaya koymuş ve pragmatik diplomasi ile stratejik esnekliği zorunlu kılmıştır.

3.2.2.İhván'ın Batı Dünyasıyla İlişkileri

ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri, İhván-ı Müslimîn'in ideolojik arka planı ve İslami kimliği nedeniyle örgüte karşı temkinli bir tutum sergilemiştir. Bununla birlikte, bazı uluslararası toplantı ve danışma süreçlerinde, rejim sonrası demokratik geçiş döneminde İhván'ın üstlenebileceği olası rol değerlendirilmiştir. Bu çelişkili yaklaşım, örgüte diplomatik alanlarda sınırlı fırsatlar tanırken, aynı zamanda uluslararası etkinliğini kısıtlamıştır.²⁰¹

Örgüt, bölgesel ve uluslararası aktörler arasındaki çıkar çatışmaları, dış destek kaynaklarına erişimdeki farklılıklar ve güvenlik kaygıları gibi faktörlerle sınırlandırılmıştır. Bu durum, İhván'ın uluslararası arenadaki faaliyetlerini daha çok politik ve diplomatik düzeyde tutmasına neden olmuştur.

İhván'ın uluslararası ilişkiler deneyimi, diplomatik esneklik ve değişken uluslararası çevreye uyum sağlama gerekliliğini göstermektedir. Örgüt, merkezi liderlik ile saha liderlikleri arasında koordinasyon mekanizmalarını geliştirme, lojistik ve mali kaynakları nispeten bağımsız yönetme ve dış desteğe aşırı bağımlılığı azaltma ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca, uluslararası ilişkilerde stratejik iletişim ve ılımlı bir dil kullanımı, örgütün sahadaki sosyal tabanını güçlendirmesine ve siyasi meşruiyet kazanmasına katkı sağlamıştır.²⁰²

Suriye İhván-ı Müslimîn'in iç savaş sürecindeki deneyimi, örgütün uluslararası alanda etkin olabilme kapasitesinin, güçlü iç örgütlenme, bölgesel ve uluslararası çevredeki değişkenlere uyum sağlama yeteneği ile dış aktörlerle çeşitli ilişki ağları kurma becerisinin bir kombinasyonuna dayandığını ortaya koymaktadır. Türkiye ve Katar'ın sağladığı destek, örgütün sadece sahadaki operasyonel kapasitesini artırmakla kalmamış, aynı zamanda muhalefet cephesinde siyasi nüfuz kazanmasını da sağlamış ve İhván'a, muhalefetin kolektif karar alma süreçlerine katkıda bulunma imkânı tanımıştır.²⁰³

²⁰¹ Aytürk, *Turkey and the Syrian Muslim Brotherhood: Diplomacy and Strategy*, 45-50.

²⁰² Patrick Seale, *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Politics* (London: I.B. Tauris, 2015), 278-282.

²⁰³ Aytürk, *Turkey and the Syrian Muslim Brotherhood: Diplomacy and Strategy*, 45-50.

Diğer yandan, Batılı güçlerle kurulan ilişkiler önemli zorluklar barındırmıştır. Örgütün ideolojik geçmişine duyulan temkin, etkin bir siyasî rol üstlenmesinin önündeki başlıca engellerden biri olarak öne çıkarken, bazı karar alıcılar tarafından ise Esad rejimine karşı bir denge unsuru olarak görülmüştür. Bu durum, uluslararası aktörlerin stratejik çıkarları ile örgütün yerel hedefleri arasında bir denge kurma gerekliliğini göstermiş ve yüksek düzeyde diplomatik esneklik ile uluslararası toplumun beklentilerine uyumlu, ılımlı bir söylem geliştirme ihtiyacını ortaya koymuştur.²⁰⁴

Örgütün, uluslararası ilişkilerini kullanarak kendisini ılımlı bir siyasi güç olarak sunmayı başardığı, siyasi ve diplomatik yollarla değişimi hedeflediği ve kontrolündeki bölgelerdeki sosyal ve toplumsal varlığını koruduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, İhvân'ın karmaşık bir silahlı çatışma bağlamında din ile siyaseti başarılı bir şekilde harmanlayabilme kapasitesini ortaya koyar.²⁰⁵

Suriye iç savaşı sürecinde İhvân-ı Müslimîn'in uluslararası ve bölgesel konumu, yalnızca saha gücü veya iç siyasi etkiyle sınırlı olmayıp, iç örgütlenme, bölgesel ve uluslararası ittifaklar ile Suriye ve uluslararası sahadaki hızlı değişimlere uyum sağlama kapasitesinin karmaşık bir etkileşimi olarak ortaya çıkmıştır. Örgüt, Türkiye ve Katar gibi ülkelerin desteğini, siyasi ve sosyal nüfuzunu artırmak için etkin bir şekilde kullanmış ve uluslararası aktörler nezdinde ılımlı bir imaj sergilemeye çalışmıştır.

Buna karşılık, Batılı güçlerle ilişkiler, İhvân'ın bu alandaki etkinliğinin sınırlılığını göstermiş ve diplomatik esneklik ile yerel hedeflerle uluslararası çıkarlar arasında dengeli ve ılımlı bir söylem geliştirme gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu deneyim ayrıca, merkezi liderlik ile saha liderlikleri arasındaki koordinasyonu geliştirme, kaynakları etkin yönetme ve değişken dış desteğe bağımlılığı azaltma gibi önemli örgütsel dersler sunmuştur.

İhvân-ı Müslimîn, siyasi, diplomatik ve toplumsal rollerini başarılı bir şekilde birleştirerek muhalefet sürecinde etkili olma kapasitesini korumuş, ancak uluslararası aktörler veya rakip saha güçleri üzerinde tam bir kontrol sağlayamamıştır.

²⁰⁴ Lund, *The Syrian Muslim Brotherhood's Struggle for Survival*, 30-35.

²⁰⁵ Seale, *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Politics*, 278-282.

3.3.Günümüzde Suriye İhvânı

Suriye İhvân-ı Müslimîn Teşkilatı'nın günümüzdeki durumu, 20. yüzyılın ortalarından bu yana süregelen tarihinin en karmaşık dönemlerinden birini temsil etmektedir. Baas Partisi rejimiyle yaşadığı uzun yıllara dayanan çatışmalar ve 1980'lerdeki kanlı bastırma sürecinin ardından teşkilat, yıllar boyunca Suriye sahnesinden fiilen uzaklaştırılmış; lider kadrolarının ve üyelerinin büyük kısmı Ürdün, Irak, Sudan, Körfez ülkeleri ve Türkiye gibi bölgelere sürgün edilmiştir.

Bugün İhvân-ı Müslimîn, ülke içindeki örgütsel tabanını yeniden inşa etme, halk desteğini artırma ve savaş sonrası oluşan yeni dini-siyasi aktörlerle (özellikle selefi ve cihadî gruplarla) rekabet etme gibi çok boyutlu sorunlarla karşı karşıyadır. Süregelen siyasi çıkmaz ve dış aktörlerin müdahaleleri göz önüne alındığında, örgütün geleceği büyük ölçüde mevcut gerçekliklere uyum sağlama kapasitesine ve mezhepçi kutuplaşmayı aşan kapsayıcı bir reform vizyonu sunabilmesine bağlı görünmektedir.

3.3.1.Günümüzde Suriye Muhalefetinin Durumu ve İhvân'ın Pozisyonu

2011 yılında başlayan halk ayaklanmalarının ardından Suriye muhalefeti, yapısal ve örgütsel anlamda önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Muhalefet, uzun yıllar süren sessizlik ve diaspora sürecinden sonra rejimle doğrudan çatışma sahasına dönmüş ve aynı zamanda bölgesel ve uluslararası aktörlerle etkileşim içine girmiştir. Bu çerçevede Suriye İhvân-ı Müslimîn, tarihî örgütsel deneyimi ve siyasi-davetsel geçmişine dayanarak muhalefet sahasında merkezi ve etkili bir rol oynamıştır; ancak meşruiyetini sürdürme ve diğer güçlerle dengeleri sağlama konusunda önemli zorluklarla karşılaşmıştır.

Günümüzde İhvân'ın örgütsel yapısı, yurt dışındaki ve ülke içindeki gizli ağları sayesinde yeniden varlık göstermesinde belirleyici olmuştur. Teşkilat, farklı muhalif gruplar arasında köprüler kurarak önceki deneyimlerinden yararlanıp koordinasyonu sağlamaya çalışmış; ancak ideolojik ve siyasî farklılıklar, laik ve liberal gruplarla tam bir uyum tesis etmesini zorlaştırmıştır.²⁰⁶

Halk desteği açısından, İhvân-ı Müslimîn'in geçmiş dönemle bağlantılı olumsuz algılar ve diğer gruplar arasındaki mezhepsel çekişmeler nedeniyle sokakta

²⁰⁶ Riyad er-Reyyis, *el-Mu'aradatü's-Sûriyyeti'l-mu'âşira: el-vekâi' ve't-tahaddiyât* (Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs, 2015), 214-216.

dirençle karşılaştığı belirtilmektedir. Bu direncin temelinde, devlet aygıtları tarafından beslenen kutuplaşma stratejilerinin etkisiyle İhvan'ın siyasal meşruiyetini yitirmesi ve aynı zamanda örgüt içi hizipler arasındaki bölünmelerin örgütsel mobilizasyon kapasitesini düşürmesi yatmaktadır.²⁰⁷ Buna rağmen, özellikle dini geleneklerin güçlü olduğu şehir ve köylerde kayda değer bir nüfuz elde etmiş ve böylece yerel siyasî ve askerî ittifaklarda göz ardı edilemeyecek bir aktör konumuna gelmiştir.²⁰⁸ Ayrıca, bölgesel ve uluslararası bağlantılar İhvân-ı Müslimîn'in muhalefet içindeki konumunu güçlendirmiştir. Türkiye ve Katar'dan sağlanan siyasî, insani ve lojistik destek, teşkilatın yeniden yapılanma çabalarını doğrudan etkilemiştir.²⁰⁹ Ancak bazı araştırmacılar, "bu desteğin zaman zaman diğer gruplar üzerinde İhvân-ı Müslimîn'in iç pozisyonunu güçlendirmek için kullanıldığı eleştirisini yapmışlardır. Bu durum, muhalefet içinde güç mücadelelerine yol açmıştır.²¹⁰

İhvân-ı Müslimîn, radikal tutumlardan kaçınarak ılımlı ve profesyonel bir imaj sürdürmeye çalışmış, bu sayede hem muhalefenin içinde izolasyona uğramaktan kaçınmış hem de yerel ve uluslararası kamuoyunun desteğini korumaya özen göstermiştir. Bu bağlamda, günümüz Suriye muhalefesinde İhvân-ı Müslimîn'in konumu iç ve dış faktörler tarafından belirlenen dalgalı bir pozisyon olarak tanımlanabilir. İç faktörler arasında ideolojik ve örgütsel farklılıklar, dış faktörler arasında ise destekleyen ülkeler ve uluslararası baskılar öne çıkmaktadır.

3.3.2.İhvân-ı Müslimîn ile Silahlı Gruplar Arasındaki İlişkilerin Boyutları

Suriye İhvân-ı Müslimîn Cemaati ile muhalefet içindeki silahlı gruplar arasındaki ilişki, 2011 sonrasında Suriye sahnesinin en karmaşık konularından biri olmuştur. Devrimin başlangıcından itibaren cemaat, bir yandan reformcu kimliğini ve tarihî meşruiyetini korumaya çalışırken, diğer yandan sahadaki etkin güçlerden kopmamak için siyasî faaliyet ile silahlı direniş arasında hassas bir denge kurma çabasına girmiştir.²¹¹

²⁰⁷ Halil el-Anani, "The Muslim Brotherhood's Organizational Crisis and Declining Capabilities", *Middle East Policy* 25/3 (2018), 44-59.

²⁰⁸ Havrânî, *Müzekkerât ve evrâkûn siyâsiyye*, 342.

²⁰⁹ Saîd Havvâ, *Sûriyâ fi'l-harb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012), 178-180.

²¹⁰ Galyun, *Atbüz-Zât: veka-i sevra lem tektemil*, 146.

²¹¹ Mevsilî, *el-İslâmiyyûn fi's-siyâseti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âşıra*, 217.

İhvân-ı Müslimîn, devrimin ilk yıllarında “meşru müdafaa hakkını” desteklemiş ancak doğrudan askeri faaliyetlere katılmamıştır. Bu tutum, onları Suriye Ulusal Konseyi ve Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu gibi siyasi yapılara yakınlaştırmıştır. Bununla birlikte, özellikle Halep, Humus ve İdlib bölgelerinde geçmişte cemaatle ilişkili bazı yerel gruplar üzerinden dolaylı bir etki alanı oluşmuştur.²¹²

Cemaat, “Ketâibü’t-Tevhîd (Tevhid Tugayı)” veya “Ahrar eş-Şam” gibi ılımlı İslami eğilimli gruplarla zaman zaman koordinasyon arayışına girmiş olsa da devletin niteliği ve şeriatın rolü konularında yaşanan fikir ayrılıkları kalıcı bir stratejik ittifakın önüne geçmiştir. Daveti temel alan hareket ile sahadaki cihat odaklı yapı arasında vizyon ve amaç farklılıklarının kaçınılmaz olduğu söylenebilir.²¹³

Diğer yandan, radikal gruplar cemaatin “Batılı siyasi yöntemlere meyletmekle” suçlamış, özellikle laik ve liberal unsurları içeren ittifaklara katılmasını eleştirmiştir. Cemaat ise resmî açıklamalarında “İslam ahlakına uygun devrimci eylemleri desteklediğini, sivillere zarar veren rastgele şiddeti reddettiğini” vurgulamıştır.²¹⁴

Her ne kadar cemaatin doğrudan askerî etkisi sınırlı kalsa da muhalefet içerisindeki siyasi ağırlığı sayesinde ılımlı İslami ve millî bir söylem geliştirme konusunda önemli bir rol oynamıştır. Zamanla, Türkiye ve Katar’daki güçlü ilişkilerinden yararlanarak siyasi çözümleri ve insani yardımları destekleme yönünde faaliyet göstermeye başlamıştır.

3.3.3.İhvân-ı Müslimîn’in Medya ve İletişim Faaliyeti

2011 devriminden sonra İhvân-ı Müslimîn, Suriye içinde ve dışında varlığını güçlendirmek için geleneksel medya ve sosyal medya araçlarını etkin bir şekilde kullanmıştır. Cemaat, devrim söylemi ve medya sahnesini kontrol etmenin, muhalefet içindeki siyasi ve fikri konumunu korumak ve uluslararası kamuoyuna ulaşmak açısından hayati öneme sahip olduğunu fark etmiştir.

Cemaat, başta el-Cezire gibi muhalefeti destekleyen Arap uydu kanalları üzerinden politik ve davetî görüşlerini iletmeyi başarmış, ılımlı millî reform ve rastgele

²¹² Reyis, *el-Mu’aradatü’s-Sûriyyeti’l-mu’âsıra: el-vekâi’ ve’t-tahaddiyât*, 204.

²¹³ Saîd Havvâ, *Cündullah saqâfeten ve ahlâke* (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1985), 92.

²¹⁴ Lefèvre, *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*, 178-182.

şiddeti reddetme mesajını öne çıkarmıştır.²¹⁵ Buna ek olarak, sosyal medya İhvân-ı Müslimîn'in mesajlarını hem Suriye içi hem de dış kamuoyuna ulaştırmada önemli bir araç olmuştur. Facebook, Twitter ve YouTube gibi platformlar, bildirimler, saha raporları, olay analizleri ve siyasi-davetî farkındalık kampanyalarının paylaşımı için kullanılmıştır. Araştırmalar, bu kullanımın cemaatin düzenli, İslami değerlerle uyumlu ve millî muhalefeti temsil eden bir güç olarak algılanmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir.²¹⁶

Ancak bu medya rolü eleştirilerden de uzak olmamıştır. Bazı araştırmacılar, cemaatin zaman zaman siyasi imajını düzeltme veya diğer silahlı grupların etkisini küçültme eğiliminde olduğunu, bunun da iç ittifaklarda gerginlik yaratabileceğini belirtmiştir.²¹⁷

Genel olarak, medya ve iletişim İhvân-ı Müslimîn'in siyasi aktör olarak varlığını sürdürmesinde kritik bir unsur olmuş, zayıf askeri etkisine rağmen, cemaatin ılımlı imajını korumasını ve Suriye içi ve dışı geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

3.3.4. İhvân-ı Müslimîn'in Fikir ve İdeolojisinden Kaynaklanan Sorunlar

2011 sonrasında İhvân-ı Müslimîn, Suriye'de ciddi fikirselsel ve ideolojik zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorlukların başında, cemaat içindeki ılımlı eğilimler ile çatışma bölgelerinde yükselen cihatçı ve selefi radikal söylemler arasındaki çelişki gelmektedir. Bu durum hem muhalefet içindeki diğer gruplar hem de yerel halk nezdinde cemaatin meşruiyetini zaman zaman tehdit etmiştir.²¹⁸

Cemaat, bu zorlukla başa çıkmak için ılımlı ve İslami siyasi bir söyleme odaklanmış; rastgele şiddeti ve sivillere yönelik saldırıları reddetmiştir. Bu yaklaşım, onları radikal gruplara karşı ahlaki ve siyasi üstünlük konumuna taşımıştır. Ancak, özellikle sürgündeki liderler ile Suriye içinden çıkan ve sahadaki silahlı gruplar ve yerel halkla doğrudan ilişki kuran yeni liderler arasında vizyon birliği sağlamak kolay olmamıştır. Buna ek olarak, bu farklılıklar siyasî ve ideolojik yönelimlerde ayrışmalara yol açmış; özellikle gelecekteki devletin niteliği, şeriatın rolü ile siyasî ve askerî faaliyetlerin sınırları konularında belirginleşmiştir. Cemaat, ılımlı ideolojiye bağlılık

²¹⁵ Havvâ, *Sûriyâ fi'l-ḥarb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*, 180.

²¹⁶ Reyys, *el-Mu'âraḍatü's-Sûriyyeti'l-mu'âşıra: el-vekâi' ve't-taḥaddiyât*, 216.

²¹⁷ Reyys, *el-Mu'âraḍatü's-Sûriyyeti'l-mu'âşıra: el-vekâi' ve't-taḥaddiyât*, 148.

²¹⁸ Mevsîlî, *el-İslâmiyyûn fi's-siyâseti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âşıra*, 220.

ile devrim ve silahlı çatışmanın somut gerçekleri arasında sürekli bir ikileme karşı karşıya kalmıştır.²¹⁹

Fikirselsel ve ideolojik zorluklar sadece iç tartışmalar değil, cemaatin Suriye muhalefeti içindeki konumu ve ılımlı gruplar ile sivil aktörlerle stratejik ittifak kurma kapasitesini doğrudan etkilemiş, radikalleşme veya halk nezdinde meşruiyet kaybı risklerini yönetmelerini zorunlu kılmıştır.

3.3.5. İhvân-ı Müslimîn'in Halkla İlişkileri ve Siyasî Meşruiyeti

Suriye'deki İhvân-ı Müslimîn'in en önemli zorluklarından biri, halkla ilişkileri ve siyasî meşruiyeti meselesidir. Cemaatin tarihî geçmişi ve Esed rejimine karşı önceki tutumları, muhalefet içinde meşru temsilci olarak kabul edilme düzeyini doğrudan etkilemiştir.²²⁰

Araştırmalar, cemaatin özellikle şehir ve kırsal alanlardaki muhafazakâr nüfus arasında destek tabanını koruduğunu göstermektedir. Dini gelenekler, örgütün kabulünü artırmada önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, sahip olduğu örgütsel deneyim, yerel halkla güven ilişkisi tesis etmesine imkân tanımıştır.²²¹ Ancak, bazı sivil ve askeri muhalefet grupları, İhvân-ı Müslimîn'in politik etkisini genişletme eğilimini genel ulusal hedefler ile çatışan bir durum olarak değerlendirmiştir.

Destekçileri, cemaatin ılımlı ve istikrarlı bir vizyon sunduğunu, devrim talepleri ile sivil devlet gerekliliklerini dengeleyebileceğini savunurken; karşıt görüştekiler, iç örgütlenmeye ve bölgesel bağlantılara fazla odaklanmasının halkın önceliklerinden uzaklaşmasına yol açabileceğini belirtmişlerdir.²²²

Bu faktörler doğrultusunda, cemaatin halk desteği ve siyasî meşruiyeti, saha koşulları ve siyasî değişimlere bağlı olarak dalgalanmakta olup, büyük ölçüde farklı muhalefet aktörleriyle dengeli ittifaklar kurma ve ılımlı söylemini sürdürme kapasitesine bağlıdır.

²¹⁹ Havvâ, *Sûriyâ fi'l-ḥarb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*, 182.

²²⁰ Havrânî, *Müzekkerât ve evrâkûn siyâsiyye*, 342.

²²¹ Reyysî, *el-Mu'âraḍatü's-Sûriyyeti'l-mu'âşira: el-vekâi' ve't-taḥaddiyât*, 214.

²²² Galyun, *Atbüz-Zât: veka-i sevra lem tektemil*, 146.

3.3.6.Bölgesel ve Uluslararası Çatışmaların Cemaatin Konumuna Etkisi

2011 sonrasında İhvân-ı Müslimîn'in Suriye muhalefeti içindeki konumu, bölgesel ve uluslararası müdahalelerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye, Katar, Suudi Arabistan ve İran, cemaatin Suriye sahasında siyasi hareket kabiliyeti ve etkisini doğrudan şekillendiren farklı roller oynamıştır.²²³

Türkiye ve Katar, muhalefete ve İhvân-ı Müslimîn'e siyasi ve medya desteği sağlamış, bu durum cemaatin bazı Suriye şehirleri ve sınır kamplarında etkili bir varlık sürdürmesine imkân tanımıştır. Bu destek, cemaatin ılımlı bir söylem geliştirme, ılımlı gruplarla iletişim kurma ve liderlerinin Türkiye ile muhalefet bölgeleri arasında hareketini kolaylaştırma kapasitesini artırmıştır.²²⁴

Buna karşılık, Suudi Arabistan ve İran önemli bir zorluk teşkil etmiştir. Suudi Arabistan, İslami siyasal akımlarla ideolojik çatışma nedeniyle doğrudan desteği reddederken, İran tüm İhvân güçlerine karşı olmuş ve Suriye rejimi tarafından desteklenmiştir. Bu durum, cemaatin stratejik ittifak kurma şansını azaltmıştır.²²⁵

Ayrıca, doğrudan veya dolaylı uluslararası müdahaleler, ABD ve Avrupa'nın bazı İhvân şubelerini radikal örgütler olarak sınıflandırması gibi, cemaatin etkin siyasi rol oynamasını zorlaştırmış ve siyasi desteğini sınırlamıştır.²²⁶ Bölgesel ve uluslararası çatışmalar, İhvân-ı Müslimîn'in etki alanını belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Bölgesel destek siyasi konumunu korumasına yardımcı olurken, doğrudan askeri genişlemesini ve muhalefet içindeki ittifaklarını sınırlamıştır.

2011 sonrasında İhvân-ı Müslimîn, çok sayıda askeri, ideolojik, siyasi ve bölgesel zorluklara rağmen Suriye muhalefeti içinde önemli konumunu korumuştur. Örgütsel deneyimi ve tarihî meşruiyeti, özellikle muhafazakâr nüfus arasında önemli bir destek tabanı sağlamış; Türkiye ve Katar ile kurduğu bölgesel ilişkiler, siyasi varlığını güçlendirmiş ve medya ile iletişim alanında platform yaratmıştır.

Buna rağmen, cemaat diğer silahlı gruplarla yaşanan uyumsuzluklar, içteki ılımlı eğilimlerle yükselen cihatçı söylemler arasındaki ideolojik zorluklar ve bazı sivil ve askeri muhalefet aktörlerinin eleştirileri gibi temel sorunlarla karşılaşmıştır.

²²³ Heydemann, *Islamists and the Syrian Opposition*, 13-20.

²²⁴ Havvâ, *Sûriyâ fî'l-ḥarb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*, 185.

²²⁵ Havrânî, *Müzekkerât ve evrâkûn siyâsiyye*, 345.

²²⁶ Galyun, *Atbüz-Zât: veka-i sevra lem tektemil*, 150.

Eleştiriler, cemaatin iç örgütlenmeye ve bölgesel ilişkilere aşırı odaklanmasının ulusal temsil kapasitesini sınırlayabileceğini çerçevesinde olmuştur. Ayrıca, bölgesel ve uluslararası çatışmalar, cemaatin etki alanını doğrudan veya dolaylı olarak şekillendirmiş, doğrudan askeri genişlemesini sınırlandırırken, siyasi ve medya desteği sayesinde etkili varlığını sürdürmesine olanak tanımıştır.

İhvân-ı Müslimîn'in Suriye muhalefeti içindeki mevcut konumu önemli fakat baskın olmayan bir aktör olarak değerlendirilebilir. Örgüt siyasi ve stratejik rol oynayabilmekte, ılımlı İslami söylemi koruyabilmekte, ancak sınırlı saha gücü ve iç-dış ayrışmalar, muhalefet üzerinde kapsamlı liderlik kurma kapasitesini kısıtlamaktadır.

3.3.7. Türkiye, Katar ve Diğer Bölgesel Aktörlerle İhvân-ı Müslimîn İlişkisi

Bölgesel ilişkiler, 2011 sonrası Suriye muhalefeti içinde İhvân-ı Müslimîn'in konumunu belirlemede kritik bir rol oynamıştır. Bölgesel devletlerin desteği veya sınırlamaları, cemaatin siyasi etkisini sürdürme ve iç sahada aktif kalma kapasitesini doğrudan etkilemiştir.²²⁷

3.3.7.1. Türkiye ile İlişkiler

Türkiye, cemaat için en güçlü destek sağlayan ülkelerden biri olmuş; siyasi ve medya faaliyetleri için platform ve Türkiye'ye Sığınan başlıca İhvân-ı Müslimîn Liderleri ve etkili isimleri (ör. Mahmud Hüseyin, Amr Derraç ve Yahya Hamid) için ev sahipliği sağlamıştır. Bu destek, cemaatin uluslararası muhalefet toplantılarına katılımını ve devrim talepleri ile sivil devlet gereklilikleri arasında dengeli bir siyasi söylem geliştirmesini kolaylaştırmıştır.²²⁸

Türkiye'nin desteği, medya ve toplumsal faaliyetlerin finansmanı, liderlerin sınır bölgeleri ve muhalefet alanları arasında hareketinin kolaylaştırılması yoluyla İhvân-ı Müslimîn'in ılımlı gruplarla koordinasyonunu ve bazı şehirlerdeki etkisini (İdlib, Halep) artırmıştır.²²⁹ Cemaat, Türkiye'deki siyasi ve dış politikaki değişimlerden doğrudan etkilenmiştir.

²²⁷ Lister, *The Syrian Jihad*, 102-106.

²²⁸ Havvâ, *Sûriyâ fî'l-ḥarb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*, 190.

²²⁹ Kazak, "Suriye'de Baas Rejimine Karşı Muhalif Bir Hareket Olarak İhvan-ı Müslimin Cemiyeti", 175-180.

3.3.7.2.Katar ile İlişkiler

Katar, medya ve insani ağlar aracılığıyla sürekli siyasi ve medya desteği sağlamış; bu sayede cemaatin imajı güçlenmiş ve diğer muhalefet güçleriyle diyalogu geliştirilmiştir. İlmî İslami siyaset söylemi, farklı gruplar arasında bir köprü olarak ön plana çıkmıştır.²³⁰ Katar'ın desteği, eğitim ve sosyal hizmet projelerinin finansmanına da katkıda bulunarak, cemaatin bazı bölgelerde halk desteğini artırmıştır.

3.3.8.Geleceğe Dair Senaryolar ve İhvân'ın Potansiyel Rolü

2011'de başlayan Suriye devrimiyle birlikte İhvân-ı Müslimîn siyasi ve toplumsal sahnede derin dönüşümler yaşamıştır. Bir dönem muhalefetin dış kanadında etkili bir güç olarak görülen cemaatin, ülke içindeki etkinliği; askeri dengelerin değişmesi ve yerel ile uluslararası aktörlerin çoğalması sonucunda **azalmıştır.**²³¹

Suriye'deki çatışmanın askeri açıdan durağanlaştığı ve siyasi olarak karmaşıklaştığı mevcut dönemde, cemaat kendisini zorlayıcı stratejik seçenekler karşısında bulmuştur. Bu seçenekler arasında, siyasi alana yeniden dönüş, davet ve toplumsal faaliyetlere yönelme veya bölgesel dengelere uyum sağlama gibi alternatifler yer almaktadır. Bu bağlamda, İhvân-ı Müslimîn'in geleceği; muhtemel siyasi çözümün niteliğine, destek veren ülkelerin tutumuna ve Suriye toplumundaki meşruiyet düzeyine bağlı görünmektedir.²³²

İhvân-ı Müslimîn'in geleceğe yönelik senaryolarını incelemek, onu esnek ve uyum kabiliyeti yüksek bir aktör olarak değerlendirmeyi gerektirir. Bu nedenle bu bölüm, cemaatin karşılaşılabileceği muhtemel gelecek senaryolarını ve Suriye sonrası süreçte oynayabileceği rolü, yerel, bölgesel ve uluslararası dinamikler ışığında analiz edecektir.²³³

İhvân-ı Müslimîn, Suriye devriminin başlamasından bu yana geçen on yılı aşkın sürede oldukça karmaşık bir tabloyla karşı karşıya kalmıştır. Muhalefet içindeki

²³⁰ Mevsîlî, *el-İslâmiyyûn fi's-siyâseti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âşıra*, 225.

²³¹ Reyis, *el-Mu'ârağatü's-Sûriyyeti'l-mu'âşıra: el-vekâi' ve't-tahaddiyât*, 235.

²³² Naomi Ramirez Diaz, "he Syrian Muslim Brotherhood: Between the Burden of History and the Need for a New Vision", *DergiPark*, (2012), 45-50.

²³³ Havvâ, *Sûriyâ fi'l-ḥarb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*, 181.

dağınıklık, bölgesel ve uluslararası karar merkezlerinin çoğalması sonucunda cemaatin saha ve siyasi etkinliği azalmıştır. Türkiye ve Katar'daki kurumsal varlığını korusa da ülke içinde tabanının önemli bir kısmını; göç, örgütsel bölünmeler ve cihadî eğilimli grupların yükselişi nedeniyle kaybetmiştir.²³⁴

Ayrıca Cemaat, savaş sonrası dönemde faaliyet alanına geri dönmeyi savunmakla birlikte, bu süreci doğrudan etkileyen ve hareketin rolünü yeniden tanımlama zorunluluğunu ortaya çıkaran bir dizi yapısal zorlukla da karşı karşıya kalmıştır. Bir kesim, davet ve sosyal faaliyetlere dönüşü savunurken; diğer kesim, resmi muhalefet yapıları içinde siyasi mücadeleye devam edilmesini gerektiğini ileri sürmektedir. Türkiye'nin bazı Arap rejimleriyle yakınlaşması gibi bölgesel gelişmeler ise, cemaatin hareket alanını daraltmış ve onu daha ılımlı ve pragmatik bir söylem benimsemeye yöneltmiştir.²³⁵

Bu çerçevede İhvân-ı Müslimîn, bir yandan ılımlı İslami söylemini koruma; diğer yandan ise hızlı değişen, parçalı bir ortamda siyasi varlığını sürdürme arasında hassas bir denge kurmak zorundadır. Aynı zamanda cemaat, son yıllarda etkisini yitirdiği Suriye halkının güvenini yeniden kazanma gibi temel bir meydan okumayla da karşı karşıyadır.

3.3.8.1. Birinci Senaryo: Siyasi Sürece Kademeli Dönüş

Bu senaryo, Suriyeli muhalif güçlerin kamusal hayata katılımını mümkün kılacak kapsamlı bir siyasi uzlaşının gerçekleşmesi halinde en olası ihtimallerden biri olarak görülmektedir. İhvân-ı Müslimîn, uzun yıllara dayanan siyasi ve örgütsel tecrübesi sayesinde, muhalefetin resmi yapıları içinde veya daha esnek yeni siyasi çerçeveler aracılığıyla yeniden konumlanma kapasitesine sahiptir.²³⁶

Bu eğilimin işaretleri özellikle Türkiye'de yürütülen faaliyetlerde görülmektedir. Cemaat, burada ılımlı bir siyasi söylem geliştirerek, İslami değerleri koruyan ancak çoğulcu, sivil bir devlet inşasını savunan bir çizgiye yönelmiştir. Bu yaklaşım, hareketin 1940'lı yıllardaki kuruluş dönemini hatırlatmakta; radikal veya

²³⁴ Mevsîlî, *el-İslâmiyyûn fi's-siyâseti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âşıra*, 232.

²³⁵ Havvâ, *Sûriyâ fi'l-harb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*, 183.

²³⁶ Reyysî, *el-Mu'ârâdatü's-Sûriyyeti'l-mu'âşıra: el-vekâi' ve't-tahaddiyât*, 247.

devrimci İslami gruplardan farklı bir imaj sunmayı ve uluslararası meşruiyetini yeniden tesis etmeyi amaçlamaktadır.²³⁷

Bununla birlikte, bu senaryonun gerçekleşmesi Suriye rejimi ile bölgesel aktörlerin cemaatin siyasi sürece katılımını kabul edip etmeyeceğine bağlıdır. Muhalefet içindeki bölünmeler ve İhvân ile rejim arasındaki tarihsel düşmanlık, bu süreci uzun ve karmaşık hale getirmektedir. Dolayısıyla, cemaatin kademeli ve güvenli bir şekilde kamu alanına dönüşü için uluslararası ve bölgesel güvence mekanizmalarına ihtiyaç duyulacaktır.

3.3.8.2.İkinci Senaryo: Siyasi Olmayan Fikrî ve Davet Temelli Bir Harekete Dönüşümü

Bazı araştırmacılara göre, Suriye İhvân-ı Müslimîn'i geleceğini doğrudan siyasi veya askeri faaliyetlerden uzaklaşarak fikrî ve davet temelli bir harekete dönüşmekte bulabilir. Bu olasılık, cemaatin tarihsel olarak toplumsal ve ahlaki ıslah amacıyla ortaya çıkan bir hareket olmasına dayanmaktadır. Silahlı muhalefetin başarısızlığı ve bölgesel desteğin azalması, cemaatin bu yaklaşımı stratejik bir hayatta kalma yöntemi olarak yeniden benimsemesine neden olabilir.²³⁸

Fikrî ve davet alanına yönelmek, cemaatin ılımlı ve kapsayıcı bir söylemle halk tabanını yeniden inşa etmesine olanak tanıyabilir. Bu söylem; ahlaki değerler, milli birlik ve sosyal dayanışma üzerine odaklanarak, hareketin uzun süren çatışmalar sonucu zarar gören imajını düzeltebilir. Ayrıca, sivil toplum, eğitim ve insani yardım alanlarında faaliyet göstermek; Suriye içinde ve diaspora toplumlarında hâlâ mümkün görülen bir yoldur.

Bununla birlikte, siyasi mücadelenin devam ettiği koşullarda bu senaryonun etkisi sınırlı olabilir. Çünkü siyasi rolün zayıflaması, bir yanda sosyal davet yönelimini destekleyen reformcu bir kanat, diğer yanda bunun hareketin tarihsel misyonuna aykırı olduğunu düşünen siyasi bir kanat arasında örgütsel bir ayrışmaya yol açabilir. Dolayısıyla bu dönüşümün başarısı, liderliğin fikrî kimliği korunurken toplumsal etkinliği sürdürme kapasitesine bağlı olacaktır.²³⁹

3.3.8.3.Üçüncü Senaryo: Yeni İttifaklar ve Bölgesel Uyum

²³⁷ YILDIZ, *Suriyede Sünni Muhalif Hareket Olarak İhvân-ı Müslimîn*, 78-82.

²³⁸ Lister, *The Syrian Jihad*, 255-260.

²³⁹ Havvâ, *Sûriyâ fî'l-ḥarb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*, 191.

Bu senaryo, özellikle 2020 sonrasında bölgedeki köklü değişimler ve Suriye dosyasında etkili aktörler arasındaki yeni ittifak oluşumları göz önüne alındığında, Suriye İhvân-ı Müslimîn'i için en olası yönelimlerden biri olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin Suudi Arabistan, Mısır ve BAE gibi Arap ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirilmesi; cemaatin siyasi söylemini gözden geçirmesini ve geçmişte esas olarak Türkiye ile Katar'a dayanan ittifaklarını yeniden değerlendirmesini zorunlu kılmıştır.²⁴⁰

Cemaatin tarihsel olarak sahip olduğu esneklik ve uyum kabiliyeti, onu yeni bölgesel ortama uyum sağlama açısından avantajlı kılmaktadır. Bu uyum, bazı Arap aktörlerine yönelik açılım politikalarıyla ya da doğrudan olmayan diplomatik mekanizmalar aracılığıyla sağlanabilir. Ayrıca cemaat, ortak hedefler temelinde; sivil devlet inşası veya otoriterliğe karşı mücadele gibi konularda, ideolojik birlik aramaksızın kısmi siyasi veya sivil ittifaklar kurabilir.²⁴¹

Bununla birlikte, bu senaryo belirli riskleri de beraberinde getirir. Aşırı siyasi tavizler, cemaatin fikrî kimliğini zedeleyebilir. Ayrıca bazı bölgesel aktörler hâlen İhvân'ı güvenlik veya ideolojik bir tehdit olarak görmektedir; bu da resmi ittifaklara tam katılım olasılığını azaltmaktadır. Dolayısıyla bu senaryonun başarısı, cemaatin siyasi uyum ile fikrî ve örgütsel ilkelerini koruma dengesini kurabilme kapasitesine bağlıdır.²⁴²

3.3.8.4.Dördüncü Senaryo: Örgütsel Dönüşüm veya İç Bölünme

Suriye İhvân-ı Müslimîn'i için olası senaryolardan biri, örgüt yapısında köklü bir iç dönüşüm ya da farklı kuşaklar arasındaki siyasi ve fikrî görüş ayrılıkları nedeniyle çok kanatlı bir bölünme yaşanmasıdır.²⁴³ 2011 sonrası dönemde cemaatin Türkiye, Katar ve Avrupa arasında dağılmasıyla birlikte; örgütsel yapıyı daha esnek ve açık hâle getirmeyi amaçlayan yeni yönelimler ortaya çıkmıştır. Buna karşın, Hasan el-Bennâ ve Said Havva'nın klasik metinlerine dayalı geleneksel bir kanat, bu yenilikçi eğilimlere karşı ihtiyatlı bir tutum benimsemiştir.

²⁴⁰ Jana Jabbour, "After a Divorce, a Frosty Entente: Turkey's Rapprochement with the United Arab Emirates and Saudi Arabia. Strategic Necessity", *French Institute of International Relations*, (2022), 7-15.

²⁴¹ Havvâ, *Sûriyâ fî'l-ḥarb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*, 194.

²⁴² Galip Dalay, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Normalleşme Süreci* (Berlin: SWP-Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022), 18-20.

²⁴³ Mevsîlî, *el-İslâmiyyûn fî's-siyâseti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âşıra*, 252.

Bu olası bölünme, cemaatin kimliğinin yeniden şekillenmesine yol açabilir. Bir kanat, muhalif siyasal yapılarla bütünleşmeyi hedefleyen sivil bir siyasi aktöre dönüşebilirken; diğer kanat, varlığını davet ve ideolojik temeller üzerine inşa etmeye devam edebilir. Ayrıca, reformist kanatlar ortaya çıkarak bölgesel ve uluslararası değişimlerle daha uyumlu bir söylem geliştirebilir. Bu durum, “Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)” benzeri bir deneyime zemin hazırlayabilir; ancak bu sürecin iç meşruiyet açısından zorluklar doğurması muhtemeldir.²⁴⁴

Cemaat bu dönüşümü yönetmede başarısız olursa, örgütsel parçalanmaların etkisiyle Suriye muhalefeti içindeki birliğini kaybedebilir. Bununla birlikte, bu tür bir süreç İhvân içinde daha çoğulcu bir düşünce anlayışının gelişmesine de zemin hazırlayabilir ve 21. yüzyıl İslamcı hareket düşüncesiyle uyumlu yeni açılımlar doğurabilir.²⁴⁵

3.3.8.5. Beşinci Senaryo: Uluslararası Yeniden Konumlanma veya Sönümlenme

2020 sonrası bölgesel dönüşümler ışığında, Suriye İhvân-ı Müslimîn’inin siyasi sahnedeki görünürlüğünün azalması veya yeni bir biçimde varlığını sürdürmesi olasılığı göz ardı edilemez. Artan bölgesel ve uluslararası baskılar, cemaatin doğrudan siyasi faaliyetlerden ziyade fikrî, toplumsal ve kültürel alanlara yönelmesine neden olabilir. Bu durum, Mısır, Ürdün ve Fas’taki bazı İslami hareketlerin yaşadığı benzer dönüşümleri hatırlatmaktadır.²⁴⁶

Bu bağlamda, cemaat uluslararası yeniden konumlanma stratejisi izleyebilir. Avrupa, Türkiye ve mülteci ülkelerinde bulunan entelektüel ve insani ağları aracılığıyla, varlığını ve kimliğini koruyabilir. Ayrıca, doğrudan siyasi hedef taşımayan sivil toplum kuruluşları çatısı altında faaliyet göstererek güvenlik baskılarından kaçınabilir ve düşüncelerini dolaylı biçimde aktarmaya devam edebilir.²⁴⁷ Ancak bu senaryo, cemaatin siyasi etkinliğini yitirmesi riskini de taşımaktadır. Faaliyetleri yalnızca fikrî veya insani boyutlarla sınırlı kalırsa, Suriye sahnesinde etkisi zayıflayabilir. Bununla birlikte, ılımlı, demokratik değerlere açık bir

²⁴⁴ YILDIZ, *Suriyede Sünni Muhalif Hareket Olarak İhvân-ı Müslimin*, 90-92.

²⁴⁵ Havvâ, *Sûriyâ fî'l-ḥarb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*, 203.

²⁴⁶ Mevsîlî, *el-İslâmiyyûn fî's-siyâseti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âşıra*, 265.

²⁴⁷ Raphaël Lefèvre, *The Syrian Muslim Brotherhood (U.S.A.: Middle East Institute, 2015)*, 32-35.

söylemi sürdürmesi; onu Suriye'nin savaş sonrası geleceğinde etkili bir entelektüel güç olarak tutabilir.

Suriye İhvân-ı Müslimîn'i, günümüzde hem fikrî hem siyasi hem de örgütsel açıdan çok katmanlı bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. 2011'deki devrimle birlikte, cemaatin Suriye muhalefeti içindeki konumu yeniden şekillenmiş ve onu siyasi faaliyetlerle davet kimliği arasında yeni bir denge arayışına itmiştir.

Önceki bölümlerde görüldüğü üzere, cemaatin Suriye içindeki askerî ve örgütsel etkisi azalmış olsa da özellikle Suriye Ulusal Konseyi ve Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu gibi yapılarda aktif bir varlık göstermeye devam etmiştir. Türkiye ve Katar'ın desteğinden yararlanan bu rol, aynı zamanda bazı çevrelerde, cemaatin ulusal çıkarlar yerine bölgesel ittifakları öncelediği yönünde eleştirilerin de hedefi olmuştur.

Cemaatin karşı karşıya kaldığı en önemli meydan okumalardan biri, ılımlı reformist söylemi ile cihadî ve selefi akımların yükselişi arasındaki ideolojik çelişkidir. Bu durum, İhvân'ı kendi kimliğini koruyacak yeni bir siyasi-davet dili geliştirmeye zorlamıştır. Aynı zamanda, farklı kuşaklar arasındaki yöntem tartışmaları nedeniyle örgüt içi bütünlük de zaman zaman sarsılmıştır.

Uluslararası düzeyde ise cemaat, entelektüel, insani ve kültürel alanlarda faaliyet göstererek varlığını sürdürmeyi hedeflemektedir. Bu strateji hem bölgesel baskılardan kaçınmayı hem de küresel ağları üzerinden etki alanını korumayı amaçlamaktadır.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Suriye İhvân-ı Müslimîn'inin tarihsel gelişimini, örgütsel dönüşümünü, ideolojik yapılanmasını ve siyasal konumlanışını çok boyutlu bir perspektiften ele alarak, hareketin Suriye siyasal hayatındaki yerini sistematik ve eleştirel bir çerçevede analiz edilmiştir. Araştırmanın temel bulguları, Suriye İhvânı'nın yalnızca Mısır merkezli İhvân hareketinin bir devamı veya yerel bir kolu olarak nitelendirilemeyeceğini; aksine Suriye'nin kendine özgü toplumsal, dini ve siyasal koşulları içinde şekillenmiş bağımsız bir aktör olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu yönüyle çalışma, hareketin tarihsel serüvenini basit bir örgütsel aktarım süreci olmaktan ziyade, yerel dinamiklerle etkileşim halinde gelişen özgün bir toplumsal-siyasal oluşum olarak değerlendirmiştir.

Araştırma, hareketin 1940'lı yıllardaki kuruluş sürecinin ardında çok katmanlı bir etkileşim ağı bulunduğunu göstermiştir. Şam ve Halep'in köklü dini çevreleri, medrese geleneği, ulema sınıfının entelektüel rolü ve şehir orta sınıfının yükselişi, hareketin düşünsel altyapısını şekillendiren temel unsurlar olmuştur. Buna ek olarak, İhvân-ı Müslimîn'in Mısır'da geliştirdiği örgütsel model ve bölgesel İslami uyanışın yaydığı fikrî atmosfer, hareketin ideolojik yönelimlerinde belirleyici bir dış etki yaratmıştır. Bu iç-dış etkileşimi, Suriye İhvânı'nı bölgede hem yerli hem de bölgesel bağlamlarla bütünleşmiş hibrit bir hareket konumuna taşımıştır.

1950 ve 1960'lı yıllar, Suriye İhvân-ı Müslimîn'inin toplumsal tabanını genişlettiği, örgütsel yapısını kurumsallaştırdığı ve özellikle şehirli orta sınıf içinde önemli bir meşruiyet kazandığı dönemler olmuştur. Eğitim kurumları, öğrenci birlikleri, sosyal yardım faaliyetleri ve vaaz-davet çalışmaları, hareketin toplumsal meşruiyetini güçlendirmiştir. Ancak 1963 Baas darbesiyle birlikte ortaya çıkan yeni siyasal düzen, İhvân'ın faaliyet alanını hızla daraltmış; hareket, devletin artan merkezîyetçi ve güvenlikçi politikaları karşısında ciddi bir baskıyla yüzleşmiştir. Baas rejiminin ideolojik modernleşme hedefi ile İhvân'ın dini referanslı toplumsal proje tasavvuru arasındaki çatışma kaçınılmaz hale gelmiş ve bu gerilim, sonraki on yıllar boyunca Suriye siyasetinin en belirleyici kırılma çizgilerinden biri olmuştur.

1970'li yıllar, hem bölgesel hem küresel ölçekte değişen dengeler nedeniyle hareket için kritik bir dönemeç teşkil etmiştir. Hafız Esad döneminde devletin siyasal

alanı tamamen kontrol altına alan güvenlik aygıtı, muhalefetin tüm biçimlerini tehdit olarak görmüş; İhvân'ın örgütsel varlığı giderek daha sınırlı bir alana sıkıştırılmıştır. Bu dönemde yaşanan radikalleşme eğilimleri, hem hareket içinde görüş ayrılıklarına yol açmış hem de devletle yaşanan çatışmanın şiddetlenmesine zemin hazırlamıştır. 1982 Hama Olayı ise hareketin sadece örgütsel yapısını değil, Suriye toplumunun devletle ilişkisini de derinden etkilemiş; bu olay, hem siyasal hem psikolojik düzeyde ülke tarihinde travmatik bir kırılma noktası yaratmıştır. Hama sonrası dönem, İhvân'ın uzun süre yeraltına itilmesine, lider kadrolarının sürgünde dağınık bir yapıya yönelmesine ve dış aktörlerle zorunlu ilişkiler kurmasına neden olmuştur. Bu süreç, hareketin iç bütünlüğünü zayıflatarak farklı ülkelerde farklı stratejiler benimsenmesine yol açmıştır.

2011 sonrası dönem, Suriye İhvânı için hem fırsatlar hem de sınırlılıklar içeren yeni bir aşama başlatmıştır. Arap dünyasında yaşanan değişim dalgası ve Suriye'deki geniş ölçekli toplumsal hareketlilik, İhvân'ın siyasal alana yeniden dahil olmasına imkân tanımıştır. Hareket, Suriye muhalefeti içinde etkili bir konum elde etmek için diplomatik temasları, uluslararası koalisyonlara katılımı ve bölgesel müttefiklerle geliştirdiği stratejik ilişkileri yoğunlaştırmıştır. Türkiye ve Katar, bu dönemde hareketin siyasal söyleminde ve diplomatik görünürlüğünde önemli bir rol üstlenmiş; Batılı aktörlerle geliştirilen sınırlı temaslar ise İhvân'ın uluslararası tanınırlığını artırmıştır. Ancak rejimin askeri üstünlüğü, muhalefetin parçalı yapısı, sahadaki silahlı aktörlerin çeşitliliği ve toplumdaki beklenti değişimleri, İhvân'ın etkisini sınırlayan yapısal sorunlara dönüşmüştür.

Hareketin ideolojik söylemi de bu dönemde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Suriye içindeki toplumsal dokunun derin biçimde değişmesi, yeni kuşakların siyasal taleplerinin farklılaşması ve savaşın yarattığı insani yıkım, İhvân'ı geleneksel söylemini yeniden değerlendirmeye zorlamıştır. Daha kapsayıcı, çoğulcu ve demokratik vurguların öne çıkarıldığı yeni bir söylem, hareketin 2011 sonrası stratejisinde belirgin bir yer edinmiştir. Buna rağmen, toplumdaki seküler kesimlerin güvensizliği, bazı muhalif grupların ideolojik mesafesi ve bölgesel güçlerin değişen öncelikleri, İhvân'ın etkisini tam anlamıyla yeniden inşa etmesini güçleştirmektedir.

Tüm bu bulgular ışığında Suriye İhvân-ı Müslimîn'inin modern İslami hareketler içinde hem örgütsel adaptasyon hem ideolojik yeniden yapılanma hem de

siyasal mücadele açısından özgün bir deneyim sunduğu görülmektedir. Hareketin tarihsel serüveni, baskı, çatışma, sürgün ve yeniden örgütlenme gibi aşamalardan oluşan çok katmanlı bir süreçtir. Her dönemde karşılaştığı iç ve dış zorluklara rağmen varlığını sürdürme çabası, İhvân'ın toplumsal karşılığının tamamen ortadan kalkmadığını göstermektedir. Bununla birlikte gelecekteki konumu; Suriye'deki siyasal düzenin evrimi, toplumsal dokunun yeniden inşası, uluslararası güç dengelerinin değişimi ve hareketin kendi iç reform kapasitesi tarafından belirlenecektir.

Sonuç olarak bu çalışma, Suriye İhvân-ı Müslimîn'inin tarihsel arka planını, düşünsel yönelimlerini, örgütsel dönüşümünü ve güncel siyasal konumlanışını bütüncül bir akademik analiz çerçevesinde ele almıştır. Çalışmadan elde edilen bulguların, modern Suriye siyasetinde İslami hareketlerin konumunu ve değişen siyasi koşullar karşısındaki tutumlarını anlamaya hem teorik hem de pratik düzeyde katkı sağlaması beklenmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın, literatüre yalnızca tarihsel bir çerçeve sunmakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Suriye İhvânı'nın gelecekte üstlenebileceği muhtemel role ilişkin analitik bir perspektif kazandıracığı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülazîz, Cuma Emîn. *Evrakûn min târîhi'l İhvânü'l-Müslimûn*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 7. Basım, 2001.
- Abdülazîz, Cuma Emîn. *Evrakûn min târîhi'l İhvânü'l-Müslimûn*. Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 2007.
- Abdülhalîm, Mahmûd. *el-İhvânü'l-Müslimûn: Ahdâsün sana'ati't-târîh*. İskenderiye – Mısır: Dâru'd-Da'Ve, 4. Basım, 1983.
- Aktay, Yasin. "Suriye İhvanı ve Türkiye'deki İslami Kamuoyu". *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/2 (1997), 45-49.
- Amâra, Muhammed. *el-Fikrû's-siyâsî li-Hasan el-Bennâ*. Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2006.
- Amâra, Muhammed. *Meâlimü'l-meşrû'î'l-hadârî fî fikri'l-İmâm eş-Şehîd Hasan el-Bennâ*. Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 1. Basım, ts.
- Anani, Halil el-. "The Muslim Brotherhood's Organizational Crisis and Declining Capabilities". *Middle East Policy* 25/3 (2018).
- Anderson, John. *The Muslim Brotherhood and Islamist Networks in North Africa*. London: Routledge, ts.
- Astel, Sa'îd el-. *el-İhvânü'l-Müslimûn fî'l-âlemi'l-'Arabî*. Amman: Merkezü Dirâsât eş-Şark el-Evsat, 1. Basım, 2006.
- Aytürk, İlker. *Turkey and the Syrian Muslim Brotherhood: Diplomacy and Strategy*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Bârût, Cemâl. *el-Ahżâbu ve'l-harekâtu ve'l-cemââtü'l-İslâmiyye*. Dımaşk: el-Merkezü'l-Arabî li'd-Dirâsâti'l-İstirâticîyye, 2000.
- Bennâ, Hasan el-. *Mecmû'atü resâil el-İmâm eş-Şehîd Hasan el-Bennâ*. İskenderiye – Mısır: Dâru'd-Da'Ve, 4. Basım, 1992.
- Bennâ, Hasan el-. *Mecmû'atü'r-resâil*. Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 12. Basım, 2006.
- Bennâ, Hasan el-. *Müzekkerât ed-da'Ve ve'd-dâ'İye*. Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 1986.
- Bennâ, Hasan el-. *Müzekkerât ed-da'Ve ve'd-dâ'İye*. Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 4. Basım, 1990.
- Bennâ, Hasan el-. *Resâilü'l-İmâm eş-Şehîd*. Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1990.
- Brooke, Steven. *The Muslim Brotherhood and the West: A History of Enmity and Engagement*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Brooke, Steven. *Winning Hearts and Votes: Social Services and the Islamist Political Advantage*. New York: Cornell University Press, 2019.
- Çelik, Mehmet. *Orta Doğu'daki İslami Hareketlerin Gelişimi*. İstanbul: Akademi Yayınları, 2015.

- Dalay, Galip. *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Normalleşme Süreci*. Berlin: SWP–Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022.
- Díaz, Naomí Ramírez. “he Syrian Muslim Brotherhood: Between the Burden of History and the Need for a New Vision”. *DergiPark*.
- Galyun, Burhan. *Atbüz-Zât: veka-i sevra lem tektemil*. Beyrut: el-Merkez el-Arabi li'l-Ebhas ve Diraset es-Siyasat, 2019.
- George, Allen. *Suriye: Lâ hubz ve Lâ hurriyye*. Beyrut: Dâr eş-Şark, 1. Basım, 2006.
- George, Allen. *Syria: Neither Bread Nor Freedom*. London: Zed Books, 2003.
- Güler, İlhami. *İslam ve Siyaset: Ortadoğu'da İslamcı Hareketler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Gürpınar, Bulut. “Sürgünde Örgüt: Suriye İhvanı”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*.
- Harbî, Abdullah el-. *el-Fikrül-İslâmî ve't-teharrukât ed-dîniyye fî's-Su'ûdiyye*. Riyâd: Mektebetü'r-Riyâd, 2019.
- Hañîb, Abdulhakîm el-. *el-Harekâtü'l-İslâmiyye fî Şimâli İfrîkiyyâ: Nahda ve tahavvulât. ed-Dâru'l-Beydâ*. ed-Dâru'l-Beydâ: Mektebetü'l-Verd, 1. Basım, 2016.
- Havrânî, Ekrem el-. *Müzekkerât Ekrem el-Havrânî*. Beyrut: Dâru'r-Reyyis, 1996.
- Havrânî, Ekrem el-. *Müzekkerât Ekrem el-Havrânî*. Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2000.
- Havrânî, Ekrem el-. *Müzekkerât Ekrem el-Havrânî*. Dimaşk: Dâru'l-Ahâlî, 1. Basım, 2000.
- Havrânî, Ekrem el-. *Müzekkerât ve evrâkûn siyâsiyye*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr el-'Arabî, 1997.
- Havrânî, Ekrem el-. *Sûriye fî 'uyûni't-târîh*. Dimaşk: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1984.
- Havvâ, Saîd. *Cündullah saqâfeten ve ahlâke*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1985.
- Havvâ, Saîd. *el-İhvânü'l-Müslimûn fî Sûriye: Neş'etühüm ve tatavvürühüm*. Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'l-Abhâs, 1998.
- Havvâ, Saîd. *el-medhal ilâ daveti'l İhvânî'l Müslimîn*. Beyrut: Dâr el-Mektabî, 1. Basım, 1985.
- Havvâ, Saîd. *el-Medhal ilâ daveti'l-İhvânî'l-Müslimîn*. Dimaşk: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 1981.
- Havvâ, Saîd. *Hâzihi tecribetî ve hâzihi şehâdetî*. Beyrut: Dâru'r-Risâle, 1985.
- Havvâ, Saîd. *Hâzihi tecribetî ve hâzihi şehâdetî*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1987.
- Havvâ, Saîd. *Müzekkerât*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1990.
- Havvâ, Saîd. *Sûriyâ fî'l-ğarb: el-fâ'ilûn ve'l-itticâhât*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012.
- Helbâvî, Kemâl el-. *el-İhvânü'l-Müslimûn fî mîzânî'l-hak*. Kahire: Dâru'n-Neşr li'l-Cemâ'at, 2014.
- Heydemann, Steven. *Islamists and the Syrian Opposition*. New York: The Century Foundation, 2017.
- <https://www.ikhwan.wiki/index>. “el-İhvânü'l-Müslimûn ve'l-Kadiyye el-Filistîniyye”, ts.
- Huveydi, Fehmi. *el-İslâmiyyûn ve's-sulta*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1998.
- Hüseynî, İshak Musa. *Târîhu'l-ğareketi'l-İhvâniyye fî Sûriye*. Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2002.

- Hüseynî, İshâk Mûsâ el-. *el-İhvânü'l-Müslimûn: Kübrâ'l-ḥarekât el-İslâmiyye el-mu'âşıra*. Beyrut: Dâr Beyrut, 1952.
- Hüseynî, İshak Musa el-. *el-İhvânü'l-Müslimûn: Kübrâ'l-ḥarekâti'l-İslâmiyye'l-ḥadîse*. Beyrut: Dâr Sâder, 2. Basım, 1983.
- Hüseynî, İshâk Mûsâ el-. *Kübrâ'l-ḥarekâti'l-İslâmiyye'l-ḥadîse*. Beyrut: Dâru'l-Keşşâf, 2. Basım, 1954.
- Hüseynî, İshâk Mûsâ el-. *Kübrâ'l-ḥarekâti'l-İslâmiyye'l-ḥadîse*. Beyrut: Dâru'n-Neḥâr, 1982.
- Jabbour, Jana. "After a Divorce, a Frosty Entente: Turkey's Rapprochement with the United Arab Emirates and Saudi Arabia. Strategic Necessity". *French Institute of International Relations*.
- Jacques Dominique, Morel. *İslamist Movements in Algeria: Between Tradition and Radicalism*. Paris: Éditions du Seuil, 2014.
- Kâdî, Hâlid el-. *el-İhvânü'l-Müslimûn fî'l-Yemen: en-neş'e ve't-taḥaddiyâtü's-siyâsiyye*. San'a: Dâru'l-Furkân, 1. Basım, 2017.
- Karadâvî, Yûsuf el-. *el-Hulûlü'l-müstevrade ve keyfe cenet alâ ümmetinâ*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 5. Basım, 1998.
- Karadâvî, Yusuf el-. *el-İslâm ve'l-'Almâniyye vechen li-vech*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2. Basım, 1996.
- Karadâvî, Yusuf el-. *es-Şahvetü'l-İslâmiyye beyne'l-cüḥûd ve't-tetarruf*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 7. Basım, 2000.
- Karadâvî, Yusuf el-. *Evleviyyâtü'l-ḥareketi'l-İslâmiyye fî'l-marḥaleti'l-kâdime*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1992.
- Karadâvî, Yusuf el-. *Fikhü'd-da'Ve ve'l-cihâd*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 3. Basım, 2001.
- Kaya, Selim. *Siyasi Dinamikler ve Müslüman Kardeşler*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.
- Kazak, Cemal. "Suriye'de Baas Rejimine Karşı Muhalif Bir Hareket Olarak İhvan-ı Müslimin Cemiyeti". *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2023).
- Ka'bî, Sa'îd el-. *ed-Da'vetü'l-İslâmiyye fî'l-İmârât: Beyne'l-furas ve't-taḥakküm*. A.B.E: Merkezü'd-Dirâsât el-İslâmiyye, 2018.
- Kepel, Gilles. *The War for Muslim Minds: Islam and the West*. USA: Harvard University Press, 2004.
- Lefèvre, Raphaël. *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*. England: Oxford University Press, 2013.
- Lefèvre, Raphaël. *The Muslim Brotherhood in Syria*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2013.
- Lefèvre, Raphaël. *The Syrian Muslim Brotherhood*. U.S.A.: Middle East Institute, 2015.
- Lister, Charles. *The Syrian Jihad*. England: Oxford University Press, 2015.
- Lund, Aron. *The Syrian Muslim Brotherhood*. Washington: D.C.: Carnegie Middle East Center, 2012.
- Lund, Aron. *The Syrian Muslim Brotherhood's Struggle for Survival*. Washington: Wilson Center, 2020.

- Malik, Muhammed Ahmed. *en-Nizâmü'l-ḥâş ve devruhû fî da'veti'l-İhvâni'l-Müslimîn*. Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, 2007.
- Mevsilî, Ahmed. *el-Ḥarekâtü'l-İslâmiyye fî'l-âlemi'l-'Arabî*. Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 2004.
- Mevsilî, Ahmed. *el-Ḥarekâtü'l-İslâmiyye fî'l-vaṭani'l-'Arabî*. Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 1997.
- Mevsilî, Ahmed. *el-Ḥarekâtü'l-İslâmiyye fî's-siyâseti'l-'Arabiyye: el-huwiyye ve'l-ideolojîyye ve's-şer'îyye*. Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 1991.
- Mevsilî, Ahmed. *el-İslâmiyyûn fî's-siyâseti'l-'Arabiyyeti'l-mu'âşıra*. Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 2004.
- Mevsilî, Ahmed. *el-İslâmiyyûn ve'l-ğarb: el-ḥivâr el-İslâmî'l-ğarbî*. Beyrut: el-Merkezü'l-'Arabî li'd-Dirâsât el-İstirâtîciyye, 1999.
- Mevsilî, Ahmed. *el-İslâmü's-siyâsî ve'l-mu'âraḍa fî Sûriye*. Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 2000.
- Mevsilî, Ahmed. *Mevsû'atü'l-ḥarekâti'l-İslâmiyye fî'l-vaṭani'l-'Arabî ve İrân ve Türkiye*. Beyrut: Riyâḍ er-Reyyis li'l-Kutub ve'n-Neşr, 1991.
- Mevsilî, Ahmed. *Sûriye: ed-devle ve'l-müctema'*. Beyrut: Dâru't-Talî'a, 1995.
- Mu'addib, Abdülvehhâb el-. *Avhâmü'l İslâmü's-siyâsî*. ed-Dâru'l-Beydâ: Menşûrâtü'l-İhtilâf, 2008.
- Necdi, Abdullah en-. *el-İhvânü'l-Müslimûn fî Lübnân: Bevvâbetü't-tevaşşu' ve't-ta'tîri's-siyâsî*. Beyrut: Dâru'l-Ufuki'l-'Arabî, 2. Basım, 2015.
- Osman, Haşim. *Târîḥu Sûriyeti'l-ḥadîs*. Beyrut: Riyâḍ er-Reyyis li'l-Kutub ve'n-Neşr, 1. Basım, 2012.
- Oytun, Orhan. *Suriye'de Demokrasi mi İç Savaş mı?: Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye'ye Etkisi*. Ankara: ORSAM, 2011.
- Özdemir, Elif Gül. *Türk Basınında Suriye Müslüman Kardeşler (1960–1982)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015.
- Özdemir, Elif Gül. *Türkiye'de İslâmcı Dergilerde İhvan-ı Müslimin Hareketinin Algılanış Biçimleri*. Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü: Hitit Üniversitesi, 2022.
- Özdemir, Fatih. *Arap Dünyasında İslami Organizasyonlar*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Özkay, Orhan. "el-İhvânü'l-Müslimûn ve't-tenâmî el-İslâmî". *Mecelletu'd-Dirâsât el-İslâmiyye* 12 (2018).
- Paul Mitchell, Richard. *The Society of the Muslim Brothers*. England: Oxford University Press, 1993.
- Pierret, Thomas. *Religion and State in Syria: The Sunni Ulama from Coup to Revolution*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2013.
- Reisner, Johannes. *el-Ḥarakâtü'l İslâmiyye fî Suriye*. Beyrut: Riyâḍ er-Reyyis li'l-Kutub ve'n-Neşr, 2005.
- Reissner, Johannes. *İdeologie und Politik der Muslimbrüder Syriens: Von den Wahlen 1947 bis zum Verbot unter Adīb aš Şiřaklî 1952*. Freiburg: Klaus Schwarz Verlag, 1980.

- Reyyis, Rıyad er-. *el-Harekâtü'l-İslâmiyye fî Sûriye*. Beyrut: Dâru'r-Rıyad er-Reyyis, 1986.
- Reyyis, Rıyad er-. *el-Mu'ârağatü's-Sûriyyeti'l-mu'âşıra: el-vekâi' ve't-tahaddiyât*. Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs, 2015.
- Reyyis, Rıyad er-. *Eyyâmün ma'a'l-İslâmiyyîn*. Rıyad er-Reyyis li'l-Kutub ve'n-Neşr, 2007.
- Rice, Matthew. *İslamic Movements in Lebanon: Organizational Structures and Political Impact*. New York: Columbia University Press, 2017.
- Rummân. *el-İhvânü'l-Müslimûn fî'l-Ürdün: el-cüzûr, et-tahavvulât, el-mevâqif*. Amman: Mû'essetü Ferid Rîş, 2. Basım, 2012.
- Sa'deddin, Adnan. *el-İhvânü'l Müslimûn fî Suriye*. Kahire: Dâru'l-Ensâr, 2. Basım, 1985.
- Sa'deddin, Adnan. *el-İhvânü'l-Müslimûn fî Sûriye*. Kahire: Dâru'l-Ensâr, 2. Basım, 1985.
- Sa'deddin, Adnan. *el-İhvânü'l-Müslimûn fî Sûriye: Mevâkifühümü's-siyâsiyye ve'l-fikriyye min neş'etihim hattâ 1982*. Beyrut: Merkezü'd-Dirâsâti'l-İstirâtîciyye ve'l-Buĥûs ve't-Tevsîk, 1991.
- Sa'deddin, Adnan. *el-İhvânü'l-Müslimûn fî Sûriye: Müzekkerât ve zikrâyât*. Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1. Basım, 2010.
- Sa'deddin, Adnan. *Hareketü'l-İhvânî'l-Müslimîn fî Sûriye: Müzekkerât ve veqâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1991.
- Seale, Patrick. *Asad: The Struggle for the Middle East, Berkeley*. USA: University of California Press, 1990.
- Seale, Patrick. *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Politics*. London: I.B. Tauris, 2015.
- Seyf, Rıyad. "Taşrîĥât ve taĥlîlâtî's-siyâsiyye". *Cerîdetü's-Sevra's-Sûriyye* (1995).
- Sıbâîî, Muştafâ es-. "Müzekkerât". *Mecelletü Ĥađarati'l-İslâm* (1959), el-Aded el-Has Basım.
- 'Urwî, Abdullâh el-. *el-İslâm ve's-siyâse*. ed-Dâru'l-Beydâ: el-Merkezü's-Şekâfî'l-Arabî, 3. Basım, 2004.
- Van Dam, Nikolaos. *Suriye'de İktidar Mücadelesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Van Dam, Nikolaos. *The Struggle for Power in Syria: Politics and Society under Asad and the Ba'th Party*. London: I.B. Tauris, 2011.
- Yeken, Fethî. *el-Harekatü'l-İslâmiyye: Ru'yetün mustaqbeliyye*. Beyrut: Dâru'l-İmân, 1993.
- Yeken, Fethî. *el-İhvânü'l-Müslimûn: et-tanzîm ve'l-berâmic*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1988.
- Yeken, Fethî. *Mâzâ ya'nî intimâ'î li'l-İslâm*. Beyrut: Mû'essesetü'r-Risâle, 8. Basım, 2002.
- YILDIZ, TUBA. *Suriyede Sünni Muhalif Hareket Olarak İhvan-ı Müslimin*. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ: İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, 2012.
- Yusuf, Şalâh b. *Tahavvulâtü'l-ĥareketi'l-İslâmiyye fî Tûnus: Neş'etü ĥareketi'n-Naĥda*. Tunus: Dâru'n-Naĥda, 2018.
- Zeynî, Abdullâh ez-. *Seb'ün Âmen fî ed-da've ve't-terbiye ve'l-cihâd*. Kahire: Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşr el-İslâmiyye, 3. Basım, 2002.
- "Büyük Felaket (Nekbe)". haz. Al Jazeera Turk. *YouTube*. Yayın Tarihi 2015. <https://youtu.be/eUlnachpg9o?si=rp-hT6CA0C4lzpcB>

“Şahid Ale’l-Asr”. haz. Ahmed Mansur. el-İhvânü’l-Müslimûn fî Suriye. *Katar: el-Jazeera Arabic (YouTube)*. Yayın Tarihi 09 Eylül 2012.
<https://youtu.be/LlusQVhw4cl?si=SgSITQ0nZnYHiSpJ>

